

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ARCHIVNICTVÍ A POMOCNÝCH VĚD HISTORICKÝCH

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Národní školy a jejich učitelé na Českobudějovicku v letech 1918–1938
ve světle pramenů fondu Okresního školního výboru České Budějovice

Autor práce: Bc. Denisa Zborková

Vedoucí práce: doc. PhDr. Miroslav Novotný, CSc.

Studijní obor: Archivnictví (ARCn)

Prohlašuji, že jsem autorkou této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

V Českých Budějovicích 4. 5. 2026

.....

Bc. Denisa Zborková

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala řadě lidí, bez nichž by tato práce jen stěží vznikla, ovšem tento malý odstavec nemůže pojmut všechny, tudíž to musíme zkrátit. To největší poděkování patří doc. PhDr. Miroslavu Novotnému, CSc., za laskavé vedení, podnětné připomínky, a především za obrovskou dávku trpělivosti, kterou se mnou při psaní této práce měl. Velký dík náleží také zaměstnancům Státního okresního archivu v Českých Budějovicích za jejich ochotu při mém archivním bádání. Dále bych chtěla poděkovat kapitánům z Akademie Vězeňské služby ČR ve Stráži pod Ralskem, kteří měli pro mé akademické ambice plné pochopení. Za velkou pomoc v těch nejtěžších chvílích upřímně děkuji studentům mého milovaného gymnázia Jírovцова 8 v Českých Budějovicích. Závěrem bych ráda poděkovala svým nejbližším za to, že mi byli velikou oporou nejen během psaní této práce, ale i po celou dobu mého vysokoškolského studia.

Anotace

Předkládaná diplomová práce se zabývá dějinami školství a školské správy v politickém okrese České Budějovice v období první Československé republiky. Práce nejprve mapuje složitý přechod od rakousko-uherského vzdělávacího systému k novému státnímu uspořádání a následně detailně popisuje vznik, vnitřní organizaci, personální složení a každodenní agendu českobudějovického Okresního školního výboru. Značná pozornost je věnována také správě státního menšinového školství. To spadalo pod působnost inspektorátu státních škol menšinových, jenž v tomto národnostně smíšeném regionu plnil klíčovou roli při prosazování a ochraně českých vzdělávacích zájmů.

Stěžejní část výzkumu je věnována samotnému učitelstvu obecných a měšťanských škol, jehož legislativní, existenční a společenské postavení určovala přísná služební pragmatika z roku 1928. Na základě zevrubné a kritické analýzy dochovaných osobních spisů a kvalifikačních tabulek z archivního fondu Okresního školního výboru práce rekonstruuje profesní a sociální profil tehdejších pedagogů. Aby byl historický obraz prvorepublikového školství ucelenější, je závěr práce věnován konkrétním lidským osudům vybraných pedagogů. Prostřednictvím biografických medailonků čtyř významných osobností – jimiž byli výtvarník Jan Rafael Schuster, avantgardní umělec Josef Bartuška, osobnost místního spolkového života Václav Tutter a spisovatelka Zdeňka Bezděková Vondrušková – práce dokresluje dobovou realitu. Na těchto příkladech je názorně demonstrováno, že tehdejší učitelé často dalece přesahovali své úřední školské povinnosti a stávali se nepostradatelnými aktéry kulturního, hospodářského i spolkového života v celém regionu.

Klíčová slova

Dějiny školství, školská správa, okresní školní výbor, inspektorát státních škol menšinových, Českobudějovicko, politický okres České Budějovice, první republika, obecné a měšťanské školy, menšinové školy, učitelé.

Annotation

This master's thesis examines the history of education and school administration in the political district of České Budějovice during the First Czechoslovak Republic. The thesis first maps the complex transition from the Austro-Hungarian educational system to the new state structure. Subsequently, it details the establishment, internal organization, personnel composition, and daily agenda of the České Budějovice District School Board. Considerable attention is also paid to the administration of state minority education. This fell under the jurisdiction of the Inspectorate of State Minority Schools, which played a key role in asserting and protecting Czech educational interests in this ethnically mixed region.

The core part of the research focuses on the teachers of elementary and burgher schools, whose legislative, existential, and social status was governed by the strict Service Pragmatics of 1928. Based on a thorough and critical analysis of preserved personnel files and qualification records from the District School Board's archive fund, the thesis reconstructs the professional and social profile of the educators of that era.

To provide a more comprehensive historical picture of First Republic education, the conclusion of the thesis is dedicated to the specific life trajectories of selected educators. Through biographical profiles of four prominent figures—artist Jan Rafael Schuster, avant-garde artist Josef Bartuška, prominent figure in local community life Václav Tutter, and writer Zdeňka Bezděková Vondrušková—the thesis illustrates the reality of the period. These examples clearly demonstrate that teachers of that time often went far beyond their official school duties, becoming indispensable actors in the cultural, economic, and civic life of the entire region.

Key words

History of education, educational administration, District School Board, Inspectorate of State Minority Schools, České Budějovice region, political district of České Budějovice, First Czechoslovak Republic, elementary and burgher schools, minority schools, teachers.

Obsah

1. Úvod.....	8
2. Školská správa a organizace školních orgánů v období první republiky.....	11
2.1 Od rakousko-uherské školní správy k novému systému	11
2.2 Vývoj legislativy ovlivňující školskou správu mezi léty 1918–1938.....	23
2.3 Organizace prvorepublikové školské správy	29
3. Okresní školní výbor v Českých Budějovicích mezi léty 1921–1938.....	34
3.1 Zrod a formování výboru (1921–1922).....	34
3.2 Vnitřní organizace a personální chod úřadu	37
3.3 Agenda Okresního školního výboru v Českých Budějovicích.....	40
3.4 Inspekční činnost a dohled nad kvalitou výuky.....	44
3.5 Okresní školní výbor České Budějovice v zrcadle dochované korespondence.....	48
3.5.1 Zákon o zřizování újezdních měšťanských škol na příkladu III. dívčí měšťanské školy v Českých Budějovicích.....	49
3.5.2 Příklad českobudějovické pomocné školy.....	51
4. Inspektorát státních škol menšinových v Českých Budějovicích.....	56
4.1 Archivní vývoj a začlenění písemností inspektorátu menšinových škol do fondu Okresního školního výboru v Českých Budějovicích.....	56
4.2 Vznik Inspektorátu státních menšinových škol v Českých Budějovicích.....	57
4.3 Agenda a kompetence menšinového inspektorátu.....	59
4.4 Osobnost Emanuela Drobila a jeho role v menšinovém školství	61
5. Národní a menšinové školy v českobudějovickém okrese a přilehlých obvodech (1918–1938)	64
5.1 Národní a mateřské školy v působnosti okresního školního výboru	65
5.2 Menšinové školství pod správou Inspektorátu státních menšinových škol.....	70
6. Učitelstvo obecných a měšťanských škol na Českobudějovicku v období první republiky	75
6.1 Vzdělávání, kvalifikace a postavení učitelů	75
6.2 Učitelé národních škol pohledem osobních spisů dochovaných v archivním fondu českobudějovického okresního školního výboru.....	80
6.3 Významné osobnosti regionu z řad učitelů	90

7. Závěr	102
8. Seznam map, grafů a tabulek	105
9. Použité prameny a literatura.....	106
10. Obrazová příloha.....	113

1. Úvod

Vznik samostatné Československé republiky na podzim roku 1918 nepředstavoval pouze změnu na mapě střední Evropy, ale znamenal rovněž počátek ohromné přeměny celé společnosti. Nový demokratický stát stál před nelehkým úkolem překonat přetrvávající odkaz Rakousko-Uherska a vybudovat vlastní instituce. Jedním ze stěžejních nástrojů pro realizaci těchto cílů a nástrojem pro úspěšné dovršení přeměny státu se stalo právě školství. Vzdělávací systém již neměl sloužit pouze k předávání vědomostí, ale jeho posláním se stala výchova v duchu demokratických ideálů a národního uvědomění. Dějiny vzdělávání, každodenní fungování úřadů a osudy lidí, kteří v nich působili, patří k tématům, jež přitahovala mou pozornost. Jižní Čechy, a zvláště politický okres České Budějovice, navíc v první polovině 20. století představovaly nesmírně živý prostor. České prostředí se zde těsně stýkalo s německými jazykovými ostrovy a poměrně silnou německou menšinou v přilehlém pohraničí. Boj o školy se tak v regionu stal mimořádně citlivým národnostním, a tudíž politickým tématem.

Hlavním cílem předkládané práce je zodpovědět otázku, jakým způsobem se centrální legislativní reformy nového státu reálně promítaly do každodenní praxe regionální školské správy a nakolik ovlivnily profesní i osobní život tehdejšího učitelstva. Mým záměrem přitom není jen strohý formální popis úřadů. Prostřednictvím dochovaných archiválií se naopak snažím nahlédnout přímo do mikrosvěta každodenní úřední agendy a tehdejších školních tříd.

Stěžejním zdrojem pro tento výzkum se stal velmi obsáhlý fond *Okresní školní výbor České Budějovice*, jenž je uložen ve Státním okresním archivu v Českých Budějovicích.¹ Součástí tohoto fondu jsou díky složitému poválečnému vývoji spisoven i včleněné písemnosti dřívějšího Inspektorátu státních škol menšinových v Českých Budějovicích. Po metodologické stránce ve své práci kombinuji kvalitativní rozbor s kvantitativním a statistickým vyhodnocením pramenů. K hlubšímu pochopení fungování školských úřadů a každodenní reality navíc využívám metodu historické sondy, a to především v podobě případových studií konkrétních kauz a biografických medailonků vybraných pedagogů. Pro zmapování úředního chodu okresního školního výboru byly podrobně prostudovány dochované zápisy a protokoly ze zasedání výboru, jež odhalují, jakým způsobem probíhalo rozhodování při zřizování škol,

¹ Tomuto fondu v roce 1961 provedl vnitřní skartaci a inventarizaci archivář dr. Václav Břečka a inventář v témže roce sepsala archivářka Květa Havlová. HAVLOVÁ, Květa, *Okresní školní výbor České Budějovice. Inventář*, Státní okresní archiv v Českých Budějovicích, České Budějovice 1961.

schvalování rozpočtů a přidělování učitelských míst. Zásadní součástí výzkumu byla rovněž analýza úřední korespondence výboru a hospitačních zpráv okresního školního inspektora Roberta Vondrušky, které zachycují každodenní realitu, materiální nouzi, ale i profesní selhání v tehdejších školách. Největší badatelskou výzvou této práce se však stala analýza 19 archivních kartonů, jež obsahují osobní spisy, služební výkazy a kvalifikační tabulky učitelstva působícího na Českobudějovicku.

Téma školství v období první republiky se těší stabilní pozornosti historiků i pedagogů, a proto se tato práce může, vedle zákonů a vládních nařízení, které se týkají školství a jeho správy, opřít o poměrně širokou základnu odborné literatury. Pro pochopení legislativního a správního vývoje od dob habsburské monarchie až po první republiku jsou naprosto nepostradatelná dobová kompendia, z nichž nejvýznamnější je *Příručka školské a osvětové správy* od Otty Plachta a Františka Havelky² či první díl *Vývoje a dnešní soustavy školství* od Otakara Kádnera z roku 1927.³ Ovšem mezi základní literaturu, která odpoví na všechny otázky ohledně správy, patří právě obsáhlé dílo *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost* od Zdeňky Hledíkové, Jana Dobeše a Jana Janáka.⁴ Z novějších prací, jež se věnují přímo školství meziválečného Československa, je třeba vyzdvihnout publikaci Tomáše a Dany Kasperových a Markéty Pánkové.⁵ A neméně důležitou syntézu dějin školství pak nabízí stěžejní monografie pod redakcí Miroslava Novotného, tedy *Velké dějiny zemí Koruny české, tematická řada Školství a vzdělanost*, na které se podílel s řadou významných historiků a historiček dějin školství a vzdělanosti, jež detailně rozebírá všechny úrovně a formy vzdělávání v českých zemích.⁶ Pro specifickou oblast menšinového školství jsou pak nedocenitelným zdrojem informace pocházející přímo z pera tehdejšího českobudějovického inspektora menšinových škol Emanuela Drobila, zejména jeho historicko-statistický nástin *Národní školství v pohraničních okresech jihočeských*.⁷ Při tvorbě životopisných medailonků vybraných učitelských osobností práce vycházela například

² PLACHT, Otto – HAVELKA, František, *Příručka školské a osvětové správy*, Praha 1934.

³ KÁDNER, Otakar, *Vývoj a dnešní soustava školství. Díl 1.*, Praha 1929.

⁴ JANÁK, Jan – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – DOBEŠ, Jan, *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*, Praha 2005.

⁵ KASPER, Tomáš – KASPEROVÁ, Dana – PÁNKOVÁ, Markéta (eds.), *Národní školství za první Československé republiky*, Praha 2018.

⁶ NOVOTNÝ, Miroslav (ed.), *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada sv. VII. Školství a vzdělanost*, Praha 2020.

⁷ DROBIL, Emanuel, *Národní školství v pohraničních okresech jihočeských. Historicko-statistický nástin*, České Budějovice 1928.

z příspěvku Jiřího Cukra⁸ či z knihy Vlastimila Koldy, který formou edice zpřístupnil dopisy českobudějovického učitele a malíře Jana Rafaela Schustera.⁹

Předkládaná práce je rozdělena do pěti na sebe navazujících kapitol. Druhá kapitola představuje teoretické a právní ukotvení celé problematiky. Mapuje vývoj školské správy od rakousko-uherského Ministerstva kultu a vyučování až po klíčové reformy první československé republiky, včetně nerealizovaného župního zřízení. Třetí kapitola se již plně soustředí na samotný Okresní školní výbor v Českých Budějovicích. Popisuje složitý a politickými spory provázený proces jeho zrodu, vnitřní organizaci a na dvou konkrétních případech z dochované korespondence ukazuje jeho pestrrou každodenní agendu.

Čtvrtá kapitola následně přibližuje činnost Inspektorátu státních škol menšinových v Českých Budějovicích, tedy instituce, jež tvořila samostatnou a paralelní větev tehdejší školské správy. Zde se práce zaměřuje na objasnění jeho zrodu, rozsáhlých kompetencí a na klíčovou osobnost dlouholetého inspektora Emanuela Drobila. Pátá kapitola poskytuje geografický a prostorový vhled do sítě škol v českobudějovickém politickém okrese. Mapuje rozložení obecných a měšťanských škol v působnosti okresního školního výboru a expanzi státních menšinových škol ve smíšených oblastech. Závěrečná, šestá kapitola, se zaměřuje na samotné učitelstvo působící v okrese. Na základě dochovaných osobních spisů a dalších dokumentů je zde prezentován jejich profesní a sociální profil. Celou kapitolu pak uzavírají biografické medailonky čtyř významných učitelských osobností. Ty mají čtenáři přiblížit fakt, že se za rozličnými úředními spisy skrývali konkrétní lidé, jejichž společenský význam sahal daleko za hranice samotné školy.

⁸ CUKR, Jiří, Václav Tutter (1880–1942). *Příspěvek k dějinám zemědělského družstevnictví na jihu Čech*, Jihočeský sborník historický 91, 2022.

⁹ KOLDA, Vlastimil (ed.), *Jan Rafael Schuster ve světové válce aneb Dopisy a kresby budějovického malíře z let 1915 až 1918*, České Budějovice 2020.

2. Školská správa a organizace školních orgánů v období první republiky

Ačkoliv se každodenní chod škol v počátcích první republiky mohl jevit jako plynulé navázání na dřívější rakouský systém, v pozadí probíhalo vytváření nového organizačního a legislativního rámce. Správa školství se stala klíčovým nástrojem pro prosazování politických a kulturních cílů nového státu, což vyžadovalo nejen dohled nad organizací škol a vzdělávání nových učitelů, ale i definování hodnot, které měla škola dětem předávat.

Jak celý tento na první pohled spleťtý systém fungoval? Jak vypadala cesta od rakouských školních rad k prvorepublikovým školním výborům? Tato kapitola hledá odpovědi nejen v právních normách a organizačních strukturách, ale také v politických rozhodnutích té doby, která do podoby školství zasahovala zásadnějším způsobem, než se na první pohled zdá.

2.1 Od rakousko-uherské školní správy k novému systému

Školská správa Rakousko-Uherska čelila značně náročné výzvě. Výzvě, jejímž cílem bylo vytvořit základní vzdělávací systém pro složité prostředí mnohonárodnostní monarchie. Tento systém, řízený prostřednictvím Ministerstva kultu a vyučování, však často narážel na odlišné potřeby a cíle jednotlivých národů. Výsledkem byla situace, kdy legislativa sice formálně vytvářela jednotný systém, praxe však odrážela jazykovou a náboženskou různorodost monarchie, což vedlo k výrazným rozdílům v jazyce výuky i v přístupu ke vzdělání od českých zemí až po Uhry.

Základní stavební kámen předlitavské školské správy v Rakousko-Uhersku tvořilo právě Ministerstvo kultu a vyučování, avšak jeho vznik a poměrně komplikovaná historie sahá ještě do dob před vyrovnáním roku 1867. Prvopočátek tohoto i dalších ministerstev tak můžeme hledat právě v březnu roku 1848, kdy revoluční vlna prostupující Evropou zasáhla i tehdejší Rakouské císařství. Povstání vypuklo ve Vídni 13. března a spustilo řetězec rychlých a zásadních změn.¹⁰ Již následujícího dne, ještě za dozvuku střetů s ozbrojenými silami, přislíbil císař Ferdinand I. zásadní liberální reformy.¹¹ A tak se stalo 15. března vydáním konstitučního

¹⁰ BĚLINA, Pavel (ed.), *Dějiny země koruny české II. Od nástupu osvícenství po naši dobu*, Praha 2021, s. 98–99.

¹¹ Poslední léta panování císaře Ferdinanda I., zvaného Dobrotivého, nebyla ideální. Vedle meternichovského absolutismu to byla především nespokojenost s germanizační a centralizační školskou politikou, která nabírala na síle. O změnu se pokusilo mnoho českých vlastenců, již ve třicátých letech – například v roce 1832 bylo vládě podáno memorandum sepsané Josefem Jungmannem a Karlem Aloisem Vinařickým o úpadku vzdělání, které má za následek německé vyučování. Způsob, jak úpadku zabránit, by bylo zavedení výuky v českém jazyce na nižších školách a na školách hlavních, středních i na univerzitách alespoň částečně. O jedenáct let později

patentu, na jehož základě byl vyhlášen přechod k ústavnímu zřízení. Ovšem císař byl také okolnostmi donucen vyhovět dalšímu požadavku, což vedlo k odstoupení knížete Klemense Václava Metternicha, symbolu absolutismu, z postu ministerského předsedy Rakouského císařství. Na jeho místo byl jmenován jeho rival kníže František Antonín Kolovrat. S těmito změnami došlo i k reorganizaci správy státu. Dosavadní dvorské úřady a dvorské kanceláře se změnil na oborová správní ministerstva. A podle vzoru západoevropských konstitučních monarchií byla zřízena ministerská rada, která se skládala z ministra vnitra, ministra práv, ministra zahraničních záležitostí a císařského domu, ministra financí a ministra války. Celé radě předsedal ministr-prezident, jmenovaný přímo panovníkem.¹²

Na rozdíl od ministerské rady byla jednotlivá ministerstva centrálními úřady, v jejichž čele stál ministr, zodpovědný za veškeré úřední záležitosti svého ministerstva, za které také sám ve všech věcech podle svého uvážení rozhodoval. Jednotlivá ministerstva byla organizována do několika sekcí či odborů, které vedl sekční šéf, a dále se členila na menší oddělení.

Působnost ministerstev byla vymezena nejvyššími rozhodnutími z roku 1852 a jejich hlavním úkolem bylo provádění zákonů, což zahrnovalo vydávání prováděcích nařízení. Zároveň řídila činnost všech podřízených úřadů a orgánů, vydávala jim služební řády a instrukce, dohlížela na jejich organizaci. Mezi další povinnosti patřilo například jmenování úředníků, sestavování ročních rozpočtů a zajištění souladu se zákony na říšské i zemské úrovni.

Ministerské resorty, disponující pravomocemi nad celým územím monarchie, se od svého vzniku postupně rozšiřovaly, aby lépe pokryly potřeby rostoucího státního aparátu. Již 23. března 1848 bylo nejvyšším rozhodnutím zřízeno nové Ministerstvo veřejného vyučování, které se připojilo k původním pěti ministerstvům.¹³ Tento krok měl zásadní význam pro organizaci školství a rozvoj vzdělávání v monarchii. Prvním ministrem veřejného vyučování byl 27. března jmenován druhý prezident dolnorakouského apelačního soudu Franz Seraph von Sommaruga, který ve svém proslovu na inauguraci sliboval velké změny. Ty také o pár měsíců později přišly, ale měly docela jiný spád, než v jaký první ministr veřejného vyučování doufal. V červenci téhož roku na svou funkci ministra rezignoval

přichází s podobným prohlášením další čeští vlastenci, ovšem odpovědi, i když plné výmluv, se dočkají až po třech letech.

¹² JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. – DOBEŠ, J., *Dějiny*, s. 241.

¹³ Jedná se o nejvyšší rozhodnutí č. LXXVI/34. Viz Sr. *K.K. Majestät Ferdinand des Ersten politische Gesetze und Verordnungen für sämtliche Provinzen des Österreichischen Kaiserstaates mit Ausnahme von Siebenbürgen*. 76. 1848 (1851). Ferdinand I. Dostupné z <https://digitale-sammlungen.de/view/bsb10543606?page=74%2C75> (29. prosince 2025).

a ani následujících pět ministrů na tomto postu dlouho nevydrželo. Změna přišla až s červencem roku 1849, kdy do funkce ministra nastoupil hrabě Leopold Lev Thun Hohenstein, který ve funkci setrval až do října roku 1860.¹⁴ Zároveň se v tomto mezidobí kompetence Ministerstva vnitra zúžily o všechny záležitosti týkající se náboženských kultů, které byly přiřazeny právě Ministerstvu veřejného vyučování. Ministerstvo tak bylo po pár měsících od svého vzniku přejmenováno na Ministerstvo kultu a vyučování, což lépe vystihovalo skutečnou činnost úředníků spadajících pod tento resort. Název zůstal beze změny až do samého konce a rozpadu Rakousko-Uherska v roce 1918.

Snaha o přípravu komplexní školské reformy, která započala s nástupem Franze von Sommarugy do funkce ministra, pokračovala i za úřadování hraběte Lva Thun Hohensteina.¹⁵ Ten se při změnách opřel především o nápady odborníků Franze Exnera a Hermanna Bonitze. V práci pod názvem „*Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich*“ z roku 1849 se jim podařilo sepsat zásady a pravidla, které zásadně proměnily podobu rakouského středního školství na velmi dlouhou dobu.¹⁶

Pro školství v monarchii znamenala padesátá léta 19. století období určitého úpadku všech dřívějších reformních snah. Vydáním Silvestrovských patentů na konci roku 1851 císař navrátil ministry jednotlivých ministerstev do pozice pouhých výkonných orgánů panovníka, což vedlo k obnově modelu správy země z předbřeznového období. Veškerá důležitá rozhodnutí se tak opět koncentrovala v rukou panovníka a jeho nejbližším okolí, čímž byl položen základ pro neoabsolutismus. V této době byl vliv církve na školství obrovský

¹⁴ ŠAFRÁNEK, Jan, *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů*, 2. díl. Praha 1918, s. 6–46.

¹⁵ Debaty o tolik potřebné reformě školství se rovněž rozšířily na politickou úroveň zákonodárného říšského sněmu. Na jednání, které probíhalo v Kroměříži v listopadu roku 1848, se poslanci shodli na klíčových zásadách, které zahrnovaly všeobecnou školní povinnost, bezplatnost a laicizaci školství, tedy omezení vlivu církve ve prospěch státního dohledu a financování. Avšak realizace se některé ze zmíněných myšlenek dočkaly až o několik let později s reformami Leopolda Hasnera na konci šedesátých let 19. století.

Do úvah o reformě školství se na konci čtyřicátých let 19. století rovněž zapojily různé osobnosti z Čech. Mezi nimi vyčníval například Karel Havlíček Borovský, který se sice shodoval s názory ostatních, že každé dítě by mělo mít právo a možnost na vzdělání ve svém rodném jazyce, ale jeho vize byly mnohem širší. Havlíček totiž prosazoval myšlenky praktického zaměření výuky, jež upřednostňoval před výukou teoretickou, a také doporučoval, aby děti více poznávaly přírodu a procvičovaly nejen ducha, ale i tělo v rámci tělovýchovy. Ovšem návrhy Karla Havlíčka Borovského se nesesetkaly s velkým úspěchem. VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla, *Rákoska v dílně lidství*, Praha 2016, s. 54–60.

¹⁶ Ovšem k definitivnímu prosazení této reformy došlo až na samém konci roku 1854 po dlouho trvajícím sporu mezi ministerskými úředníky a církví. Jablkem sváru bylo především snížení počtu hodin latiny na gymnáziích ve prospěch navýšení výuky přírodovědných předmětů a reálií. Což bylo ze strany církve vnímáno jako posilování státního vlivu na úkor církevní moci. Ministerstvo tedy dosáhlo kýženého souhlasu s organizací středních škol v Rakousku poté, co vyšlo vstříc církvi a potvrdilo biskupům právo prostřednictvím jejich vlastních komisařů dohlížet na obsah vyučování. Tamtéž, s. 61.

a postupně se ještě více, v souladu s císařskou politikou, stupňoval.¹⁷ Snahy o další sekularizaci a modernizaci školství se v polovině padesátých let 19. století setkaly se zásadní překážkou, kterou nešlo snadno překonat. Stal se jí konkordát, smlouva mezi císařem Františkem Josefem I. a papežem Piem IX., která byla po dlouhých jednáních (probíhajících už od roku 1851) vyhlášena císařským patentem 5. listopadu 1855. Na vzniku této dohody měli hlavní podíl ministr hrabě Lev Thun Hohenstein a kardinál Joseph Othmar von Rauscher. V důsledku uzavření konkordátu došlo k obratu, který zásadně ovlivnil dosavadní vztah mezi státem a katolickou církví, kdy se stát podřídil poměrně ambiciózním požadavkům kurie, čímž byl její politický vliv na vnitřní chod celé monarchie opět posílen. Ve sféře školství tato změna znamenala, že veškerá pravomoc při dosazování učitelů a rozhodování o vnitřní správě škol připadla církvi, kdežto role státu byla zredukována na pouhé zajišťování hmotných prostředků a financí, případně stát povoloval zřízení dalších škol, dohlížel na dodržování docházky či s povolením církve určoval vyučovací jazyk. Na úrovni zemské správy byla školská agenda svěřena jednomu z vybraných místodržitelských radů, jemuž podléhali školní inspektoři, ti byli zase pověřeni pedagogickým dozorem, tudíž byli zodpovědní za kázeň žáků i učitelů a zároveň měli prověřovat, zda je výuka na školách plně v souladu se zásadami konkordátu. Ovšem státní úřady nečerpaly poznatky pouze z hlášení vlastních inspektorů, ale rovněž využívaly zprávy konzistoří opírající se o výsledky pravidelných církevních vizitací.¹⁸

Jednotlivé články konkordátu například ustanovovaly, že veškeré vyučování mládeže na veřejných i soukromých školách má být v naprostém souladu s katolickou naukou, na což dohlíželi vrchní školní dozorcí, které sice jmenoval panovník, ale na návrh biskupa, a tento dozor se vztahoval i na pedagogický sbor. Kdykoli by se učitel odchýlil od pravé víry, mohl být ze školských služeb okamžitě vyloučen. Na středních školách a gymnáziích směli vyučovat pouze katolíci, kteří měli žákům vštěpovat správné křesťanské zásady a učitelé náboženství zase potřebovali k výkonu služby svolení biskupa.

Nová organizace školství se dotkla i obsahu vzdělávání na školách obecných, kde byl pod dohledem duchovního kladen důraz především na to, aby učitelé opakovali s dětmi katechismus a vodili je do kostela. Na základě ministerského výnosu z roku 1855 byly z triviálních škol zcela vyřazeny tzv. reálie s odůvodněním, že do tohoto typu škol nepatří a z obsahu hodin tak zbylo pouhé trivium a náboženství. Dále bylo veškeré školství

¹⁷ ŘEZNÍČKOVÁ, Kateřina, *Študenti a kantoři ze starého Rakouska. České střední školy v letech 1867–1918*, Praha 2007, s. 19–20.

¹⁸ VOŠAHLÍKOVÁ, P., *Rakousko*, s. 64–65.

v monarchii, tím je myšleno veřejné i to soukromé, podřízeno biskupskému ordinariátu, který jej spravoval i jménem státu. Právě v kompetenci ordinariátu a biskupů bylo schvalování a revidování učebnic, které musely prosazovat katolickou víru a kult panovníka jakožto Bohem zvolené autority. Církevní hodnostáři tedy díky konkordátu získali právo přímo dohlížet na náboženskou výchovu a celkový mravní směr vyučování, což vliv církve na školství v monarchii upevnilo a bez výraznějších změn tento systém správy vydržel až do roku 1867, kdy došlo k vydání nové legislativy týkající se školství.¹⁹

Další změny na sebe nenechaly dlouho čekat. Na samém počátku šedesátých let 19. století totiž vyvrcholila krize rakouského neoabsolutismu, a to v důsledku vojenského nezdaru a porážky vojsk monarchie v bitvách u Magenty a Solferina, následované ztrátou Lombardie, což vedlo k odhalení neudržitelnosti dosavadního režimu. V srpnu roku 1859 došlo k odvolání ministra vnitra Alexandera Bacha, jehož pád byl pomyslnou tečkou za dekadou neoabsolutismu. Císař František Josef I. vydal 20. října roku 1860 takzvaný Říjnový diplom, na jehož základě měl právo vydávat zákony císař společně se zemskými sněmy a říšskou radou, kde se měly rovněž projednávat a vyřizovat veškeré zákonodárné záležitosti všech království a zemí monarchie. Tento krok vedl k návratu k parlamentnímu zřízení, tedy ke konstituční monarchii.

Říjnový diplom taktéž znamenal dobu hledání nových cest ve věcech školství. Onoho říjnového dne byl totiž ze své funkce ministra kultu a vyučování zproštěn hrabě Lev Thun Hohenstein, protože samotné ministerstvo bylo zrušeno a veškerou jeho agendu převzal státní ministr.²⁰ Rovněž byla ustanovena vyučovací rada, která byla složena z řad odborníků a fungovala jako samostatný poradní sbor, jehož hlavním úkolem bylo předkládat státnímu ministrovi různá doporučení a odborná stanoviska.²¹ Tato rada disponovala mnoha kompetencemi, mezi které patřila například příprava nařízení a návrhy školských zákonů, také schvalovala učebnice nebo jmenovala ředitele na školách hlavních. Kvůli různorodým odvětvím, která veřejné vyučování nabízela, byla pro zajištění lepší odbornosti rada rozčleněna

¹⁹ KÁDNER, O., *Vývoj*, s. 97–101.

²⁰ Tamtéž, s. 109.

²¹ Vyučovací rada se skládala z 33 radů z jednotlivých oddělení, a kromě nich byl jmenováni i zástupci korunních zemí monarchie. Ti dojížděli na porady do Vídně, překládali referáty a jejich mandát v radě trval pouhé tři roky. V čele rady stál prezident, kterého jmenoval sám panovník. Prezident předsedal na poradách odborů, rozhodoval při rovnosti hlasů a rovněž příslušným úřadům zasílal stanoviska vykonaná vyučovací radou. Prezidentem vyučovací rady byl jeden čas i Leopold Hasner von Artha, který se po obnově Ministerstva kultu a vyučování v roce 1867 stal jeho ministrem.

do pěti oddělení, která pokrývala všechny stupně vzdělání od univerzit, přes gymnázia a odborné školy až po školy národní.²²

Na konci února roku 1861 byla vydána nová ústava, jejímž autorem byl tehdejší státní ministr Anton Schmerling. Jádrem této únorové ústavy tvořil zákon o říšském zastupitelstvu spolu se souborem zemských zřízení a volebních řádů do sněmů pro jednotlivé země monarchie s výjimkou Uher.²³ Na základě tohoto zákona byly veškeré školské a církevní záležitosti související se zákonodárstvím svěřeny zemským sněmům, které tuto povinnost pečovat o školství v zemi nebraly na lehkou váhu.²⁴ V rámci legislativní činnosti zemských sněmů se popředí dostaly také národnostní otázky, což byl okamžik, na který čeští poslanci čekali. Jedním z jejich klíčových požadavků, jenž na půdě zemského sněmu prosazovali, bylo uznání češtiny jakožto rovnocenného vyučovacího jazyka vedle němčiny. Návrh zákona o zrovnoprávnění češtiny s němčinou na školách se sice podařilo v květnu roku 1864 na českém zemském sněmu prosadit, ale kvůli protestům Němců, kteří byli zastoupeni většinou, nebyl zákon potvrzen, což se změnilo až o dva roky později.²⁵ Zákon vstoupil v platnost 18. ledna roku 1866 jako zemský zákon č. 1 z. z. a uváděl, že vyučovací jazyk se na školách určoval podle národnostní většiny žáků, zatímco druhý zemský jazyk se pro ně stával povinným předmětem na školách středních.²⁶

Po další prohrané válce, tentokrát s Pruskem v roce 1866, musel císař podniknout rozhodnutí, která v následujícím roce vyústila v rakousko-uherské vyrovnání. Na tento velmi zásadní krok navázalo 21. prosince roku 1867 přijetí takzvané Prosincové ústavy, která definovala vztah mezi státem, občanem a veřejnými institucemi, přičemž zasáhla i do oblasti školství. Klíčový význam měly zejména dva ústavní články zákona č. 142/1867 ř. z., byl to článek 17, kde bylo ustanoveno, že veškeré řízení a dohled nad školstvím náleží státu a vliv církve zredukoval pouze na výuku náboženství, čímž započal proces vymanění školství z jejího područí. Dále uznal článek 19 neporušitelné právo každého národa v monarchii

²² ŠAFRÁNEK, J., *Školy*, s. 175–176.

²³ JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. – DOBEŠ, J., *Dějiny*, s. 253.

²⁴ Ovšem problematika školství se stala předmětem jednání i říšské rady zejména v souvislosti s kritikou církevního patronátu. Zákonodárský sbor v tomto kontextu vyjadřoval nesouhlas s ustanoveními konkordátu, která podřizovala vzdělávací systém v monarchii církevnímu dohledu. KÁDNER, O., *Vývoj*, s. 109.

²⁵ VOŠAHLÍKOVÁ, P., *Rákoska*, s. 72.

²⁶ *Zákon zemský ze dne 18. ledna 1866, č. 1 z. z., o provedení rovného práva obou jazyků zemských ve školách národních a středních.* In: ČELAKOVSKÝ, Jaromír, *Zákony a nařízení u věcech obecného a pokračovacího školství, na ten čas platné v království Českém*, Praha 1886, s. 6–8.

na vzdělání v mateřském jazyce.²⁷ Na začátku března téhož roku byla rovněž obnovena činnost Ministerstva kultu a vyučování, čímž skončila působnost vyučovací rady. Do funkce prvního rakousko-uherského ministra kultu a vyučování Předlitavska se na krátký čas dostal hrabě Eduard Taaffe. Jeho nástupcem byl na samém sklonku roku 1867 jmenován Leopold Hasner von Artha, někdejší prezident vyučovací rady.²⁸ Hlavním záměrem nového ministra bylo zrevidovat celý systém školství, přičemž svou pozornost především věnoval reformě obecného školství, jež považoval za nejdůležitější složku celé školské soustavy, a chystané změny se výhradně soustředily na sekularizaci školství a jeho vymanění z církevního vlivu.²⁹

Na ústavu z prosince 1867 navázala nová vláda konkrétními kroky směřujícími k prvnímu pokusu o legislativní oddělení státu od církve. Výsledkem tohoto úsilí bylo 25. května roku 1868 přijetí tří norem, známých rovněž jako květnové zákony.³⁰ Právě prostřední zákon č. 48/1868 ř. z. byl pro školství v Předlitavsku klíčový. Stanovil například, že školy už nemají být vázány na konkrétní konfesi a otevřely se dětem různých vyznání, zároveň se nejvyšším orgánem správy a dohledu nad školstvím stalo Ministerstvo kultu a vyučování, čímž se po dlouhých letech skutečně podařilo dosáhnout cíle na omezení vlivu církve ve školské správě. Nový zákon ustanovil třístupňovou soustavu dohledu nad školstvím, přičemž vzniklé úřady kombinovaly prvky státní správy a samosprávy, protože se na jejich chodu podíleli i zástupci z řad veřejnosti, jejichž vliv byl na nejnižší úrovni řízení mnohdy rozhodující.³¹

Úřady nejvyšší instance, přímo podřízeny Ministerstvu kultu a vyučování, byly zemské školní rady, zřizované vždy pro příslušné království nebo zemi v monarchii. Tento zemský orgán měl poměrně rozsáhlou působnost – rozhodoval například o zásadních

²⁷ Nešlo tedy o výslovné zrušení konkordátu, ale zákon těmito články nastínil podmínky, které k tomuto cíli vedly. *Základní zákon státní ze dne 21. prosince 1867, č. 142 ř. z., o obecných právech občanů státních v královstvích a zemích v radě říšské zastoupených*. In: ČELAKOVSKÝ, J., *Zákony*, s. 3–5.

²⁸ ŠAFRÁNEK, J., *Školy*, s. 226.

²⁹ Tamtéž, s. 230.

³⁰ Mezi tyto tři zákony se řadí zákon č. 47/1868 ř. z. o manželském právu, který záležitosti ohledně manželství vyjímal z rukou církve, čímž připadly státu. Dále to byl zákon č. 48/1868 ř. z. o vztahu školy a církve a v neposlední řadě se jedná o zákon č. 49/1868 ř. z. o interkonfesionálních vztazích občanů. Poslední zmíněný zákon upravoval vztahy mezi lidmi různého vyznání, čímž usnadnil život těm, kteří nebyli katolického vyznání. Májové zákony tak zásadně redukovaly platnost konkordátu.

BOROVÍČKA, Michael – KAŠE, Jiří – KUČERA, Jan P. – Bělina, Pavel, *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek XII. a 1860–1890*, Praha – Litomyšl 2012, s. 173.

³¹ K těmto záležitostem byl o pár měsíců později vydán říšský zákon č. 40/1869 z 26. března roku 1869, který blíže specifikoval systemizaci služebních míst u školních rad. Viz *Zákon říšský ze dne 26. března 1869, č. 40 ř. z., jenž se týče systemisování služebních míst u školních rad zemských a okresních rad, kteráž se obsazují nákladem státním*. In: ČELAKOVSKÝ, J., *Zákony*, s. 32.

otázkách národního školství, dohlížel na nižší školské úřady, které mu podléhaly, dále nahlížel do záležitostí středních škol a učitelských ústavů, kde také fungoval jako odvolávací instance pro rodiče žáků proti rozhodnutí ředitelství těchto škol. Ovšem mezi další kompetence spadalo vypisování konkurzů na volná místa, potvrzování ředitelů a učitelů, schvalování učebnic a dohled nad soukromými ústavami.³² Konkrétní podoba zemské školní rady v Českém království odrážela složité národnostní poměry v té době a od devadesátých let 19. století rada dbala na rovné zastoupení německého i českého jazyka v rámci svých členů. V čele rady stál místodržitel, případně podle říšského zákona č. 70 z dubna roku 1890 jeho náměstek, ve funkci místopředsedy. Samotné plénum zemské školní rady bylo složeno z reprezentantů státní správy, samosprávy, odborné veřejnosti a církví. Šest zástupců zemského výboru (tři byli české a tři německé národnosti) a dva zvolení zástupci sboru obecních starších královského hlavního města Prahy (opět jeden Čech a jeden Němec) tvořili jakýsi samosprávný a politický prvek rady. Odbornou a úřednickou složku reprezentovali čtyři referenti pro ekonomické a administrativní záležitosti týkající se školství a pedagogickou praxi v radě zastupovali čtyři odborníci z řad učitelů. Ovšem ještě sem patří poměrně početná skupina zemských školních inspektorů, kteří představovali odborný výkonný orgán pro vrchní dozor. Bylo jich celkem 12 – šest pro české a šest pro německé školy, přičemž se rovným dílem dělili na inspektory pro školy obecné a střední. A v neposlední řadě zajišťovali konfesijní zastoupení v zemské školní radě dva duchovní katolické církve, jeden duchovní evangelický a jeden zástupce židovské náboženské obce. Členy rady z řad referentů, inspektorů, duchovenstva a učitelů jmenoval přímo císař na návrh ministra kultu a vyučování. Ministr měl při výběru kandidátů povinnost konzultovat jejich jmenování s příslušnými vrchními úřady. Funkční období členů zemské školní rady bylo stanoveno na šest let.³³

Druhou instancí byla okresní školní rada, která vznikla pro každý politický okres.³⁴ V čele této rady zasedal okresní hejtman nebo starosta statutárního města jako předseda. Mezi další členy patřili okresní školní inspektor, zástupci každé církve, k níž se v daném okrese hlásí více než 2 000 věřících, dále dva zástupci z řad učitelů, kdy jednoho volí okresní učitelská

³² JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. – DOBEŠ, J., *Dějiny*, s. 284.

³³ ŠAFRÁNEK, J., *Vývoj soustavy obecného školství v království Českém od roku 1769–1895. Příspěvek k dějinám českého vyučování*, Praha 1897, s. 169–170.

³⁴ Územní organizace školní správy vycházela ze zásady, že školní okres zahrnuje veškeré školní obce ležící v obvodu okresu politického. V národnostně smíšených okresech docházelo k vytvoření dvou školních okresů rozdělených dle vyučovacího jazyka na český a německý. Zákon pamatoval i na situace, kdy v daném politickém okrese nebyl dostatečný počet školních obcí jedné národnosti. V takovém případě byly tyto obce administrativně přiřčeny k nejbližšímu školnímu okrese s příslušným vyučovacím jazykem.

konference, a nejméně čtyři zástupci občanů volených okresním zastupitelstvem. Funkční období všech jmenovaných i volených členů okresní školní rady bylo stanoveno na šest let, přičemž platnost jejich mandátu podléhala potvrzení místodržitelem země.³⁵ Do kompetence okresní školní rady spadala agenda škol obecných a měšťanských, ale i dozor nad ústavou soukromými či odbornými. Mezi její hlavní úkoly patřila péče o celkové zvelebování školství v regionu. Rada vedla jednání týkající se úprav či rozšiřování stávajících škol, stejně jako zřizování škol zcela nových. Rozsáhlé pravomoci taktéž uplatňovala v oblasti personální, kdy například rozhodovala o prozatímním obsazování uvolněných služebních míst.³⁶

Poslední, tedy tou nejnižší, instancí byla místní školní rada, zřizovaná v každé školní obci. V národnostně smíšených oblastech opět platila zásada duality, tudíž pro každou národnost v obci (v tomto případě českou a německou národnost) vznikla samostatná místní školní rada, která příslušela školám daného vyučovacího jazyka. Funkci předsedy rady zastával z titulu svého úřadu starosta dané obce, dalšími členy byli zástupci obce, voleni obecním zastupitelstvem, zástupci škol, většinou se jednalo o ředitele či správce školy, a zástupci církve. Funkční období místní školní rady bylo oproti okresním a zemským školním radám stanoveno na pouhé tři roky. Mezi kompetence této rady spadala především starost o školní fondy a nadace, také dbala na údržbu školních budov, sestavovala roční soupisy dětí podléhajících školní docházce a hájila zájmy pedagogického sboru.³⁷ Místní školní rada tedy fungovala jako orgán usnášející a dozorčí, přičemž výkonnou moc měl v rukou její předseda. A proti rozhodnutím či opatřením rady bylo možné podat stížnost k nadřízené okresní školní radě.³⁸

Díky zákonům přijatých v předchozích letech, které vyřešily především otázku řízení a dozoru nad školstvím, byla připravena půda pro vydání norem definujících vnitřní organizaci a fungování škol.³⁹ Klíčovým dokumentem a vrcholem Hasnerova působení v čele Ministerstva kultu a vyučování se stal říšský zákon č. 62 ze 14. května 1869, který nastínil zásady vyučování na školách obecných, čímž víceméně sjednotil a zmodernizoval elementární vzdělávání

³⁵ ŠAFRÁNEK, J., *Vývoj*, s. 168.

³⁶ JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. – DOBEŠ, J., *Dějiny*, s. 285.

³⁷ ŠAFRÁNEK, J., *Vývoj*, s. 166.

³⁸ JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. – DOBEŠ, J., *Dějiny*, s. 285.

³⁹ Stát tedy získal výhradní právo na řízení a kontrolu školství, které se stalo přístupným dětem všech vyznání. Zatímco se obce a státní orgány dělily o náklady na provoz škol, samotnou správu vykonávaly zemské, okresní a místní školní rady. A nad celým tímto systémem bdělo Ministerstvo kultu a vyučování ve Vídni, které například určovalo učební plány nebo schvalovalo učebnice.

v Předlitavsku. Velký říšský zákon, nebo také Hasnerova reforma, se až na pár výjimek dotkl všech stupňů školské soustavy.

Zákon vytvořil předpoklady, jež otevřely cestu k dalšímu rozvoji vzdělání i pro nižší vrstvy obyvatelstva. Povinná školní docházka byla o dva roky prodloužena, tudíž trvala osm let – od šesti do čtrnácti let věku dítěte.⁴⁰ Byla definována struktura národního školství zavedením školy obecné a školy měšťanské. Obecná škola měla za úkol poskytovat základní vzdělání v mravnosti, náboženství a rozvíjet poznání skrze předměty jako jazyk, počty, reálie, zpěv či tělocvik, doplněné u dívek o ruční práce a nauku o domácím hospodářství. Legislativa pamatovala také na předškolní péči a dovolovala, aby při obecných školách, pokud si to místní poměry žádaly, vznikaly školky a opatrovny pro děti školou nepovinné.⁴¹ Měšťanská škola, poskytující vyšší vzdělání navazující na školy obecné, nabízela rozšířený obsah vzdělání včetně přírodopisu či geometrie, a měla připravovat žáky pro praktický život, případně poskytovala přípravu na učitelské ústavy nebo jiné odborné školy, nikoliv však pro další vysokoškolské studium, které zůstalo podmíněno absolvováním gymnázia nebo reálky. Do měšťanek děti docházely tři roky a navazovaly na pětileté školy obecné.⁴²

Významný přínos měla reforma i pro učitelský stav. Dosavadní nedostatečné dvouleté preparandy byly nahrazeny čtyřletými učitelskými ústavami, které výrazně rozšířily obsah vzdělávání budoucích učitelů. U každého ústavu byla povinně zřízena cvičná obecná škola, kde studenti získávali nezbytnou pedagogickou praxi.⁴³ Zákon rovněž stanovil přísnější kritéria pro uchazeče, kdy podmínkou přijetí na učitelský ústav bylo dosažení věku 15 let, absolvování měšťanské školy nebo nižšího gymnázia a složení přijímacích zkoušek. Samotné studium bylo po čtyřech letech zakončeno zkouškou dospělosti, která absolventa prozatím opravňovala k výkonu funkce podučitele na obecných školách. Plné kvalifikace mohl vyučující dosáhnout teprve po splnění minimálně dvouleté praxe a následném složení zkoušky učitelské způsobilosti, ovšem definitivní jmenování schvalovala zemská školní rada. Na odborné učitele na školách měšťanských byly kladeny mnohem větší nároky – vyžadovala se na nich totiž tříletá praxe a následné složení kvalifikačních zkoušek.

⁴⁰ NOVOTNÝ, M. (ed.), *Velké dějiny*, s. 234.

⁴¹ *Zákon říšský ze dne 14. května 1869, č. 62 ř. z., jímžto se ustanovují pravidla vyučování ve školách obecných.* In: ČELAKOVSKÝ, J., *Zákony*, s. 42–44.

⁴² Tamtéž, s. 62–65.

⁴³ Při ústavech pro vzdělání učitelek byly podle zákona zřizovány také zahrádky pro děti, tedy instituce pro výchovu a vzdělávání předškolních dětí.

Vzdělávání probíhalo odděleně podle pohlaví, a ačkoliv se příprava žen na ústavech pro vzdělání učitelek lišila jen částečně, jejich profesní dráhu zásadně limitoval učitelský celibát, který jim prakticky zakazoval vykonávat tuto službu po provdání.⁴⁴ Zákon definoval školství jako veřejný institut, což byl významný krok k sekularizaci, a zavedením pravidelného platu vypláceného úřady zásadně zlepšil sociální postavení pedagogů.⁴⁵

Velký říšský zákon byl v následujících letech několikrát novelizován a podpořen souborem mnoha ministerských nařízení.⁴⁶ V červnu roku 1870 také došlo k oficiálnímu vypovězení konkordátu ze strany habsburské monarchie. K tomuto kroku využila prohlášení o neomylnosti úřadu římského velekněze na I. vatikánském koncilu svolaném papežem Piem IX., ovšem fakticky šlo pouze o formální stvrzení stavu, jelikož konkordát byl narušen již předchozími liberálními reformami.⁴⁷ V srpnu téhož roku vyšlo další neméně důležité ministerské nařízení č. 105/1870, které vzniklo v návaznosti na Hasnerovu reformu, díky němuž se zavedl *Řád školní a vyučovací pro obyčejné školy obecné*. Tato norma nejenže upravila vnitřní chod školy a povinnosti žáků, ale rovněž ukončila éru fyzického trestání žáků na školách, což na svou dobu představovalo velmi progresivní rozhodnutí.⁴⁸

Hasnerova reforma byla hned od jejího vydání vystavena poměrně silné kritice ze strany konzervativních politiků či duchovenstva a na velký odpor narazila i v českých zemích, kde byl motivován ekonomickými, nacionálními i ideovými důvody. Česká učitelská veřejnost zákonu vyčítala přílišný centralismus, obce se naopak bránily vysokým nákladům na provoz škol a nižším vrstvám obyvatel se přičilo prodloužení školní docházky i fakt, že děti do škol musí povinně docházet a jejich docházka byla kontrolována. Přesto všechno však reforma měla pozitivní dopad – do konce 19. století se v českých zemích podařilo snížit míru negramotnosti na zcela zanedbatelnou úroveň a postupně houstla i síť obecných a měšťanských škol.

⁴⁴ Tento celibát se týkal především literních učitelek, tedy těch, které vyučovaly všechny předměty kromě ručních prací. Učitelky ženských ručních prací své vzdělání získávaly na zvláštních vyučovacích kurzech, případně na učitelských ústavech pro učitelky.

⁴⁵ *Zákon říšský ze dne 14. května 1869, č. 62 ř. z., jímžto se ustanovují pravidla vyučování ve školách obecných*. In: ČELAKOVSKÝ, J., *Zákony*, s. 73–92.

⁴⁶ Jedním z takových nařízení bylo například nařízení č. 131 ř. z., které upravovalo náplň práce zemským a okresním školním inspektorům.

⁴⁷ KUPR, Tomáš, *Vývoj české školské správy na našem území*, Praha 2015, s. 33. (Bakalářská práce, Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy).

⁴⁸ *Nařízení vydané od ministra záležitostí duchovních a vyučování dne 20. srpna 1870, č. 105 ř. z., jímžto se vydává řád školní a vyučovací pro obyčejné školy obecné*. In: ČELAKOVSKÝ, J., *Zákony*, s. 150–202.

Tlak na konzervativní vládu hraběte Eduarda Taaffeho nakonec v roce 1883 vyústil ve vydání novely, která byla přijata s velmi těsným výsledkem. Říšský zákon č. 53/1883 ř. z. znamenal v určitých věcech krok zpět. Tato úprava školského zákona z roku 1869 sice osmiletou školní povinnost nezrušila, ovšem prostřednictvím takzvaných úlev umožnila její zkrácení. Děti z chudších rodin mohly povinnou školní docházku ukončit již po šesti letech a v období polních prací mohly být v případě nutnosti z vyučování omluveny i mnohem mladší děti. Legislativní úprava také vedla k dalšímu prohloubení centralizace školského systému, kdy omezila některé kompetence okresních školních rad ve prospěch zemské školní rady.⁴⁹

Reformní úsilí však nezůstalo omezeno pouze na elementární vzdělávání. A tak volání po revizi organizace a vzdělávacího obsahu zasáhlo na počátku 20. století také školy střední. Odpovědí na tyto požadavky se stala reforma ministra kultu a vyučování Gustava Marcheta z roku 1908, která vzdělávací soustavu středních škol rozšířila o nový typ školy inspirovaný německým vzorem, tedy o reálné gymnázium. Tato instituce vznikla jako kompromis mezi klasickými gymnázii a reálkami a dělila se na dvě mírně odlišné varianty. U nás převládající typ A, který nahradil klasickou řečtinu francouzštinou a posílil výuku přírodních věd, se více podobal gymnáziím. Druhý typ B, označován také jako reformní reálné gymnázium, vycházel z osnov reálek, přičemž latina byla zařazena až do vyšších ročníků.

Marchetova reforma zároveň modernizovala samotný obsah výuky na klasických gymnáziích a reálkách. Došlo například k rozdělení jednotlivých předmětů – chemie se oddělila od přírodopisu, dějepis od zeměpisu – a nově byl zaveden povinný tělocvik. Změnou prošla i koncepce maturitní zkoušky, ta již neměla testovat předpoklady pro vysokoškolské studium, ale ověřovat míru vědomostí nabytých během středoškolského studia. Vedle změny samotné koncepce zkoušky dospělosti došlo také k jejímu zásadnímu zrovnoprávnění. Maturitní vysvědčení ze všech typů středních škol nově otevíralo absolventům cestu k vysokoškolskému studiu, ačkoliv v některých případech zůstala povinnost složit doplňující zkoušky.⁵⁰

Výše zmíněný zákon tak představoval pomyslnou tečku za legislativním a správním vývojem soustavy školství v habsburské monarchii. Ani v českých zemích již v období od této reformy do roku 1918 k zásadním změnám nedošlo. Školský systém v této ustálené podobě přečkal i období první světové války a stal se výchozím základem, na který následně navázalo školství nově vzniklého Československa.

⁴⁹ NOVOTNÝ, M. (ed.), *Velké dějiny*, s. 235–237.

⁵⁰ ŘEZNÍČKOVÁ, K., *Študáci*, s. 25–27.

2.2 Vývoj legislativy ovlivňující školskou správu mezi léty 1918–1938

Vznik první Československé republiky v říjnu roku 1918 s sebou mimo jiné přinesl naléhavou potřebu vtisknout novému systému demokratickou tvář, která by odpovídala dobovým ideálům a národní identitě. Těmto potřebám se nevyhnulo ani školství.

Avšak aby stát hned po svém vzniku zajistil právní kontinuitu a plynulý chod institucí, převzal skrze takzvaný recepční zákon dosavadní rakousko-uherské normy i zavedené správní mechanismy, a to včetně působnosti jednotlivých ministerských resortů. Ovšem i přes formální zachování kontinuity s rakousko-uherským právem, sílilo volání po změnách, které by školství modernizovaly a přizpůsobily poměrům v nově vzniklém státě. Samotná příprava nového školského systému však probíhala ve velmi složitých podmínkách. Největší překážkou byla roztržičnost školské legislativy, kdy školská správa v českých zemích plynule navázala na Hasnerův zákon, platný v Předlitavsku, avšak východní části státu čelily mnohem horším podmínkám. Slovensko, které bylo dříve součástí Zalitavska, bojovalo s vysokou negramotností, zatímco na Podkarpatské Rusi byla situace natolik vážná, že některé školské zákony zde kvůli své nerealizovatelnosti platily jen v omezené míře.⁵¹

První zásadní krok nové československé vlády v rámci transformace školství byl uskutečněn na základě zákona z 9. listopadu 1918, kdy vzniklo Ministerstvo školství a národní osvěty, které převzalo vrchní správu nad vzdělávacím systémem v Československu. Celý resort byl vnitřně rozdělen do několika odborů, přičemž do jeho čela usedl jako první ministr Gustav Habrman. Právě v období jeho působení došlo k realizaci prvních významných reforem v nově vzniklém státě.⁵²

Mezi tyto reformy lze zařadit i zákon, který se snažil vyřešit hluboce zakořeněný problém v podobě silného národnostního napětí, které si Československo přineslo jako dědictví z dob Rakousko-Uherska. Právě v pohraničních oblastech s převahou německého obyvatelstva se školství stalo ústředním bodem politických střetů. Nešlo přitom pouze o zajištění výuky, ale o snahu obou stran o národní sebeurčení, kdy čeští učitelé prosazovali rozvoj národních škol, kdežto německá strana se snažila o udržení svých stávajících pozic.⁵³ Zásadní zlom v této situaci ale přišel s počátkem dubna roku 1919, kdy byl přijat zákon č. 189/1919 Sb.,

⁵¹ NOVOTNÝ, M. (ed.), *Velké dějiny*, s. 335.

⁵² ŠIMÁNEŠ, Michal, *České menšinové školství v Československé republice. Ke každodennosti obecných škol v politickém okrese Ústí nad Labem*, Brno 2019, s. 58.

⁵³ KASPER, T. – KASPEROVÁ, D. – PÁNKOVÁ, M. (eds.), *Národní školství*, s. 23–25.

známý též jako Metelkův.⁵⁴ Hlavním přínosem tohoto zákona byl fakt, že zakládání menšinových škol a zajištění vzdělání v mateřském jazyce žáka se stalo úkolem státu, nikoli soukromých či spolkových iniciativ, jako tomu bylo za monarchie například s německým *Schulvereinem* či českou *Ústřední maticí školskou*.⁵⁵

Zákon dále ustanovoval, že pokud se v obci, kde tříletý průměr dětí školou povinných dosahoval alespoň 40 žáků, nenacházela veřejná obecná škola s vyučovacím jazykem v jejich mateřském jazyce, musela tam taková škola být zřízena. Obdobné to bylo i se školami měšťanskými, či v této době rovněž označovanými jako občanské školy. Jestliže na jedné z takových obecných škol přesáhl počet dětí hranici 400, mohla při ní vzniknout i měšťanka, a to buď pouze pro chlapce, nebo dívky, ovšem ani školy smíšené nebyly výjimkou.⁵⁶

Klíčovým prvkem tohoto zákona byl fakt, že místní ani okresní školní rady v zemi neměly žádný vliv na zřizování menšinových škol. Veškeré náklady nesla příslušná země, čímž bylo eliminováno riziko, že by německá obecní zastupitelstva mohla rozvoj českého školství blokovat odpíráním finančních prostředků. O zřízení a vnitřní organizaci rozhodoval s konečnou platností předseda zemské školní rady, případně jím vybraný zástupce, který měl rovněž pravomoc jmenovat učitelský sbor a stanovoval, kdo bude nad školou provádět dozor.⁵⁷ Neméně důležitou součástí zákona bylo řešení materiální stránky školství tak, aby se zabezpečilo umístění nově vznikajících škol a bydlení jejich správců. To se podařilo zajistit skrze nucený nájem, kdy měla země právo získat místnosti pro výuku i bydlení učitelů za přiměřenou náhradu, přičemž každý vlastník nemovitosti byl povinen tyto prostory poskytnout, pokud tím nebylo ohroženo jeho vlastní živobytí. Případně zákon umožňoval vyvlastnění pozemků pro stavbu nových budov nebo i vyvlastnění budov již stojících.

⁵⁴ Iniciátorem úprav českého menšinového školství byl dlouholetý pracovník Ústřední matice školské a poslanec Revolučního národního shromáždění Republiky československé – Jindřich Metelka. ŠIMÁNĚ, M., *České menšinové školství*, s. 73.

⁵⁵ KASPER, T. – KASPEROVÁ, D. – PÁNKOVÁ, M. (eds.), *Národní školství*, s. 25.

⁵⁶ Zemská školní rada měla rovněž právo rušit národní školy, a nezáleželo, jestli byla zřízena podle tohoto či staršího zákona, a to při poklesu počtu žáků pod 40 u obecných a 90 u měšťanských škol. Dále bylo možné zmenšit počet tříd nebo poboček při některé národní škole anebo sloučit chlapecké a dívčí školy měšťanské v jednu smíšenou.

⁵⁷ To znamenalo, že předseda zemské školní rady měl právo přikázat kterémukoliv učiteli, tedy i těm, kteří měli definitivní místo, aby převzal výuku na nově zřízené menšinové škole. Stát se sice zavázal k náhradě stěhovacích nákladů a zachování služebních příjmů, avšak neuposlechnutí takového příkazu bylo stíháno disciplinárně. Tento krok byl nezbytný především k tomu, aby mohl stát rychle vyslat kvalifikované pedagogy i do oblastí, kde byl jejich nedostatek. Avšak tuto pravomoc měl předseda zemské školní rady pouze do roku 1920, poté se toho ujalo Ministerstvo školství a národní osvěty. Viz NOVOTNÝ, M., (ed.), *Velké dějiny*, s. 382.

V neposlední řadě se Metelkův zákon dotkl oblasti soukromého školství. Soukromé školy, v tomto případě se jedná především o národní školy zřizované různými spolky nebo církevními institucemi, získaly za splnění zákonných podmínek právo vydávat vysvědčení se stejnou platností jako školy veřejné.⁵⁸

V důsledku lze tento zákon vnímat jako klíčový nástroj k prosazení české národnostní otázky na území, které obývala německá majorita. Postupně sice docházelo k narovnávání rozdílů v počtu škol i žactva v jazykově smíšených oblastech, avšak dlouhodobé národnostní soupeření či konflikty ve školství mezi českou a německou stranou přetrvaly po celé meziválečné období.⁵⁹

Souběžně s řešením národnostních otázek musela nová republika přikročit k revizi norem, které již neodpovídaly demokratickému charakteru Československa. Významným krokem k liberalizaci školství se stal zákon č. 205 z dubna roku 1919, který změnil dřívější ustanovení říšského zákona z roku 1883. Tato malá, avšak významná úprava jednoho paragrafu znamenala návrat k myšlence původního Hasnerova zákona z roku 1869, protože nově mohl službu učitele vykonávat každý, kdo splnil odborné předpoklady, a to bez ohledu na své náboženské vyznání.⁶⁰

Na tuto vlnu modernizace navázalo v červenci téhož roku přijetí zákona č. 455/1919 Sb., který zrušil celibát učitelek na obecných a měšťanských školách.⁶¹ Odstranění tohoto přežitku rakouské správy bylo jasným signálem společenské emancipace a snahy o zlepšení sociálního postavení pedagogických pracovníků. Tato dílčí, ale zásadní opatření z roku 1919

⁵⁸ Soukromé školy národní podléhaly přímému státnímu doзору, který byl vykonáván prostřednictvím školních inspektorů. Při jejich inspekci musely školy prokázat, že důsledně dodržují stanovené osnovy a platné zákony. Pokud by inspektor shledal podstatné nedostatky, mohlo být škole právo veřejnosti na dobu nezbytně nutnou k nápravě odebrána. V krajních případech zákon umožňoval ministerstvu takovou školu zrušit úplně. Zákon č. 189/1919 Sb., *o školách národních a soukromých ústavech vyučovacích a vychovavacích*. Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/1089/1/2/zakon-c-189-1919-sb-o-skolach-narodnich-a-soukromych-ustavech-vyucovacich-a-vychovavacich>. (4. ledna 2026).

⁵⁹ NOVOTNÝ, M., (ed.), *Velké dějiny*, s. 382.

⁶⁰ Zákon č. 205/1919 Sb. zrušil v § 48 říšského zákona původní podmínku z roku 1883, podle které musel správce školy prokázat způsobilost vyučovat náboženství většinového vyznání žáků. Tím došlo k odstranění náboženské bariéry pro kariérní postup učitelů a k jejich osvobození od povinného dozoru nad žáky během církevních úkonů. Srov. *Zákon říšský ze dne 14. května 1869, č. 62 ř. z., jímž se ustanovují pravidla vyučování ve školách obecných*. In: ČELAKOVSKÝ, J., *Zákony*, s. 87 a Zákon č. 205/1919 Sb., *jímž se mění §48 říšského zákona o školách obecných*. Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/1105/1/2> (4. ledna 2026).

⁶¹ Mezi další klíčové aspekty této normy patřilo zavedení placené mateřské dovolené, nárok na odstupné při dobrovolném odchodu ze služby a narovnání práv sirotků po učitelkách na zaopatřovací požitky. Zákon č. 455/1919 Sb., *kterým se zrušuje celibát literárních a industriálních učitelek na školách obecných a občanských (měšťanských) v republice Československé*. Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/1356/1/2> (4. ledna 2026).

připravila půdu pro následnou komplexní úpravu školské organizace a povinné docházky, která v roce 1922 vyvrcholila přijetím tzv. malého školského zákona.

Jednou z nejzásadnějších změn, které zákon č. 226/1922 Sb. přinesl, bylo zavedení osmileté povinné školní docházky.⁶² Tento krok měl mimořádný význam zejména pro Slovensko, kde byla do té doby docházka pouze šestiletá. Zákon rovněž definitivně zrušil ustanovení z roku 1883, čímž zanikly dřívější úlevy od školní docházky a vzdělávání se tak stalo pro všechny děti povinným v plném osmiletém rozsahu.

Kromě délky docházky se zákon zaměřil na vnitřní organizaci a postupné zlepšování podmínek ve školních třídách, kdy bylo cílem snížit počet žáků v jedné třídě na 45, a to jak na obecných, tak i na měšťanských školách.⁶³ Výrazným krokem k modernizaci systému byla povolená koedukace, tedy společné vzdělávání chlapců a dívek na všech typech národních škol, a zákonné potvrzení rovnosti učitelů a učitelek v rámci jejich profese. Což znamenalo, že veškerá místa literních učitelů se zřizovala bez určení pohlaví pedagoga a při obsazování míst literních učitelů musela škola dbát na to, aby polovina míst byla obsazena učiteli a ta druhá zase učitelkami.

Z pohledu obsahu výuky zákon demonstroval demokratické ideály republiky především zavedením občanské nauky a výchovy jako nového povinného předmětu. Ta byla chápána jako nástroj k výchově k mravnosti a měla být vedena v duchu nadkonfesijní tolerance a respektu k národní různorodosti.⁶⁴ Ovšem kromě tohoto předmětu zákon dále stanovoval vedle čtení, psaní a počítání i další povinné předměty, mezi které patřily například přírodopis, zeměpis a dějepis, ale také zpěv a kreslení, tělesná výchova či ruční práce. V rámci jazykové politiky zákon také reagoval na národnostní složení státu. Malý školský zákon tedy stanovil, že na obecných školách, pokud se jedná o školy s jiným než československým vyučovacím jazykem, může být vedle povinného jazyka i nepovinně vyučováno jazyku československému. Kdežto na měšťanských školách s českým vyučovacím

⁶² Povinnou školní docházku tvořila pětiletá obecná škola, na kterou navazovala měšťanská škola trvající tři, případně čtyři, roky. Žáci s vynikajícím prospěchem mohli po pátém ročníku obecné školy přecházet na osmiletá gymnázia či sedmileté reálky, ty však zůstávaly doménou nadaných žáků směřujících k univerzitnímu vzdělání. Přípravu budoucích učitelů zajišťovaly po základní školní docházce čtyřleté učitelské ústavy zakončené „zkouškou učitelské dospělosti“, která však nebyla ekvivalentem klasické maturity a neopravňovala k dalšímu studiu na vysokých školách. Viz KASPER, T. – KASPEROVÁ, D. – PÁNKOVÁ, M. (eds.), *Národní školství*, s. 12–13.

⁶³ K této části zákona byla v červnu roku 1937 vydána novela č. 176, která tyto počty dětí ve třídách upravila na 45. Zákon č. 176/1937 Sb., *kterým se mění zákon ze 13. července 1922 č. 226 Sb. z. a n., o školách obecných a měšťanských*. Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/6946/1/2/zakon-c-176-1937-sb-kterym-se-meni-zakon-ze-dne-13-cervence-1922-c-226-sb-z-a-n-o-skolach-obecných-a-mestanských> (4. ledna 2026).

⁶⁴ KASPER, T. – KASPEROVÁ, D. – PÁNKOVÁ, M. (eds.), *Národní školství*, s. 28.

jazykem se stal německý jazyk povinným předmětem, zatímco na měšťankách s jiným než československým vyučovacím jazykem byla možnost vzdělávat se v tomto jazyce nepovinná, což mohlo změnit pouze ministerstvo.

Otázka náboženství, která dříve vzbuzovala silné emoce, byla nakonec vyřešena kompromisem. Náboženství sice zůstalo povinným předmětem, ale zákon v § 3 umožnil rodičům, aby své děti z této výuky písemně odhlásili. Žáci bez vyznání byli z povinnosti účastnit se náboženských hodin zproštěni automaticky, čímž stát potvrdil zásadu svobody vyznání.⁶⁵ Malý školský zákon tak sice nebyl revoluční přestavbou, ale položil nezbytné základy pro fungování nižších škol v novém demokratickém státě.

Zatímco malý školský zákon z roku 1922 ukotvil povinnou osmiletou docházku, otázku dostupnosti měšťanských škol definitivně vyřešil až zákon č. 233/1935 Sb. Ten zavedl takzvané školní obvody. Každé veřejné měšťanské škole tak bylo přesně vytyčeno spádové území, z něhož musela přijímat žáky, čímž stát garantoval právo na vzdělání všem dětem v dané lokalitě. Zákon výslovně stanovil, že obvod má být koncipován tak, aby děti neměly do školy cestu zpravidla delší než pět kilometrů. Z povinné docházky do spádové měšťanské školy mohly být vyňaty v zásadě jen ty děti, které přestoupily na střední školy, případně žáci s těžkým zdravotním či mentálním znevýhodněním.

V případech, kdy územní působnost veřejné měšťanské školy nebyla omezena pouze na jednu obec, tudíž obvod školy zahrnoval i okolní lokality, staly se tyto přiškolené obce součástí širšího celku, který legislativa nazvala školním újezdem. Tyto takzvané újezdní měšťanské školy byly vyňaty z pravomoci školních obcí a přecházely pod společnou správu nově zřízené újezdní školní rady, v níž zasedali zástupci školní obce, zástupci školního újezdu i zástupci samotných škol náležejících do působnosti školní obce a školního újezdu. Tento administrativní krok měl zásadní dopad na spravedlivější rozdělení finanční zátěže. Náklady na zřízení a provoz újezdní školy se totiž dělily na třetiny, jednu část hradily přiškolené obce, druhou příslušný okres a třetí nesla země.⁶⁶ Tímto způsobem financování stát významně

⁶⁵ Zákon č. 226/1922 Sb., *jímž se mění a doplňují zákony o školách obecných a měšťanských*. Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/3020/1/2/zakon-c-226-1922-sb-jimz-se-meni-a-doplnuji-zakony-o-skolach-obecných-a-obcanských/zakon-c-226-1922-sb-jimz-se-meni-a-doplnuji-zakony-o-skolach-obecných-a-obcanských> (4. ledna 2026).

⁶⁶ Zákon č. 233/1935 Sb., *kterým se mění a doplňují zákony o zřizování a udržování měšťanských škol, o docházce do nich a o jejich správě*. Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/6371/1/2/zakon-c-233-1935-sb-kterým-se-meni-a-doplnuji-zakony-o-zrizovani-a-udrzovani-verejnych-mestanskyh-skol-o-dochazce-do-nich-a-o-jejich-sprave> (4. ledna 2026).

ulevil chudším obcím a vytvořil reálné podmínky pro plnohodnotné fungování osmileté docházky i v hospodářsky slabších regionech.⁶⁷

Kromě velkých reforem školské soustavy se legislativa musela vypořádat také s dalšími neméně důležitými otázkami, například zákon č. 274/1919 Sb. (ve znění pozdější novely č. 251/1922 Sb.) znamenal přelom v hmotném zabezpečení pedagogů, protože učitele veřejných obecných a měšťanských škol fakticky zrovnoprávnil se státními úředníky. Tato norma učitelstvu přiznala služební příjmy, postupy a veškeré výhody odpovídající hodnostním třídám státních úředníků se shodným vzděláním, přičemž výslovně stanovila, že veškerá práva platí bez rozdílu pro učitele i učitelky. Vedle zavedení funkčních příplatků pro ředitele a správce škol zákon nově upravil také systém penzí, kdy po odsouzení 35 let vznikala nárok na plné výslužné, a pamatoval i na zaopatření vdov a sirotek po učitelích i učitelkách.⁶⁸

Na sklonku první republiky pak školský systém doplnil zákon č. 72 z března roku 1936, který upravil pravidla pro zproštění od povinné školní docházky. Ten přesně definoval, že povinnost navštěvovat veřejnou obecnou či měšťanskou školu se netýká studentů středních škol, žáků soukromých ústavů a dětí se specifickým handicapem, pro které byly zřízeny specializované pomocné či ústavní školy. Velmi zajímavou částí zákona je však úprava domácího vzdělávání, které mohl okresní školní výbor povolit jen za přísně daných okolností. Aby mohl být žák vyučován doma, musela být garantována stejná kvalita výuky jako ve veřejné škole, a to v mateřském jazyce dítěte a s důrazem na jeho mravní a občanskou výchovu. Stát si nad tímto procesem ponechal silnou kontrolu – děti vyučované v domácím prostředí se musely na konci každého roku podrobit zkouškám na veřejné škole a úřady měly právo kdykoliv prověřit, zda domácí výuka skutečně dosahuje stanovených podmínek.⁶⁹

⁶⁷ Ovšem už o dva roky později vyšlo nové vládní nařízení č. 153, které fungování a organizaci újezdních školních rad upravilo. Zákon stanovil, že újezdní školní rada se musí nacházet v obci, ve které újezdní měšťanská škola fungovala. Dále specifikoval například volby zástupců škol a vymezil funkční období rady na čtyři roky. Do působnosti rad přešla veškerá péče o školní budovy a jejich pozemky a inventář, správa fondů a sestavování rozpočtů školní obce a školního újezdu, ale také dohled nad školní docházkou a vedení školních matrik. Vládní nařízení č. 153/1937 Sb., o újezdních školních radách. Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/6923/1/2/vladni-narizeni-c-153-1937-sb-o-ujezdnich-skolnich-radach/vladni-narizeni-c-153-1937-sb-o-ujezdnich-skolnich-radach> (4. ledna 2026).

⁶⁸ Zákon č. 274/1919 Sb., jímž se upravují služební příjmy a výslužné učitelstvu na veřejných školách obecných a občanských (měšťanských). Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/1174/1/2> (4. ledna 2026).

Zákon č. 251/1922 Sb., jímž se mění některé zákony o služebních poměrech učitelstva veřejných škol obecných a občanských. Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/3045/1/2/zakon-c-251-1922-sb-jimz-se-meni-nektere-zakony-o-sluzebnich-pomerech-ucitelstva-verejnych-skol-obecnych-a-obcanskych> (4. ledna 2026).

⁶⁹ Zákon č. 72/1936 Sb., o zproštění povinnosti chodit do veřejné školy obecné nebo měšťanské. Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/6492/1/2> (4. ledna 2026).

2.3 Organizace prvorepublikové školské správy

Přestože byla v předchozí podkapitole zmapována stěžejní legislativa, jež formovala vzdělávací systém první Československé republiky, samotné zákony by k řízení školství nestačily, pokud by chyběl správní aparát, který by je uváděl do praxe. V průběhu prvních let existence nového státu tak musela být vydána celá řada dalších zákonů a vládních nařízení, která se již nezaměřovala na obsah vzdělávání, ale upravovala samotnou organizaci školské správy a kompetence jednotlivých úřadů. Stát tedy stál před náročným úkolem nahradit staré rakousko-uherské struktury moderním, demokratickým a unifikovaným systémem, který by dokázal účinně spravovat školy na všech úrovních. Jak již bylo zmíněno, nejvyšší instancí se stalo Ministerstvo školství a národní osvěty (zkráceně MŠANO). Pod ním se však musela vybudovat síť institucí, jejichž primárním úkolem bylo zajistit bezproblémový chod obecných, měšťanských i odborných škol.

Zásadní reformu školské správy měl přinést zákon č. 292/1920 Sb., o úpravě správy školství, přijatý 9. dubna 1920. Tato norma byla úzce provázána s plánovaným zavedením nového administrativního rozdělení státu na základě zákona č. 126 ze stejného roku, tedy z roku 1920, takzvaného župního zřízení.⁷⁰ Podle výše zmíněné legislativy tedy převzal do svých rukou nejvyšší správu a dozor nad veškerým vyučováním stát, který ji vykonával primárně prostřednictvím Ministerstva školství a národní osvěty, s výjimkou zemědělských škol spadajících pod Ministerstvo zemědělství. MŠANO tímto krokem zásadně rozšířilo své kompetence, protože do jeho přímé působnosti nově spadalo rozhodování ve věcech národního, středního, vysokého, odborného i soukromého školství, včetně správy zemských školních fondů.⁷¹ Dále měla v každé župě vzniknout župní školní rada, jež by převzala rozhodovací pravomoci nad veškerým veřejným i soukromým nižším školstvím v daném

⁷⁰ Cílem tohoto zákona ze dne 29. února 1920 bylo sjednocení státní správy a územní samosprávy. Území státu mělo být nově rozděleno do 21 menších správních celků – takzvaných žup. V čele každé župy měl stát vládou jmenovaný župan, zatímco samosprávnou funkci mělo plnit volené župní zastupitelstvo a z něj vzešlý župní výbor. Ačkoliv byla legislativa formálně přijata pro celou republiku, kvůli silnému odporu v českých zemích, kvůli obavě, že by při navrhovaném uspořádání a pravomocích občanských sborů padly minimálně dvě župy zcela do rukou německého obyvatelstva, nikdy nevstoupila v plnou účinnost a župní zřízení bylo reálně zavedeno až od roku 1923 pouze na Slovensku. JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. – DOBEŠ, J. *Dějiny*, s. 351.

Srovnání Zákon č. 126/1920 Sb., o zřízení župních a okresních úřadů v republice Československé. Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/1707/1/2> (5. ledna 2026).

⁷¹ V únoru roku 1925 vyšlo vládní nařízení č. 25, kterým ministerstvo ještě výrazněji rozšířilo své kompetence, protože pod jeho přímou správu a nejvyšší dozor nově přešlo i průmyslové, odborné a učňovské školství. MŠANO tak převzalo agendu, kterou do té doby v českých zemích vykonávaly zemské politické správy a na Slovensku dřívejší uherští zemští vrchní ředitelé živnostenského vyučování. Vládní nařízení č. 25/1925 Sb., o výkonu nejvyšší správy vychovávání a vyučování, jakož i dozoru k němu a o působnosti Ministerstva školství a národní osvěty ve věcech škol průmyslových, odborných a pokračovacích škol živnostenských (škol učňovských). Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/3825/1/2> (5. ledna 2026).

obvodu. Do čela této rady měl usednout župan jakožto předseda rady, jehož by zastupoval náměstek z řad státních úředníků a dále se rada skládala z referentů pro věci pedagogické, administrativní a právní. Demokratický charakter tohoto orgánu mělo zajistit pět zástupců učitelstva, kteří byli voleni na župních konferencích učitelů obecných a měšťanských škol, a desetičlenné zastoupení občanů, volené župním zastupitelstvem na principu poměrného zastoupení. Obdobně se měl v každé školní obci zřídit místní školní výbor, který se skládal z předsedy, dvou až pěti zástupců školy a zástupců občanů, kterých bylo dvojnásobek. Dohled nad obecnými a měšťanskými školami a dalšími výchovnými ústavy, které spadaly pod působnost těchto škol, měli v každé župě vykonávat župní a obvodní školní inspektoři.⁷²

Tato reforma ovšem brzy narazila na složitou národnostní a politickou realitu nového státu. Župní zřízení bylo nakonec realizováno pouze na Slovensku. Jelikož vláda od zavedení žup v Čechách, na Moravě a ve Slezsku upustila, v roce 1927 se zákonem č. 125 definitivně vrátila k zemskému zřízení, čímž stát administrativně rozdělila na čtyři země, tedy českou, moravskoslezskou, slovenskou a podkarpatskou. Zákon o školské správě č. 292/1920 Sb. tak ve většině svých ustanovení v českých zemích nikdy nenabyl účinnosti a stát musel chod školství zajistit prostřednictvím úpravy dosavadních orgánů převzatých z Rakousko-Uherska.⁷³

Díky tomuto vývoji zůstala v českých zemích zachována zemská školní rada jakožto nejvyšší orgán školního dozoru, přičemž tyto rady sídlily v Praze, v Brně a v Opavě.⁷⁴ Zemská školní rada pro Čechy se vyznačovala velmi komplexní strukturou, předsedou byl z titulu své funkce zemský prezident, případně jím stanovený zástupce. Plénium rady dále tvořilo šest zástupců zemského výboru, rozdělených rovným dílem na tři zástupce české a tři německé. Odbornou složku zastupovali referenti pro ekonomické a administrativní záležitosti, zemští školní inspektoři, dva zástupci hlavního města Prahy (opět jeden Čech a jeden Němec) a čtyři zástupci z řad učitelstva, opět rozdělení stejným poměrem. Specifické zastoupení měly i náboženské obce, jež do rady vysílaly dva katolické duchovní, jednoho evangelického duchovního a jednoho zástupce vyznávajícího judaismus. Obdobné složení měla i zemská rada pro Moravu a Slezsko. Funkční období volených zástupců

⁷² Zákon č. 292/1920 Sb., jímž se upravuje správa školství. Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/1873/1/2/zakon-c-292-1920-sb-jimz-se-upravuje-sprava-skolstvi/zakon-c-292-1920-sb-jimz-se-upravuje-sprava-skolstvi> (5. ledna 2026).

⁷³ ŠIMÁNE, M., *České menšinové školství*, s. 59.

⁷⁴ Zcela odlišná situace panovala na Slovensku a Podkarpatské Rusi, kde zemské školní rady vůbec nevznikly a jejich agendu zajišťovaly příslušné zemské úřady nebo přímo zvláštní referáty MŠANO se sídlem v Bratislavě a Užhorodu. BARTOŠOVÁ, Jana – ŠIMEK, Jan – ŠUSTOVÁ, Magdaléna, *Od školdozorce k inspektorovi*, Praha 2019, s. 77–78.

trvalo šest let a naprostou nutností před započítáním výkonu funkce bylo složení přísahy věrnosti Československé republice. Pro zajištění plynulého chodu se zemská školní rada interně dělila na český a německý odbor. Členové rady, s výjimkou zástupců náboženských obcí, kteří měli přístup do obou, zasedali vždy v tom odboru, k jehož národnosti příslušeli.

Odborný a výkonný dohled nad tímto systémem zaručoval zemský školní inspektor. Tento vysoce postavený úředník dohlížel primárně na střední školy a učitelské ústavy, kde prováděl všeobecnou inspekci minimálně jednou za šest let, doplňovanou o četné průběžné kontroly. Zemský inspektor však figuroval i jako nadřízená kontrolní instance pro nižší správní patra, dohlížel tedy na běžnou činnost okresních inspektorů a zasahoval do řešení případů, jež se vymykaly standardní okresní agendě. Spadala pod něj rovněž kontrola činnosti zkušebních komisí zajišťujících zkoušky učitelské způsobilosti.⁷⁵

Dalším nezbytným krokem v úpravě celého aparátu bylo vyřešit organizaci školství na úrovni okresů. Vláda tak učinila formou prováděcího nařízení č. 608 z 6. listopadu 1920, jímž s konečnou platností zrušila dosavadní rakouské okresní školní rady. A na jejich místo nastoupily nově koncipované okresní školní výbory, jež původně byly zamýšleny jako přechodné provizorium, než dojde ke zřízení župních školních rad. Jelikož se župní systém v českých zemích nepodařilo uvést do praxe, okresní školní výbory nakonec setrvaly a staly se jakousi páteří regionální školské správy. Výboru předsedal přednosta okresního politického úřadu (okresní hejtman) a jako odborní referenti v něm zasedali okresní školní inspektoři. Učitelský stav zde měl své zástupce, jejichž počet flexibilně reagoval na velikost pedagogického sboru v okrese – od dvou zástupců v menších okresech až po čtyři v okresech s více než dvěma sty učiteli – a byli jmenováni předsedou zemské školní rady. Občanský prvek byl opět zastoupen dvojnásobným počtem členů oproti učitelům.⁷⁶ Zástupci z řad učitelů i občanů museli prokazatelně splňovat podmínku československého státního občanství a minimálního věku 26 let. Ve městech, která tvořila zvláštní školní okres, pak působily městské školní výbory, v jejichž čele stál samotný starosta města.⁷⁷

⁷⁵ Tamtéž, s. 77–78.

⁷⁶ Je třeba zmínit, že zástupci z řad občanů nebyli do okresního školního výboru voleni občany přímo, ale byli dosazováni tak, aby jejich složení odráželo politické rozložení sil v okrese. Okresní hejtman sestavoval návrh kandidátů po konzultaci s místními organizacemi politických stran, přičemž musel respektovat zásadu poměrného zastoupení podle výsledků posledních voleb do Poslanecké sněmovny Národního shromáždění v daném okrese. Tento seznam následně formálně potvrzoval předseda nadřízené zemské školní rady, který tyto zástupce do funkce oficiálně jmenoval.

⁷⁷ Nařízení č. 608/1920 Sb., o zrušení okresních rad školních a zřízení okresních výborů školních. Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/2189/1/2> (5. ledna 2026).

Zatímco okresní školní výbor fungoval jako správní a administrativní prvek, bezprostřední a každodenní pedagogický dozor nad obecnými a měšťanskými školami vykonával okresní školní inspektor. Vzhledem k obrovské odpovědnosti, kterou tato funkce přinášela, se jednalo o vysoce vzdělané učitele nebo středoškolské profesory, jejichž cesta do úřadu byla podmíněna složením poměrně náročné inspektorské zkoušky. Požadavky k připuštění ke zkoušce byly velmi striktní. Uchazeč musel prokázat buď 14 let praxe od složení zkoušky učitelské dospělosti, nebo 11 let nepřetržité služby na střední škole. Dále se vyžadovala kvalifikace prvního stupně a naprosto bezúhonná kázeňská minulost v posledních třech letech. Samotný zkušební proces se skládal z několika částí. V písemné části zkoušky musel kandidát vypracovat rozsáhlou odbornou práci z pedagogiky a didaktiky. Pokud obhájil kvalitu své práce, postoupil ke klauzurní části, kde pod časovým limitem navrhoval řešení dvou reálných úředních spisů převzatých z běžné agendy okresního školního výboru. Proces byl završen dvouhodinovou ústní zkouškou z pedagogiky, didaktiky a školské legislativy. Po úspěšném absolvování byl kandidát zapsán na seznam čekatelů. A o jeho konečném jmenování do funkce rozhodovala zemská školní rada s definitivním schválením od MŠANO.

Okresnímu inspektorovi byl po nástupu do funkce přidělen konkrétní školní okres, jenž se prostorově většinou kryl s hranicemi politického okresu. Šíře inspekční agendy byla velmi rozsáhlá. Inspektor dohlížel na veškerou úřední a finanční činnost místních školních rad, kontroloval stav školních budov, jejich vybavení a dodržování předpisů o soupisu školou povinných dětí. Ve vztahu k vyučovacímu procesu prověřoval docházku žáků, kvalitu výuky, dodržování osnov i průběžné vzdělávání učitelů. Značnou pravomoc měl inspektor i v morální rovině, protože sledoval chování pedagogů nejen ve službě, ale dokonce i v jejich soukromém životě, přičemž jakékoliv vážné prohřešky byl povinen neprodleně nahlásit okresnímu výboru. Z každé hospitace sepišoval podrobnou zprávu. K jeho vrcholným administrativním úkolům pak patřilo schvalování školních rozvrhů a tvorba každoročních kvalifikačních posudků na učitele. Tyto posudky, sloužící kvalifikační komisi k určení celkové známky učitele, měly pro kariéru pedagoga rozhodující význam, pokud byl vyučující hodnocen dvěma nejhoršími stupni dva roky po sobě, čekalo ho propuštění ze služeb státu.⁷⁸

Nejnižší instancí, která zajišťovala chod konkrétních škol přímo v obcích, byly místní školní rady. Také v této rovině státní moc zasáhla a nařízením vlády č. 605/1920 Sb. v listopadu

⁷⁸ BARTOŠOVÁ, J. – ŠIMEK, J. – ŠUSTOVÁ, M., *Od školdozorce*, s. 75–77.

roku 1920 rozpustila všechny staré rady fungující ještě na bázi zemských zákonů z 19. století. Nové místní školní rady představovaly veřejný úřad zřízený v každé školní obci s pevně stanoveným čtyřletým funkčním obdobím. Předsedou nebyl starosta obce, ale osoba svobodně zvolená samotnou radou z jejích vlastních řad. Místní radu dále tvořili zástupci školy, volení příslušnou učitelskou konferencí, a dvojnásobný počet zástupců školní obce, vzešlý z hlasování obecního zastupitelstva, přičemž zákon doporučoval, aby byli preferováni rodiče žáků.

Je nezbytné zdůraznit, že kompetence místních školních rad byly rozsáhlé, ale limitované na oblast ekonomickou a administrativní. Radám příslušela například správa místního školního fondu, údržba školních budov a inventáře, sestavování rozpočtů, vedení školní matriky nebo dohled nad tím, jak se děti chovají mimo dobu vyučování. Členové rady sice měli zákonné právo školu navštěvovat, ale bylo jim absolutně odepřeno jakkoliv zasahovat do samotného pedagogického procesu a narušovat práci učitele. Výjimku představovaly školy menšinové, ty totiž nepodléhaly ani místním, ani župním či okresním radám, protože si nad nimi ponechal plnou kontrolu stát. Menšinové školy řídilo a financovalo výhradně MŠANO a namísto standardních rad pro ně fungovaly pouze zvláštní místní školní výbory s velmi omezenou působností.⁷⁹

Vývoj školské správy za první republiky tak jasně ukazuje, že budování nového státu se neobešlo bez politických kompromisů. Původní ambiciózní plány na zcela novou organizaci musely v českých zemích ustoupit pragmatičtějšímu řešení, které nakonec částečně navazovalo na starší základy z dob Rakousko-Uherska. I přes vynucený ústup od župního modelu se však státu podařilo vytvořit spolehlivou síť školských úřadů. Tento systém, opírající se o důmyslný inspekční dozor a aktivní zapojení občanské veřejnosti, nakonec úspěšně zajistil nejen každodenní chod obrovského počtu škol po celé zemi, ale především umožnil formovat výchovu nových generací v duchu demokratických ideálů.

⁷⁹ Nařízení č. 605/1920 Sb., *o místních radách školních a o místních výborech školních (pro školy menšinové)*. Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/2186/1/2> (5. ledna 2026). Doplněno o Zákon č. 292/1920 Sb., *jímž se upravuje správa školství*. Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/1873/1/2/zakon-c-292-1920-sb-jimz-se-upravuje-sprava-skolstvi/zakon-c-292-1920-sb-jimz-se-upravuje-sprava-skolstvi> (5. ledna 2026).

3. Okresní školní výbor v Českých Budějovicích mezi léty 1921–1938

3.1 Zrod a formování výboru (1921–1922)

Zavedení nových okresních školních výborů (OŠV), které v éře první republiky nahradily dřívější okresní školní rady, neproběhlo v Českých Budějovicích zcela hladce. Jednalo se o složitý proces, do něhož se od počátku silně promítalo dobové politické a národnostní napětí ve městě a jeho okolí. Zásadní legislativní impuls představovalo vládní nařízení č. 608 ze 6. listopadu 1920, jímž se rušily dosavadní okresní školní rady a na jejich místo nastoupily nově koncipované okresní školní výbory. Zákon stanovil, že učitelský stav bude mít ve výboru své stálé zástupce, přičemž občanský prvek měl disponovat dvojnásobným počtem členů.⁸⁰ V česobudějovické praxi to znamenalo vyčlenění čtyř mandátů pro pedagogy a osm pro zástupce takzvaného občanstva.

Avšak proces výběru zástupců z řad občanů se neobešel bez komplikací a záhy vyústil ve spor mezi zemskými školskými úřady a lokálními politickými stranami. Zemská školní rada vydala 9. prosince roku 1920 výnos č. 2276, kterým stranám výslovně zakázala nominovat na místa zástupců občanstva učitele národních škol.⁸¹ Cílem bylo udržet ryze laický charakter této složky výboru. Tento zákaz však v regionu narazil na silnou nevoli. Nejhlasitěji se ohradila organizace Československé národní demokracie, jež hned na začátku ledna roku 1921 podala odvolání. Argumentovala tím, že vylučování učitelů z řad občanstva znamená hrubé omezování jejich politických práv. Strana navíc poukazovala na specifika venkova, kde často nebyl k dispozici jiný vzdělaný a vhodný kandidát neucitelské profese. Navzdory úřednímu zákazu strana nominovala jako své zástupce do okresních školních výborů v Českých Budějovicích učitele, mezi nimi byl například Jan Dejmek, respektovaný ředitel měšťanské školy a starosta Lišova.⁸² Ačkoliv Zemská školní rada, v zastoupení místopředsedy dr. Metelky, ještě v polovině ledna 1921 trvala na striktním dodržování výnosu, pod vytrvalým politickým tlakem nakonec státní správa pragmaticky ustoupila. Když se následně vyplňovaly dotazníky se jmenné seznamy navržených zástupců jednotlivých politických stran mezi členy

⁸⁰ Nařízení č. 608/1920 Sb., o zrušení okresních rad školních a zřízení okresních výborů školních. Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/2189/1/2> (8. ledna 2026).

⁸¹ Státní okresní archiv České Budějovice (dále jen SOkA České Budějovice), fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart.1, inv. č. 86, *Výnos presidia zemské školní rady v Praze č. 2276 ze dne 9. 12. 1920*.

⁸² Tamtéž, *Protest Jihočeského krajského sekretariátu Československé národní demokracie k okresnímu školnímu úřadu ze dne 4. 1. 1921 a Odvolání Župní organizace čsl. Národní demokracie v Českých Budějovicích Zemské školní radě ze dne 30. 1. 1921*.

nového výboru, figuroval mezi nimi nejen Jan Dejmek, ale i další pedagogové nominovaní jinými stranami, například profesor české státní reálky Otakar Trčka za Československou stranu socialistickou.⁸³ Původní záměr vládního nařízení o absolutní převaze laického prvku tak vzal na Českobudějovicku do značné míry za své.

Druhou, a o něco dramatičtější rovinou formování OŠV, byl boj o jeho národnostní ráz a samotnou podstatu územního uspořádání. K pochopení tohoto sporu je nezbytné nastínit, jakým způsobem fungovala školská správa převzatá z dob monarchie. Úřady zde fungovaly na striktně národnostním principu, tudíž v Českých Budějovicích tak vedle sebe souběžně existovala okresní školní rada česká a německá. Pod působnost české školní rady spadaly výhradně české školy venkovské, a to ještě s výjimkou obcí Boršov, Rudolfov a Dobrá Voda. Naproti tomu německá školní rada disponovala nepoměrně větším vlivem, kdy jí administrativně podléhaly nejen všechny německé školy ve městě i na venkově, ale i všechny české školy přímo v Českých Budějovicích a rovněž české ústavy ve zmiňovaném Boršově, Rudolfově a na Dobré Vodě. Německá menšina si tak i nad českým městským školstvím dlouhodobě udržovala výraznou moc.

S tímto stavem se ovšem správa města, v jejímž čele stál českobudějovický starosta Otakar Svoboda, odmítla smířit. V lednu 1921 podala městská rada k Zemské školní radě do Prahy oficiální žádost, ve které město navrhovalo zavedení čistě územního dělení na českobudějovický okresní výbor „pro město“ a obdobný výbor „pro venkov“. Česká strana argumentovala masivním úbytkem německého žactva, kdy se německé školství nacházelo podle jejích slov „v troskách“. Z textu vyplývá, že v celých Českých Budějovicích tehdy zbylo pouhých 19 německých tříd s 845 dětmi, zatímco české třídy ve městě dominovaly v počtu 101 tříd s 5 885 žáky. Podobná situace byla patrná i v přiškolených venkovských obcích, kdy například v Českém Vrbném byla německá škola zcela zrušena a tamní mateřská škola přeměněna na státní. Vzhledem k tomuto zanedbatelnému počtu německých tříd, které navíc navštěvoval i určitý počet českého žactva, radnice vyvozovala, že německá menšina již nemůže vznášet sebemenší nárok na vlastní samostatný školní úřad.⁸⁴

Centrální úřady v Praze zpočátku nařizovaly tvořit výbory pro český a německý okres odděleně. Ovšem definitivní odbourání německého vlivu nakonec dokonal samotný demokratický volební mechanismus poměrného zastoupení. Při výpočtu mandátů z výsledků

⁸³ Tamtéž, *Dotazník pro zřízení Okresního výboru školního v Českých Budějovicích ze dne 16. 12. 1921.*

⁸⁴ Tamtéž, *Žádost starosty města Otakara Svobody Zemské školní radě ze dne 3. 1. 1921.*

parlamentních voleb totiž roztržštěné německé politické strany nedosáhly na území celého politického okresu potřebného počtu hlasů k zisku byt' jen jediného občanského zástupce ve výboru. Zemská školní rada nakonec přistoupila k vydání výnosů č. 690 a 477 v polovině dubna roku 1921, čímž pro Českobudějovicko vznikl jeden jediný okresní školní výbor společný pro české i německé školy v celém školním okrese. Situaci ohledně zástupců za německou menšinu ve výboru se na poslední chvíli pokusil vyřešit okresní školní inspektor Robert Vondruška na společné poradě konané 7. května 1921. Navrhl, aby Zemská školní rada výjimečně povolila pět zástupců z řad učitelstva, přičemž čtyři místa by připadla Čechům a jedno místo zástupci 70 německých učitelů. K tomuto kompromisnímu návrhu se vyjádřil Karel Skála, předseda jedné z učitelských organizací, v tomto případě spolku Komenský, že s návrhem pěti zástupců učitelů stejně jako ostatní přítomní na poradě souhlasí. Ovšem dále argumentoval, že v případě, kdy v Praze návrh zavrhnou a zůstanou pouze čtyři místa pro zástupce učitelů, obsadí je pouze Češi. A to z toho důvodu, že Němci nedosahují ani 20 %, tudíž se podle zákona jedná o jednojazyčný okres, a to český, a německá menšina v celém okrese vykazuje pouze 44 tříd, což k plnému zastoupení nepostačuje, a proto jí žádný mandát nenáleží.⁸⁵

Když byl českobudějovický Okresní školní výbor výnosem Zemské školní rady č. 1369 z 22. března 1922 s konečnou platností zkonstituován, neusedl v něm jakožto řádný člen ani jeden zástupce německé menšiny.⁸⁶ Proti tomuto se okamžitě zvedla vlna nevole. Formální odvolání podal mimo jiné Krajský výkonný výbor Komunistické strany Československa v Českých Budějovicích, který si stěžoval na opomenutí navzdory svému postavení údajně nejsilnější strany v okrese.⁸⁷ Společně s ním podalo v dubnu a květnu 1922 ostrý protest i pět německých politických formací (včetně stran jako *Bund der Landwirte*, *Deutsche National-Partei* či *Deutsche demokratische Freiheitspartei*). Zástupci německé menšiny těžce nesli, že správa jejich škol přechází výhradně do rukou Čechů, přestože ve výboru zůstal německý okresní školní inspektor. Pro případ zamítnutí své stížnosti předložili alternativní požadavek – žádali, aby byly zbývající německé školy v Českých Budějovicích, Rudolfově a na Dobré Vodě administrativně vyjmuty a převedeny pod sousední německý školní

⁸⁵ Tamtéž, *Protokol ze zasedání okresních školních inspektorů a zástupců všech učitelských organizací v Českých Budějovicích ze dne 7. 5. 1921*.

⁸⁶ Tamtéž, *Výnos Presidia zemské školní rady v Praze č. 1369 ze dne 22. 3. 1922*.

⁸⁷ Tamtéž, *Odvolání Krajského výkonného výboru československé strany komunistické v Českých Budějovicích ze dne 22. 4. 1922*.

okres Kaplice.⁸⁸ Veškeré tyto snahy o zvrácení mocenského vývoje však skončily neúspěchem, signatáři německého memoranda se totiž mylně domnívali, že jejich odvolací lhůta činí čtyři týdny. Ministerstvo školství a národní osvěty proto na podzim tyto stížnosti smetlo ze stolu. Usnesením č. 58.294 z 15. listopadu 1922 odvolání zamítlo s odkazem na striktně formální důvody, obě stížnosti totiž byly doručeny po uplynutí zákonem předepsané čtrnáctidenní lhůty.⁸⁹ Vznik českobudějovického Okresního školního výboru tedy nepředstavoval pouhou proměnu administrativní soustavy, ale především se stal důležitým nástrojem pro posílení pozice Čechů ve školství v této národnostně smíšené oblasti.

3.2 Vnitřní organizace a personální chod úřadu

Jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole, základní organizační struktura Okresního školního výboru v Českých Budějovicích vycházela z vládního nařízení č. 608/1920 Sb., které vymezilo jeho složení, kdy v čele stál předseda, odbornou složku tvořili školní inspektoři a hlasovací právo náleželo voleným zástupcům z řad učitelstva a občanstva.⁹⁰ Jak dokládají dochované pozvánky a protokoly ze zasedání, schůze se konaly pravidelně v zasedací síni okresní politické správy v dopoledních hodinách. Jejich průběh se řídil pevně stanoveným programem, který zahajovalo čtení a schvalování protokolu z předchozího jednání a sdělování nových výnosů nadřízené Zemské školní rady. Následně plénum vyslechlo zprávy školních inspektorů z terénu a plynule přešlo k nejobtímnější části agendy, tedy k personálnímu obsazování uvolněných učitelských a ředitelských míst.⁹¹

Na rozdíl od místních školních rad na úrovni obcí, kde si členové volili předsedu ze svých vlastních řad, stál v čele OŠV z titulu své funkce vždy přednosta okresního politického úřadu. Důsledkem toho byla situace, kdy volení členové výboru zůstávali ve svých funkcích relativně dlouho, zatímco předsedové se střídali podstatně častěji, což odráželo běžnou personální rotaci ve vyšších patrech státní správy. V počátcích fungování výboru, zhruba do poloviny dvacátých let, řídil zasedání vládní rada František Velík.⁹² V únoru roku 1926 jej vystřídal vládní rada Josef Tomka, na kterého, při svém nástupu do funkce, apeloval okresní

⁸⁸ Tamtéž, *Odvolání německých politických stran v Českých Budějovicích ze dne 13. 5. 1922*.

⁸⁹ Tamtéž, *Výnos Presidia zemské školní rady v Praze č. 6.724 ze dne 25. 11. 1922*.

⁹⁰ Nařízení č. 608/1920 Sb., *o zrušení okresních rad školních a zřízení okresních výborů školních*. Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/2189/1/2> (10. ledna 2026).

⁹¹ SOKA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 1, inv. č. 86, *Pozvání k zasedání ze dne 11. 12. 1923*.

⁹² Tamtéž, *Protokol o zasedání Okresního školního výboru českobudějovického ze dne 14. 6. 1923 a Zápis o schůzi Okresního školního výboru ze dne 29. 1. 1925*.

školní inspektor Robert Vondruška, aby v čele OŠV vydržel dlouhá léta a pracoval ku prospěchu školství.⁹³ Během let 1927 a 1928 převzal agendu vládní rada dr. Karel Fiedler.⁹⁴ Na počátku třicátých let schůzím předsedal rada politické správy Josef Ulc.⁹⁵ A v dubnu roku 1931 stanul v čele úřadu vrchní rada Jan Faltis, který výbor žádal o podporu v nové funkci předsedy OŠV.⁹⁶ V polovině třicátých let pak výbor vedl vrchní rada Václav Boček a v samotném závěru první republiky úřadoval jako předseda vládní rada dr. Jaroslav Šilhan.⁹⁷

Klíčovou odbornou složkou veškeré agendy výboru byli okresní školní inspektoři, kteří zde zasedali v roli odborných referentů. Pro české školy tuto nesmírně vlivnou pozici zastával po celé sledované období Robert Vondruška.⁹⁸ Z pramenů zřetelně vyplývá, že to byl právě on, kdo plénu předkládal obsáhlé zprávy z desítek hospitací, systematicky vypracovával návrhy na konkrétní kandidáty pro uprázdněná učitelská místa a často plnil roli hlavního vyšetřovatele a odborného posuzovatele v disciplinárních řízeních. Vzhledem k tomu, že OŠV musel formálně zaštitovat i administrativu zbylých německých škol v okrese, působil ve výboru jako referent pro německé školství po dlouhá léta inspektor Fr. Oppelt, profesor německého učitelského ústavu v Českých Budějovicích.⁹⁹ Inspekční aparát tak představoval stabilní a vysoce kvalifikovanou páteř výboru, bez jejíhož odborného posudku neprošlo schvalovacím procesem takřka žádné personální ani organizační rozhodnutí.

Samotné plénum výboru tvořili jmenovaní zástupci z řad učitelstva a občanstva. Učitelský stav disponoval v českobudějovickém OŠV čtyřmi mandáty. Tyto pozice zpočátku obsadili výhradně zástupci českých škol a velkých profesních spolků, například správce školy

⁹³ Tamtéž, *Protokol o zasedání Okresního školního výboru českobudějovického ze dne 14. 6. 1923 a Zápis o schůzi Okresního školního výboru ze dne 18. 2. 1926.*

⁹⁴ Tamtéž, *Protokol o zasedání Okresního školního výboru českobudějovického ze dne 16. 2. 1928 a Zápis o schůzi Okresního školního výboru ze dne 24. 11. 1927.*

⁹⁵ Tamtéž, *Protokol o zasedání Okresního školního výboru českobudějovického ze dne 19. 12. 1929 a Zápis o schůzi Okresního školního výboru ze dne 22. 5. 1930.*

⁹⁶ Tamtéž, *Protokol o zasedání Okresního školního výboru českobudějovického ze dne 16. 4. 1931.*

⁹⁷ Tamtéž, *Protokol o zasedání Okresního školního výboru českobudějovického ze dne 18. 12. 1934 a Zápis o schůzi Okresního školního výboru ze dne 1. 9. 1937.*

⁹⁸ Robert Vondruška, narozený v Protivíně roku 1880, působil jako středoškolský profesor a okresní školní inspektor. Po studiích na gymnáziích v Českých Budějovicích a Písku absolvoval v letech 1899–1903 studium češtiny a němčiny na pražské české univerzitě. Svou profesní dráhu započal na české reálce v Českých Budějovicích, kam roku 1903 nastoupil a kde se v roce 1905 stal definitivním profesorem. Právě v červnu roku 1914 byl jmenován okresním školním inspektorem. Jeho kariéra byla přerušena první světovou válkou, ve které bojoval. Na Štědrý den roku 1914 padl do ruského zajetí, ze kterého se na sklonku Velké války, tedy na konci srpna 1918, dostal. Za první republiky byl mimo jiné oceněn Prezidiem zemské školní rady v Praze za zdar studijního zájezdu slovenského učitelstva v roce 1925. SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 46, inv. č. 236, *Osobní výkaz Roberta Vondrušky.*

⁹⁹ *Seznam národních škol a jejich učitelstva v Československé republice podle stavu ze dne 31. října 1933, Praha 1934, s. 236.*

ve Zbudově Karel Skála, řídící učitel z Olešnice Alois Zimmermann, odborná učitelka a později ředitelka budějovické dívčí měšťanské školy Marie Dušková a ředitel chlapecké měšťanské školy Antonín Smetana.¹⁰⁰ Tato skupina na zasedáních důsledně hájila profesní a sociální zájmy pedagogů. K přirozené personální obměně těchto zástupců docházelo jen pozvolna. V průběhu třicátých let se tak mezi stávajícími členy výboru objevuje například odborná učitelka dívčí měšťanské školy Ema Bělohávková či ředitel měšťanské školy v Hluboké nad Vltavou František Foltín.¹⁰¹

Občanský prvek disponoval ve výboru dvojnásobkem, tedy osmi mandáty, jež si mezi sebe přerozdělily politické strany v okrese. Původní sestavu zástupců občanstva tvořili ředitel měšťanské školy v Lišově Jan Dejmek, tajemník odborného rady v Českých Budějovicích Josef Prášek, administrátor Josef Ponec, profesor českého učitelského ústavu Václav Adámek, středoškolský profesor Otakar Trčka, prefekt studentského (takzvaného malého) semináře Karel Reban, rolník a předseda Okresní správní komise v Levíně Jan Kantor a tajemník Karel Rezek.¹⁰² Výčet těchto jmen jasně dokládá již dříve zmíněný paradox, že navzdory snaze nadřízených úřadů o ryze laický charakter výboru tvořili nemalou část takzvaného občanstva zkušení pedagogové. I tato složka ovšem podléhala vlivu času a politickým změnám. Když v červnu 1923 zemřel člen výboru profesor Václav Adámek, plénum uctilo jeho památku a uvolněný mandát z pozice náhradníka převzal na nějaký čas tehdejší starosta města Českých Budějovic Otakar Svoboda.¹⁰³ Během dalších let se ovšem do výboru dostala nová jména. Ve třicátých letech se do debat velmi aktivně zapojoval například ředitel českobudějovického gymnázia dr. Vodička, dále dr. Stejskal, ředitel III. měšťanské školy chlapecké Alois Řežáb, František Kautman či František Kříž, kteří neváhali v sociálních ani v organizačních otázkách argumentovat nebo oponovat i samotným stanoviskům okresního inspektora.¹⁰⁴ V neposlední řadě se na všech protokolech ze zasedání či jiných písemnostech OŠV vyskytuje jméno přidruženého učitele českobudějovické obecné školy Karla Fenzla, který ve výboru působil jako zapisovatel.¹⁰⁵ Vnitřní uspořádání výboru se tak v průběhu meziválečných let různě měnilo

¹⁰⁰ SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 1, inv. č. 86, *Dotazník pro zřízení okresního výboru školního v Českých Budějovicích ze dne 8. 6. 1921.*

¹⁰¹ Tamtéž, *Zápis ze zasedání OŠV ze dne 29. 8. 1931.*

¹⁰² Tamtéž, *Dotazník pro zřízení okresního výboru školního v Českých Budějovicích ze dne 8. 6. 1921, Dopis Organizace československých socialistů v Českých Budějovicích okresní správě politické ze dne 16. 1. 1922, Opis dopisu OŠV Zemské školní radě v Praze ze dne 14. 3. 1922.*

¹⁰³ Tamtéž, *Protokol o zasedání OŠV v Českých Budějovicích ze dne 14. 6. 1923.*

¹⁰⁴ Tamtéž, *Protokol o zasedání OŠV v Českých Budějovicích ze dne 17. 12. 1931, Protokol o zasedání OŠV v Českých Budějovicích ze dne 21. 4. 1932.*

¹⁰⁵ *Seznam národních škol*, s. 55.

a představovalo prostředí, ve kterém se potkávaly úkoly státní administrativy s odborností inspektorů politickými i profesními zájmy zástupců z řad učitelů i občanů.

3.3 Agenda Okresního školního výboru v Českých Budějovicích

Ačkoli byl okresní školní výbor především úřední a kontrolní institucí, v každodenní praxi řešil i rozličné problémy, se kterými přicházeli učitelé i rodiče žáků. Avšak z dochovaných protokolů zasedání je zřejmé, že nejrozsáhlejším a nejčastěji diskutovaným bodem programu bylo oficiální schvalování a přidělování definitivních učitelských a ředitelských míst. Zisk trvalého místa však zdaleka nezávisel pouze na pedagogické kvalifikaci či délce odborné praxe.

Při obsazování uvolněných míst fungoval OŠV do jisté míry jako jakýsi sociální úřad, který detailně zohledňoval soukromou a existenční situaci žadatelů. Při výběru kandidátů se na schůzích veřejně projednávaly zprávy o jejich zdravotním stavu, rodinných poměrech i prodělaných válečných útrapách. Členové výboru tedy spolu s okresním školním inspektorem pečlivě posuzovali počet nezaopatřených dětí či trvalé následky z první světové války. Typickým příkladem této praxe je případ z ledna roku 1930, kdy výbor projednával obsazení místa definitivního učitele ve Zliví, přičemž porovnávali hned dva kandidáty. Učitele Jana Mertlíka, u kterého výbor zaznamenal, že slouží již 24 let, má tři děti (z nichž dvě ještě studují), v letech 1915 až 1918 bojoval na frontě, kde onemocněl malárií, přičemž musel následky léčit ještě v této době, a následně byl superarbitrován jako 15% válečný invalida. Posuzovali také, jak moc byl tento učitel činný mimo školu, v záznamu je tak uveden dlouhý výčet aktivit a zásluh Jana Mertlíka, který byl například režisérem a sbormistrem ochotnického spolku, pozorovatelem dešťoměrné stanice a řídil také dětská divadla, kdy z peněz za prodané vstupenky následně nakupoval knihy do žákovských knihoven či jiné učební pomůcky. Druhým kandidátem byl učitel Florián Plecer, který měl za sebou v té době odslouženo pouze 20 let a jeho manželka byla rovněž literární učitelkou, tudíž měla svůj příjem. Přestože byl Plecer rovněž velmi činný, od Zemské školní rady získal pochvalné uznání a kvůli kataru průdušek byl rovněž invalida (avšak pouze 10%), výbor se rozhodl, že vhodnějším kandidátem na místo definitivního učitele bude Jan Mertlík, a to právě kvůli více odslouženým letům.¹⁰⁶ I v dalších případech se hledělo na životní útrapy kandidátů, například při obsazování místa definitivního řídícího učitele na III. obecné škole chlapecké v Českých Budějovicích,

¹⁰⁶ SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 1, inv. č. 86, *Zápis ze zasedání Okresního školního výboru v Českých Budějovicích ze dne 30. 1. 1930.*

kdy se u Karla Fenzla, mimo jiné zmínilo, že strávil čtyři roky na ruské a italské frontě a u dalšího kandidáta, Antonína Malého, se zase řešilo, že po chřipce prodělal oboustranný zápal ledvin a musel se opakovaně léčit v Poděbradech.¹⁰⁷

Při svém rozhodování se výbor musel opírat také o platnou státní legislativu, jež nařizovala upřednostňovat československé legionáře.¹⁰⁸ Navzdory této zákonné preferenci však na půdě výboru došlo k polemikám, zda má při obsazování služebního místa dostat přednost legionář, nebo pedagog s početnou rodinou, dlouholetou praxí a bohatým výčtem aktivit a jiných spolkových činností, kterým se ve volném čase věnuje.¹⁰⁹ Když se v prosinci roku 1932 rozhodovalo o obsazení definitivního místa ředitele III. měšťanské školy chlapecké, okresní školní inspektor Robert Vondruška poznamenal, že mezi uchazeči o toto služební místo je pět legionářů. Nakonec se favoritem, i díky doporučení Místní školní rady, stal legionář Josef Stejskal, a to především kvůli jeho neobvyklé situaci – tento učitel měl dvě nezaopatřené děti, kdy starší z nich se léčilo na tuberkulózu, jeho manželka nesla těžké následky mozkové chřipky a on sám v legiích onemocněl skvrnitým tyfem, který značně oslabil jeho zdraví. A přes všechny tyto útrapy se rozhodl nadále věnovat své učitelské kariéře.¹¹⁰

Výrazným tématem, jímž se výbor musel rovněž zabývat, bylo postavení žen ve školství po zrušení celibátu učitelek v roce 1919. Ačkoliv nová legislativa formálně umožnila ženám setrvat ve službě i po sňatku, v praxi nadále narážely na konkurenci a přetrvávající dobové stereotypy. V roce 1924, řešil výbor stížnost, kterou podaly učitelky proti nespravedlivému obsazování služebních míst ve městě a překládání na zatímní místa do škol na venkově, čímž byly finančně poškozeny. Jeden ze členů výboru, Alois Zimmermann, argumentoval tím, že nemohl být brán zřetel na všechny učitelky, protože by to ublížilo i učitelům, kteří jsou služebně mnohem starší. I přes námitky jediné členky výboru, Marie Duškové, že jsou učitelská místa obsazována v poměru 2:1 ve prospěch mužů, mužská většina výboru nakonec tento protest zamítla s odůvodněním, že úřad má plné právo přesouvat síly podle aktuální potřeby, a stížnost je tudíž neopodstatněná.¹¹¹

¹⁰⁷ Tamtéž, *Protokol o zasedání OŠV v Českých Budějovicích ze dne 17. 12. 1931.*

¹⁰⁸ Zákon č. 462/1919 Sb., o propůjčování míst legionářům. Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/1363/158/2/zakon-c-462-1919-sb-o-propujcovani-mist-legionarum/zakon-c-462-1919-sb-o-propujcovani-mist-legionarum> (26. ledna 2026).

¹⁰⁹ SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 1, inv. č. 86, *Zápis ze zasedání Okresního školního výboru v Českých Budějovicích ze dne 14. 12. 1933.*

¹¹⁰ Tamtéž, *Zápis ze zasedání Okresního školního výboru v Českých Budějovicích ze dne 19. 12. 1932.*

¹¹¹ Tamtéž, *Zápis ze zasedání Okresního školního výboru v Českých Budějovicích ze dne 18. 11. 1924.*

Podobné situace se děly i nadále, například ve třicátých letech, se provdané učitelky staly terčem kritiky kvůli takzvané soustavě dvou platů, tedy takzvaných dvoupříjmových manželství. Okresní školní výbor při přidělování definitivního učitelského místa přísně analyzoval rodinné příjmy, aby zabránil kumulaci státních prostředků v jedné domácnosti. Ukázkovým příkladem je debata o obsazení místa definitivní odborné učitelky na měšťanské škole v Trhových Svinech v roce 1936, kde výbor v protokolu upozornil na to, že manžel jedné z kandidátek již zastává pozici ředitele měšťanské školy, rodina má tudíž dvojí příjem, a preferována by tak měla být jiná žadatelka.¹¹²

Zohledňování sociálních a existenčních kritérií se neomezovalo pouze na pedagogický sbor, ale poměrně se projevovalo i při schvalování pomocného personálu, jakým byli například školníci. To lze ukázat na rozhodování o obsazení místa školníka na III. obecné škole chlapecké a pomocné škole z června roku 1938, o nějž se ucházeli výpomocný školník František Dvořák na týchž školách a legionář Jan Počta. Přestože měl Počta jakožto legionář ze zákona nárok na přednostní zacházení, výbor jeho žádost zamítl. V úředním odůvodnění zaznělo, že Počta nevyhověl konkurzním podmínkám, protože neměl topičskou zkoušku potřebnou k obsluze ústředního topení, žije v lepších sociálních poměrech, neboť je zaměstnán v tabákové továrně, a především jeho manželka působí jako učitelka. Výbor argumentoval, že by bylo „proti důstojnosti, by jeho žena jako učitelka byla školnicí, a také její pomoc školníkovi by byla nemožná“. Od manželek školníků se totiž automaticky očekávala výpomoc při úklidu budovy, což úředníci u učitelky považovali za naprosto nemyslitelné. Místo tak získal František Dvořák, jehož žena byla z tohoto praktického hlediska plně k dispozici.¹¹³

Dalším klíčovým bodem agendy OŠV byl přísný hospodářský dozor. Přestože přímou správu budov a financování zajišťovaly místní školní rady v jednotlivých obcích, okresní školní výbor fungoval jako nadřízený revizní orgán, který jejich rozpočty kontroloval a v případě nutnosti redukoval, přičemž jednotlivé finanční položky detailně posuzoval. V roce 1926 například okresní školní výbor rozhodl o odměnách 10 000 Kč za vícepráce školníkům, jelikož dotyční museli uklízet více než osm školních místností a byli to školníci státních škol, ovšem peníze na tyto odměny už musela obstarat českobudějovická Místní školní rada. Ve stejné době se OŠV střetl s Místní školní radou v Českých Budějovicích, která chtěla pro vedení své agendy trvale zaměstnávat zvláštního úředníka. Okresní školní výbor tento

¹¹² Tamtéž, *Zápis ze zasedání Okresního školního výboru v Českých Budějovicích ze dne 19. 12. 1935.*

¹¹³ Tamtéž, *Zápis ze zasedání Okresního školního výboru v Českých Budějovicích ze dne 14. 1. 1939.*

záměr zamítl s odůvodněním, že na vytváření trvalých úřednických míst z vybraných daní nemá místní rada bez jeho schválení právo.¹¹⁴

Tento důsledný dohled výboru nabýval na významu zejména v dobách finančních škrtů. V rozpočtu pro českobudějovické školy na rok 1935 výbor, i přes zmíněný neutěšený finanční stav českobudějovické obce, na jedné straně navrhoval zrušení požitků pro některé kancelářské síly, avšak na straně druhé schválil navýšení položky na otop ze 140 000 na 145 000 Kč či nezbytné prostředky na úklid a dezinfekci, kvůli hojně se vyskytujícím nakažlivým nemocem. Sociální citění úřadu se pak projevilo v momentě, kdy výbor odsouhlasil navýšení rozpočtu na učební knihy z 8 000 na 9 200 Kč, a to s výslovným odůvodněním „*vzhledem k velkému počtu chudých dětí*“, přičemž ze stejných důvodů navýšil rozpočet i u potřeb ke psaní a kreslení či u potřeb pro ruční práce.¹¹⁵

Administrativu okresního školního výboru značně zatěžovala také evidence a vymáhání školních poplatků, takzvaných paušálů, od jednotlivých obcí ve školním okrese. Úřad vedl veškeré záznamy v Hlavní knize o školním a z korespondence, která byla v knize založena, je patrné, že výběr peněz provázely časté komplikace. Ty vznikaly nejen úředními omyly, ale i reálnou finanční tísni obyvatel. Příkladem administrativního nedorozumění je situace z roku 1926, kdy obec Kaliště řádně zaplatila paušál 65 Kč, ale berní úřad v Lišově částku kvůli chybějícímu údaji na složenice zaúčtoval jako daň z obratu. Okresní školní výbor tak musel celou věc zdlouhavě řešit, aby peníze získal zpět do školního fondu.¹¹⁶ Mnohem závažnější však byly případy platební neschopnosti obcí. Například Rudolfovo vykazoval na počátku dvacátých let dluhy v tisícových částkách. Když výbor v lednu roku 1922 požádal o exekuční vymáhání částky přes 3 800 Kč a o rok později hrozil další exekucí, starosta Rudolfova požádal výbor o shovívavost. Vysvětloval, že obecní zřízení musí vybírat peníze od rodičů osobně, a to pouze v neděli, protože jiné dny nejsou doma k zastížení, navíc rodiče často nemají peníze, tudíž se výběr neustále protahuje. OŠV žádosti nakonec vyhověl a termín posunul, zároveň však obci udělil ostrou výtku za to, že na rozdíl od ostatních obcí, které své částky platí včas, nechává výběr peněz až na poslední chvíli.¹¹⁷

¹¹⁴ Tamtéž, *Stanovisko OŠV ke stížnosti městského úřadu do rozpočtu místní školní rady při zasedání ze dne 24. 11. 1927.*

¹¹⁵ Tamtéž, *Zápis ze zasedání Okresního školního výboru v Českých Budějovicích ze dne 9. 4. 1935.*

¹¹⁶ SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, inv. č. 239, kniha č. 87, *Hlavní kniha školního 1914–1940, Korespondence vložená v knize – Přípis OŠV Obecnímu úřadu v Kališti, 13. 4. 1926.*

¹¹⁷ Tamtéž, *Žádost bernímu úřadu o vymáhání nedoplatku na obci Rudolfovo, 20. 1. 1922, Dopis starosty obce Rudolfovo Okresnímu školnímu výboru, 9. 1. 1923, Koncept odpovědi OŠV starostovi obce Rudolfovo k žádosti z 9. 1. 1923, nedatováno.*

Mimo hospodářskou a personální rovinu působil výbor také jako jakýsi strážce morálky a kázně ve školách. Výbor přísně trestal fyzické násilí na dětech, v roce 1932 například udělil pořádkový trest v podobě výstrahy učitelům Romanu Urbanovi a Jaroslavu Procházce za nedovolené použití tělesných trestů vůči žákům.¹¹⁸ Ovšem školní prostředí bylo pozorně sledováno rovněž z hlediska politického přesvědčení. Značný rozruch vyvolal případ z července roku 1925, kdy si Jednota učitelek stěžovala výboru, že její členky byly hrubě napadeny v komunistickém časopise. Důvodem tohoto mediálního útoku byl fakt, že učitelky zakazovaly školní mládeži číst časopis Kohoutek.¹¹⁹ Jeden ze členů výboru uvedl, že je mu tato situace líto, přičemž navrhl dát prohlášení o tom, že jsou učitelé za plnění svých povinností napadáni v různých časopisech, do úředního listu a případ dále výbor předložil zemské školní radě.¹²⁰

3.4 Inspekční činnost a dohled nad kvalitou výuky

Zatímco teoretický rámec zákonů a nařízení pouze nastiňoval ideální podobu československého školství, skutečné prosazování těchto norem leželo na bedrech okresních školních inspektorů. Inspektor představoval stěžejní a nejkvalifikovanější článek regionální školské správy. Získání tohoto postu bylo podmíněno dlouholetou bezúhonnou praxí a složením mimořádně náročné zkoušky z pedagogiky, didaktiky a školské legislativy. Po svém jmenování se stával prodlouženou rukou státu, jež nekontrolovala pouze úřední a finanční agendu místních školních rad, ale zaměřovala se především na kvalitu samotného vyučování, dodržování osnov a do značné míry i na mravní a soukromý život pedagogů.¹²¹ Z dochovaných a obsáhlých hospitačních zpráv z let 1935–1937, podepsaných inspektorem Robertem Vondruškou, lze rekonstruovat, jakým způsobem vůbec státní dozor v praxi probíhal a jak výrazně se lišily podmínky na jednotlivých školách v českobudějovickém okrese.

Inspekce každého ústavu začínala zhodnocením jeho vnějšího a vnitřního stavu a kontrolou inventáře. Právě v tomto ohledu inspekční zprávy jasně odkrývají obrovské rozdíly

¹¹⁸ SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 1, inv. č. 86, *Zápis ze zasedání Okresního školního výboru v Českých Budějovicích ze dne 21. 4. 1933.*

¹¹⁹ Časopis Kohoutek začala vydávat v roce 1922 Komunistická strana Československa jako časopis pro proletářskou mládež. Jeho deklarovaným cílem bylo působit na děti z dělnických rodin, formovat jejich třídní uvědomění a ostře se vymezovat proti vlivu skautingu a státnímu školství. Časopis vystupoval proti tehdejšímu učitelům, které dobová komunistická rétorika vykreslovala jako přísluhovače kapitalistického státu a nástroje vládnoucí buržoazie. Stránky tohoto periodika tak často sloužily k nabádání mládeže, aby učitelům nedůvěřovala a vzdorovala školním osnovám. Vydávání časopisu bylo úředně zastaveno v roce 1930. Viz JAROŠOVÁ, Stanislava, *Dětský časopis Kohoutek. K tradici naší socialistické literatury pro mládež*, Česká literatura 2, 1954, č. 1, s. 58–67.

¹²⁰ SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 1, inv. č. 86, *Zápis ze zasedání Okresního školního výboru v Českých Budějovicích ze dne 2. 7. 1925.*

¹²¹ BARTOŠOVÁ, J. – ŠIMEK, J. – ŠUSTOVÁ, M., *Od školdozorce*, s. 77–78.

mezi dobře dotovanými školami ve městě a podfinancovanými venkovskými malotřídkami. Městské školy, a to jak veřejné, tak i soukromé církevní, se vyznačovaly lepším materiálním zabezpečením. Když inspektor na přelomu let 1935 a 1936 navštěvoval I. měšťanskou školu dívčí v Českých Budějovicích, zhodnotil zevnější stav budovy jako „dobrý“ a v inventáři napočítal úctyhodných 2 538 učebních pomůcek.¹²² Výborným materiálním zázemím s téměř dvěma tisíci pomůckami se mohl pochlubit rovněž Diecézní ústav pro hluchoněmé, který inspektor chválil za jejich pilné využívání.¹²³ Velmi příznivá situace panovala také na měšťanské smíšené škole v Hluboké nad Vltavou, jež disponovala 1 546 pomůckami, uchovávanými v malých kabinetech, a kde inspektor s povděkem kvitoval nedávné instalování laviček na školním dvorku, zavedení tekoucí vody až do třetího patra a pořízení umyvadel přímo do tříd.¹²⁴

Oproti těmto příznivým podmínkám byla situace na malých venkovských školách mnohdy mnohem složitější. Na obecné škole v Dobré Vodě inspektor v květnu 1936 zjistil, že škola vlastní 311 školních pomůcek, které byly umístěny nevhodně, protože nejsou žádné kabinety a zevnějšek školy je sice pouze uspokojivý, ale alespoň byla pořízena nová podlaha, lavice i tabule. Inspektor také poznamenal, že se vyučuje pouze ve dvou třídách, neboť kvůli úbytku žactva byl I. ročník spojen s II. a III. ročník zase se IV.¹²⁵ Nejkritičtější stav pak panoval na těch nejmenších školách, například na dvoutřídce v Chotýčanech inspektor označil vnější stav školy za méně uspokojivý, přestože od minulé inspekce byl opraven plot u zahrady, na druhou stranu bylo vyzdvihnuto, že bylo do školy pořízeno rádio či šicí stroj.¹²⁶ Na malé jednotřídce v Jeznici se podle okresního školního inspektora od minulé návštěvy, kromě opraveného plotu, nic nezměnilo. Zde je ovšem vidět veliký rozdíl ve školních pomůckách, kdy jich učitelé měli do své výuky k dispozici pouze 129.¹²⁷

Specifickou agendu inspekcí představoval dozor nad mateřskými školami a opatrovnami. Zde se úřad pochopitelně nesoustředil na didaktiku, ale primárně na hygienu, zdravotní stav a sociální péči předškolních dětí. Inspekční zprávy dokládají, že tyto instituce

¹²² SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 27, inv. č. 233, *Inspekční zprávy 1935/1936. Zpráva o prohlídce I. veřejné měšťanské 3 třídní školy dívčí v Českých Budějovicích konané v letech 1935–1936.*

¹²³ Tamtéž, *Zpráva o prohlídce Diecézního ústavu pro hluchoněmé v Českých Budějovicích konané v roce 1936.*

¹²⁴ Tamtéž, *Zpráva o prohlídce Veřejné obecné 4 třídní školy smíšené v Dobré Vodě konané 27. 5. 1936.*

¹²⁵ Tamtéž, *Zpráva o prohlídce Veřejné měšťanské 3 třídní školy smíšené v Hluboké nad Vltavou konané v roce 1935.*

¹²⁶ Tamtéž, *Zpráva o prohlídce Veřejné obecné 2 třídní školy smíšené v Chotýčanech konané 8. 5. 1936.*

¹²⁷ Tamtéž, *Zpráva o prohlídce Veřejné obecné 1 třídní školy smíšené v Jeznici konané 26. 5. 1936.*

často sloužily chudším vrstvám obyvatelstva. V městské mateřské škole v Jírovcově ulici v Českých Budějovicích, inspektor výslovně zaznamenal, že ačkoliv ústav navštěvují děti z různých společenských vrstev, převládají děti méně majetných rodičů.¹²⁸ Podobný sociální obraz skýtala i poměrně velká opatrovna na schwarzenberském velkostatku v Hluboké nad Vltavou s 80 dětmi, u níž zpráva konstatuje převahu dětí z dělnického prostředí.¹²⁹ Vzhledem k nízkému věku dětí z různých rodinných prostředí zde inspektoři naráželi na zhoršený zdravotní stav a velmi nízkou docházku – například v českobudějovické školce se úřady musely potýkat s výskytem spály.¹³⁰ V těchto zařízeních byly hodnoceny i samotné pěstounky. Zatímco v Hluboké byla učitelka Tereza Kutníčková chválena za dobrou metodu i kázeň, v Českých Budějovicích si pěstounka Marie Majerová vysloužila velmi průměrnou známku 3 s odůvodněním, že její výchovná metoda inspektora sice uspokojila, ale měla by se více přizpůsobit věku předškolních dětí.¹³¹

Důležitým bodem práce okresního školního inspektora však zůstávalo hodnocení samotných učitelů na národních školách. Hodnotilo se klasifikačními stupni (od 1 do 4), ke kterým inspektor připojoval často velmi detailní a někdy až nevybíravé slovní posudky. Posuzována nebyla pouze didaktická stránka výuky, ale i celkové vystupování pedagoga, jeho bystrost a pečlivost při vedení úředních knih.

Značná část pedagogů si odnášela nejvyšší hodnocení a inspektor nešetřil chválou. Na třítrídni škole v Českých Budějovicích excelovala například ředitelka Milada Stehlíková, u níž inspektor ocenil bezvadné vedení úředních spisů s poznámkou, že její metody jsou velmi dobré a dbá na čistotě sešitů jejích žákyň.¹³² Obdobně pozitivně byl hodnocen ředitel měšťanky Čeněk Štojdl z Hluboké nad Vltavou, u něhož inspektor vyzdvihl, že jeho „*schopnost pedagogická při vedení mladšího učitelstva jest velmi dobrá*“.¹³³ Zvláštního uznání se dostávalo učitelům s lidským a moderním přístupem, jako byla Ludmila Roubalová

¹²⁸ Tamtéž, *Zpráva o prohlídce Veřejné městské mateřské školky v Jírovcově ulici v Českých Budějovicích konané 24. 9. 1935.*

¹²⁹ Tamtéž, *Zpráva o prohlídce opatrovny velkostatku Schwarzenberga v Hluboké nad Vltavou konané 25. 11. 1935.*

¹³⁰ Tamtéž, *Zpráva o prohlídce Veřejné městské mateřské školky v Jírovcově ulici v Českých Budějovicích konané 24. 9. 1935.*

¹³¹ Tamtéž, *Zpráva o prohlídce opatrovny velkostatku Schwarzenberga v Hluboké nad Vltavou konané 25. 11. 1935 a Zpráva o prohlídce Veřejné městské mateřské školky v Jírovcově ulici v Českých Budějovicích konané 24. 9. 1935.*

¹³² Tamtéž, *Zpráva o prohlídce I. veřejné měšťanské 3 třídní školy dívčí v Českých Budějovicích konané v letech 1935–1936.*

¹³³ Tamtéž, *Zpráva o prohlídce Veřejné měšťanské 3 třídní školy smíšené v Hluboké nad Vltavou konané v roce 1935.*

z měšťanské školy na Hluboké, jež byla hodnocena jako „*neobyčejně svědomitá a pilná. Stále své vzdělání prohlubuje... u dětí vzbuzuje lásku k přírodě*“, či Magdalena Zíková, učitelka Diecézního ústavu pro hluchoněmé v Českých Budějovicích, u níž inspektor spokojeně konstatoval, že je čiperná, pozorná, její vyučování je velmi živé a děti ji mají rády.¹³⁴

Na druhé straně spektra však stála přísná kritika, jež mohla mít pro učitele fatální kariérní následky. Inspektor netoleroval metodickou nepřipravenost, stereotypní výuku ani osobní nedostatky. Známkou 3 byla hodnocena například učitelka Stanislava Cvrčková z obecné školy v Římově, již bylo vytčeno, že se až příliš váže na učebnice a dále se nijak nesnaží prohloubit své vědomosti.¹³⁵ Na I. obecné chlapecké škole v Českých Budějovicích obdržel stejnou známku učitel Josef Vrba, o němž inspektor zapsal, že trpí ušní chorobou, což je během výuky mnohdy na obtíž, a v zimě s dětmi málo chodí na vlastivědné procházky. U jeho kolegyně, Marie Procházkové, pak kritizoval příliš rychlé předčítání vzorového čtení a konstatoval, že její metodika je neobratná.¹³⁶ Na jednotřídce v Jeznici byl hodnocen stupněm 3 řídící učitel Václav Horák, jelikož jeho metoda při čtení básně byla méně uspokojivá, přičemž nenechal žáky samostatně pracovat a celý obsah básně dovykládal sám. Přesto mu inspektor do hodnocení přiznal, že alespoň školní zahradu udržuje ve vzorném stavu.¹³⁷

Zprávy rovněž odhalují, že inspekční dohled někdy přecházel i do hodnocení osobního vkusu a morálních standardů. Učitelka ženských ručních prací Marie Špengrová z Českých Budějovic si vysloužila sníženou známku nejen pro slabou kázeň ve třídě a psaní poznámek na tabuli s pravopisnými chybami, ale do oficiálního protokolu jí inspektor vepsal i osobní výtku k zevnějšku: „*Služební její chování jest slabé, mimo školu bezúhonné, vkus a úprava její by mohla být lepší*“.¹³⁸ V Římově zase inspektor u učitele Josefa Havelského reagoval na podezření z alkoholismu, když do posudku připsal varovné konstatování o tom, že se občas rád napije.¹³⁹

Nejtěžší případy pak představovaly situace, kdy do práce pedagoga zasáhla tíživá sociální situace nebo těžká nemoc. Na škole v Dobré Vodě obdržel učitel Ladislav Tvaroch

¹³⁴ Tamtéž, *Zpráva o prohlídce Veřejné měšťanské 3 třídní školy smíšené v Hluboké nad Vltavou konané v roce 1935, Zpráva o prohlídce Diecézního ústavu pro hluchoněmé v Českých Budějovicích konané v roce 1936.*

¹³⁵ Tamtéž, *Zpráva o prohlídce Veřejné obecné 3 třídní školy smíšené v Římově konané 13. 6. 1936.*

¹³⁶ Tamtéž, *Zpráva o prohlídce Veřejné obecné 5 třídní chlapecké školy v Českých Budějovicích konané v roce 1937.*

¹³⁷ Tamtéž, *Zpráva o prohlídce Veřejné obecné 1 třídní školy smíšené v Jeznici konané 26. 5. 1936.*

¹³⁸ Tamtéž, *Zpráva o prohlídce I. veřejné měšťanské 3 třídní škole dívčí v Českých Budějovicích konané v letech 1935–1936.*

¹³⁹ Tamtéž, *Zpráva o prohlídce Veřejné obecné 3 třídní školy smíšené v Římově konané 13. 6. 1936.*

dvojku za dobrý vyučovací postup, avšak inspektor do úředního záznamu poznamenal, že tento pedagog žije v tísnivých finančních poměrech a rovněž jeho zdravotní stav je méně uspokojivý.¹⁴⁰ Konec pedagogické kariéry pak zachytila inspekce římskokatolického katechety Františka Zdražila působícího na měšťance v Hluboké nad Vltavou v roce 1935. Inspektor u něj zapsal nejhorší možnou známku 4 s vysvětlením, že učitel „*je churav, opouští jej paměť, nutno mu dáti zdravotní dovolenou... kázeň má slabou, výsledky méně uspokojivé*“. Následně bylo do inspekčního protokolu stroze zaznamenáno, že dotyčný o zdravotní dovolenou skutečně požádal.¹⁴¹

Dochované inspekční protokoly tak zprostředkovávají neobyčejně cenný a autentický obraz českobudějovického nižšího školství. Práce okresního školního inspektora se tak neomezovala pouze na formální dohled nad školami. Během inspekcí se běžně setkával s různými problémy a svými posudky mohl kdykoli ovlivnit profesní život mnoha učitelů.

3.5 Okresní školní výbor České Budějovice v zrcadle dochované korespondence

Zatímco oficiální protokoly ze zasedání výboru a hospitační zprávy inspektorů odkrývají především úřední chod Okresního školního výboru v Českých Budějovicích, jeho skutečný každodenní život a řešení běžných problémů nejlépe dokládá zachovaná korespondence. Do podatelny úřadu pravidelně plynula celá řada nejrůznějších písemností – od rozezlených stížností rodičů žáků na chování pedagogů či poměry ve školách až po naléhavé žádosti samotných učitelů, kteří se u výboru ucházeli o přidělení uvolněných či prestižnějších míst.

V archivním fondu českobudějovického okresního školního výboru se do dnešních dnů zachovalo poměrně značné množství této různorodé korespondence. Pochází z různých let meziválečného, válečného i poválečného období a dotýká se dění v mnoha školách napříč celým okresem. Tyto dopisy, stížnosti a žádosti představují pro historický výzkum nesmírně cenný pramen, neboť dokreslují, s jakými konkrétními a mnohdy až nečekaně osobními problémy se na úřad obracela laická i odborná veřejnost. Pro hlubší pochopení toho, co vlastně výbor na základě těchto podnětů řešil či jakým způsobem postupoval, byly z dochovaných archiválií

¹⁴⁰ Tamtéž, *Zpráva o prohlídce Veřejné obecné 4 třídní školy smíšené v Dobré Vodě konané 27. 5. 1936.*

¹⁴¹ Tamtéž, *Zpráva o prohlídce Veřejné měšťanské 3 třídní školy smíšené v Hluboké nad Vltavou konané v roce 1935.*

vybrány dva specifické případy. Těmto dvěma kauzám, jež výborně charakterizují dobu i pravomoci výboru, se budou podrobněji věnovat následující dvě podkapitoly.

3.5.1 Zákon o zřizování újezdních měšťanských škol na příkladu III. dívčí měšťanské školy v Českých Budějovicích

Přijetí zákona č. 233/1935 Sb., o újezdních měšťanských školách, představovalo významný mezník v organizaci a financování regionálního školství. Tento legislativní předpis nařizoval vytváření takzvaných školních újezdů, čímž stát garantoval právo na vzdělání v přiměřené docházkové vzdálenosti (zákonem stanovené na maximálně pět kilometrů) a současně nově definoval rozložení finanční zátěže mezi stát, okres a přiškolené obce.¹⁴² Z dochované korespondence a dalších dokumentů Okresního školního výboru v Českých Budějovicích lze poměrně detailně zrekonstruovat, jakým způsobem se tato legislativa aplikovala v praxi, a to například na případě transformace III. dívčí měšťanské školy.¹⁴³

Proces formování nových školních újezdů byl formálně zahájen rozsáhlým komisionálním řízením, které českobudějovický okresní školní výbor svolal na čtvrtek 2. července 1936 do budovy okresního úřadu.¹⁴⁴ K jednání nebyli přizváni pouze zástupci města Českých Budějovic, ale také reprezentanti okolních obcí, jež připadaly v úvahu pro přiškolení a tudíž se s nimi počítalo jako s novými vydržovateli školy, či předsedové místních školních rad.¹⁴⁵ Výchozím bodem jednání bylo zjištění přesných vzdáleností jednotlivých obcí a osad do centra Českých Budějovic. Za tímto účelem si výbor vyžádal odborný posudek technického oddělení okresního úřadu, které vzdálenosti přesně propočítalo na základě úředních distančních map.¹⁴⁶

¹⁴² Zákon č. 233/1935 Sb., kterým se mění a doplňují zákony o zřizování a vydržování měšťanských škol, o docházce do nich a o jejich správě. Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/6371/1/2/zakon-c-233-1935-sb-kterym-se-meni-a-doplnuji-zakony-o-zrizovani-a-vydrzovani-verejnych-mestanskyh-skol-o-dochazce-do-nich-a-o-jejich-sprave> (2. února 2026).

¹⁴³ Ve fondu českobudějovického Okresního školního výboru se rovněž nachází podobné složky o zřizování školních újezdů k II. měšťanské škole dívčí a k II. a III. měšťanské škole chlapecké v Českých Budějovicích.

¹⁴⁴ SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 8, inv. č. 117, *Korespondence OŠV – měšťanské školy (České Budějovice III. dívčí 1936–1942), Pozvání ke komisi o újezdních školách měšťanských*, 26. 6. 1936.

¹⁴⁵ Pro tento školní újezd tedy přicházely v úvahu obce Roudné, Rožnov, Včelná, Vidov, Nedabyle, Litvínovice, Homole, Hodějovice, Hodějovice Nové, Mokré, Mladé, Plná a v Českých Budějovicích šlo o vnitřní město, Linecké předměstí a jižní část Vídeňského předměstí včetně Žižkovy, Nádražní a Dobrovodské.

¹⁴⁶ SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 8, inv. č. 117, *Korespondence OŠV – měšťanské školy (České Budějovice III. dívčí 1936–1942), Protokol sepsaný o komisionálním řízení o úpravě obvodů měšťanských škol*, 2. 7. 1936.

Ačkoliv zákon stanovoval pětakilometrový limit pro docházku žactva, praktická realizace vyžadovala zohlednění reálného terénu a vyhodnocení schůdnosti cest. Z technického posudku vyplynulo, že například trasa do Litvínovic (2,6 km) je bezproblémová a cesta do Roudného (4,7 km) vede po státní silnici bez zvláštních obtíží. Naopak trasa do Včelné, vzdálené 5,6 km, byla vyhodnocena jako „*dosti nebezpečná*“ z důvodu tří železničních přejezdů, z nichž jsou dva nechráněné, a jinak vede cesta po státní silnici s velkým provozem aut. Výrazně nad hranicí zákonného limitu se nacházela obec Vidov (6,3 km) a zejména Nedabyle (6,6 km), k níž navíc vedla okresní silnice se značným stoupáním.¹⁴⁷

Avšak zdaleka ne všechny oslovené obce projevily zájem o připojení k českobudějovické měšťanské škole. Zástupci Rožnova přiškolení odmítli s poměrně relevantním argumentem, že v jejich obci již funguje státní měšťanská škola zřízená ministerstvem.¹⁴⁸ K tomuto odmítavému postoji se připojily i Obecní úřady v Homolích a Plané, kdy zastupitelstvo rozhodlo o setrvání ve spádové oblasti rožnovské školy, jež nabízela kratší docházkovou vzdálenost a výhodnější vlakové spojení.¹⁴⁹ Proti začlenění se z podobných důvodů vyslovili rovněž zástupci obce Poříčí-Boršov.¹⁵⁰

Na druhou stranu se objevily obce, které o členství v novém újezdu vytrvale usilovaly i přes zjevné vzdálenostní i jiné překážky. Specifickým případem byla zmíněná Nedabyle. Přestože byla od školy vzdálena 6,6 km a cesta vykazovala značné převýšení, tamní obecní zastupitelstvo zaslalo v červenci 1936 na OŠV oficiální prohlášení, v němž jednomyslně deklarovalo výslovné přání být do újezdu českobudějovické měšťanské školy začleněno.¹⁵¹ Souhlasné stanovisko s přiškolením vyjádřili také zástupci obcí Mladé, Vidov či Nové Hodějovice.¹⁵²

Na základě těchto komplexních vyjednávání a technických posudků vypracoval okresní školní inspektor Robert Vondruška na konci srpna 1936 finální návrh. V něm jasně vymezil hranice nového újezdu a logicky z něj vyřadil ty obce, jejichž žactvo již docházelo

¹⁴⁷ Tamtéž.

¹⁴⁸ Tamtéž, *Protokol o řádném zasedání schůze obec. zastupitelství ze dne 1. 7. 1936.*

¹⁴⁹ Tamtéž, *Zpráva Obecního úřadu v Homolích Okresnímu školnímu výboru v Českých Budějovicích ze dne 23. 7. 1936.*

¹⁵⁰ Tamtéž, *Zpráva Místní školní rady Poříčí-Boršov Okresnímu školnímu výboru v Českých Budějovicích ze dne 29. 7. 1936.*

¹⁵¹ Tamtéž, *Zpráva Obecního úřadu Nedabyle Okresnímu školnímu výboru v Českých Budějovicích ze dne 9. 9. 1936.*

¹⁵² Tamtéž, *Protokol sepsaný o komisionálním řízení o úpravě obvodů měšťanských škol, 2. 7. 1936.*

do jiných vzdělávacích ústavů, např. v Rožnově či Suchém Vrbném.¹⁵³ Po následném schválení finančních náležitostí Okresním úřadem v Českých Budějovicích, kdy na českobudějovický okres připadla z preliminovaného nákladu částka 46 777 Kč na rok 1937, mohl celý proces dospět k závěru.¹⁵⁴

Zemská školní rada v Praze vydala dne 24. srpna 1937 výnos č. I-584/4, kterým s konečnou platností od 1. ledna 1938 přeměnila III. dívčí měšťanskou školu na školu újezdní. Nový školní újezd tak tvořila vymezená část Českých Budějovic (vnitřní město, Linecké předměstí a část Vídeňského předměstí), k níž byly plně přiřkoleny venkovské obce Litvínovice, Mladé, Vidov, Nedabyle a kolonie Nové Hodějovice.¹⁵⁵

3.5.2 Případ českobudějovické pomocné školy

Při studiu fondu Okresního školního výboru v Českých Budějovicích se jasně ukazuje, že agenda tohoto úřadu zdaleka nezahrnovala pouze organizační záležitosti, jako byla výstavba nových školních budov či zdlouhavé vyjednávání o zřízení újezdních měšťanských škol. Vedle těchto rutinních administrativních úkolů musel výbor řešit i případy mnohem citlivější a závažnější, které odhalovaly konflikty uvnitř učitelských sborů a narážely na samé hranice tehdejšího školství. Jedním z nejrozsáhlejších a nejostřejších vyšetřovacích spisů v agendě výboru z třicátých let je bezpochyby objemné množství dokumentů mapující vleklý spor mezi učitelem Jaroslavem Procházkou a zatímním správcem Aloisem Skleničkou pomocné školy v Českých Budějovicích.¹⁵⁶

¹⁵³ Tamtéž, *Výpis ze zápisu Okresního školního výboru v Českých Budějovicích ze dne 31. 8. 1936.*

¹⁵⁴ Tamtéž, *Přípis Okresního úřadu v Českých Budějovicích Okresnímu školnímu výboru ze dne 28. 11. 1936.*

¹⁵⁵ Tamtéž, *Výnos Zemské školní rady v Praze č. I-584/4 ze dne 24. 8. 1937.*

¹⁵⁶ Počátky pomocného školství v Českých Budějovicích sahají do roku 1913, kdy místní komise pro ochranu dětí podala dne 29. června návrh na zřízení příslušného ústavu. Kvůli vypuknutí první světové války se však realizace projektu zdržela a výuka začala až v roce 1919. Zařízení se zaměřovalo na péči o tzv. slabomyslné děti, jejichž zařazení do výuky podléhalo odbornému lékařskému posouzení. V prvních letech své existence škola nedisponovala organizační samostatností a fungovala jako součást IV. obecné školy smíšené. Ke konečnému osamostatnění ústavu došlo teprve na základě výnosu ze dne 30. dubna 1930. Protože až v roce 1929 byl systém pomocného školství legislativně ukotven přelomovým zákonem č. 86/1929 Sb., kdy se jednalo o vůbec první školský zákon s platností pro celou Československou republiku, který poprvé systematicky řešil povinnou školní docházku dětí s mentálním znevýhodněním. Pro tento předpis se vžil neoficiální název „lex Zeman“ podle pedagoga Josefa Zemana, jenž měl obrovskou zásluhu na jeho přípravě a prosazení. Podle § 1 tohoto zákona sloužily pomocné školy dětem, u nichž bylo úředně zjištěno, že se kvůli nedostatku duševních schopností nemohou s náležitým prospěchem vzdělávat na obecných školách, avšak byly schopny si osvojit alespoň základy učiva. O přerazení žáka rozhodovalo odborné lékařské či psychologické vyšetření s cílem zajistit těmto dětem – dobově označovaným jako *rozumově opožděné* či *slabomyslné* – odpovídající množství výchovy a vzdělání. Viz SOKA České Budějovice, fond Mateřská škola, Základní škola a Praktická škola Stítného 3 České Budějovice, 1913–2008, *Kronika pomocné školy v Českých Budějovicích, kniha II. (1929–1936)*. Tamtéž, *Kronika pomocné školy v Českých Budějovicích, kniha I. (1919–1929)*, s. 1–4. Zákon č. 286/1929 Sb., o *pomocných školách (třídách)*. Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/4838/1/2/zakon-c-86-1929-sb-o-pomocnych-skolach-tridach/zakon-c-86-1929-sb-o-pomocnych-skolach-tridach> (4. února 2026). ŠENFELDROVÁ, Anna,

Celý případ se naplno rozhořel 20. května 1931, kdy se do ředitelny školy dostavila Věra Krejčová, majitelka uhelného závodu, v doprovodu své zaměstnankyně Antonie Huniovské. Ženy podaly oficiální stížnost na třídního učitele II. třídy Jaroslava Procházku, kterého obvinily z hrubého tělesného trestání žáka Přemysla Huniovského. Podle výpovědi zaznamenané v protokolu se hoch vracel domů s boulemi na hlavě, které mu měl učitel způsobit tlučením, a s viditelnými otisky prstů na tvářích po fackách. Matka dítěte uvedla, že učiteli dříve marně domlouvala, a z důvodu neúnosné situace se rozhodla syna ze školy odhlásit, dokud bude Procházka jeho vyučujícím.¹⁵⁷

Tento podnět donutil tehdejšího zastupujícího správce školy Aloise Skleničku k neprodlenému zahájení šetření a hned 23. května 1931 uspořádal hromadný výslech čtrnácti dětí z Procházkovy třídy, který odhalil vysoce znepokojivé detaily.¹⁵⁸ Vzhledem k závažnosti situace případ následně převzal okresní školní inspektor Robert Vondruška a děti začátkem září vyslechl znovu.¹⁵⁹ Při individuálních výsleších žáci popisovali praktiky, které dost přesahovaly běžné výchovné prostředky. Žák Miloslav Bohoněk vypovídal, že aby se vyhl fackování, raději chodil za školu, zatímco Jan Hladík popsal, jak jej učitel Procházka vzal oběma rukama za krk a lomcoval jím ve vzduchu. Výpověď Karla Hniličky byla ještě drastičtější, neboť tvrdil, že ho učitel chytil pod krkem, vyzvedl do výšky a obličejem mu „*smejčil a tloukl o tabuli*“. Tělesné tresty se nevyhýbaly ani dívkám, jak potvrdila například Anastazie Holinková nebo Marie Kokrdová, jež zmínila rány pěstí do hlavy a do zad či facky, když udělala chybu.¹⁶⁰ Obviněný učitel Jaroslav Procházka se proti těmto nařčením ostře ohradil a označil je za bezpředmětná. Ve své velmi obsáhlé obhajobě argumentoval tím, že jako pedagog s dvanáctiletou praxí u mládeže na pomocných školách používá pouze adekvátní prostředky. A dále se snažil zpochybnit výpovědi dětí tím, že poukazoval na jejich mentální úroveň a diagnózy. Procházka úřadům tvrdil, že „*duševně úchylné*“ děti se vyznačují obrovskou bájevitostí, nerozeznají realitu od fantazie a že „*pravda a lež jsou u dítěte duševně úchylného*

Josef Zeman (1867–1961). *Osobnost české speciální pedagogiky*, Pardubice 2020, s. 15. (Diplomová práce, Katedra věd o výchově, Filozofická fakulta Univerzity Pardubice).

¹⁵⁷ SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 9, inv. č. 129, *Korespondence OŠV – soukromé školy (České Budějovice pomocná škola 1930–1936), Protokol podepsaný Antonií Huniovskou a Věrou Krejčovou ze dne 20. 5. 1931.*

¹⁵⁸ Tamtéž, *Vyjádření zatímního správce školy Aloise Skleničky k tělesnému trestání dětí učitelem Jaroslavem Procházkou z května 1931.*

¹⁵⁹ Tamtéž, *Protokol sepsaný okresním školním inspektorem Robertem Vondruškou ze dne 3. 9. 1931.*

¹⁶⁰ Tamtéž, *Vyjádření zatímního správce školy Aloise Skleničky k tělesnému trestání dětí učitelem Jaroslavem Procházkou z května 1931* a Tamtéž, *Protokol s výpověďmi žáků pomocné školy sepsaný okresním školním inspektorem Robertem Vondruškou ze dne 21. 9. 1931*

stejně pojmy“. Aby svá slova podpořil, sepisoval detailní osobní a zdravotní anamnézy dětí, v nichž poukazoval na jejich záchvaty, noční pomočování či toulavost, a snažil se dokázat, že modřiny pocházejí z jejich vlastní neobratnosti či rvaček mimo školu.¹⁶¹

Procházka se však nespokojil pouze s úředním popíráním viny. Ve snaze očistit své jméno začal vyvíjet přímý tlak na rodiče žáků. Osobně navštěvoval domácnosti, jako například rodinu pana Petrasche, Prokeše či samotných Huniovských, a předkládal jim k podpisu prohlášení, kterými měli potvrdit, že jejich děti doma o žádném bití nemluví.¹⁶² Jeho strategií bylo dokázat, že celá kauza je uměle vykonstruovaná a že děti i rodiče do stížností vmanipuloval sám zatímní správce školy Alois Sklenička. Právě v tomto bodě se řešení údajného pedagogického pochybení postupně změnilo v čistě osobní spor obou učitelů. Jak ukazuje další vývoj, skutečným motivem jejich jednání nebyl zájem o žáky, nýbrž vzájemná profesní rivalita. Na přelomu let 1930 a 1931 se totiž oba muži ucházeli o uvolněné místo definitivního správce této školy.¹⁶³

Z následných obsáhlých písemností je zřejmé, že se argumentace obou mužů brzy omezila na vzájemné osobní útoky a vytahování starých křivd. Alois Sklenička velice těžce nesl, že by měl být ve výběrovém řízení na místo definitivního správce školy opominut, a rozhořčeně úřadům připomínal své zásluhy. Argumentoval tím, že má ve školství odslouženo úctyhodných 33 let, zatímco Procházka pouze 26 let, přestože na českobudějovické pomocné škole pracoval více než 12 let a byl v očích okresního školního výboru nejvhodnější kandidát. Snažil se zapůsobit na sociální citění nadřízených orgánů tím, že detailně rozepisoval svou tíživou životní situaci. Uváděl, že jako otec čtyř dětí, z nichž některé musí vydržovat na studiích, je velmi zadlužen, splácí úvěry, a definitivní místo s vyšším platem proto potřebuje. Procházku naopak vykresloval jako zajištěného muže s jedním osmiletým synem.¹⁶⁴ Sklenička byl rovněž obviněn z toho, že tajně nahlížel do Procházkovy aktovky zapomenuté v ředitelně, a že mu vědomě zadržoval soukromou korespondenci i odborné časopisy *Úchylná mládež*.¹⁶⁵

¹⁶¹ Tamtéž, *Vyjádření Jaroslava Procházky jako příloha k Protokolu sepsaným okresním školním inspektorem Robertem Vondruškou ze dne 3. 9. 1931* a Tamtéž, *Příloha č. 2 a 3 k podání ze dne 22. 10. 1931*.

¹⁶² Tamtéž, *Prohlášení Josefa Prokeše ze dne 23. 9. 1931* a *Prohlášení Jana Petrasche ze dne 24. 9. 1931*.

¹⁶³ Tamtéž, *Přehledný výkaz o místo definitivního správce na škole pomocné v Českých Budějovicích, 1930*.

¹⁶⁴ Tamtéž, *Žádost Aloise Skleničky o místo definitivního správce Pomocné školy v Českých Budějovicích ze dne 24. 10. 1930* a Tamtéž, *Odvolání Aloise Skleničky Ministerstvu školství a národní osvěty ze dne 9. 6. 1932*.

¹⁶⁵ Tamtéž, *Protokol s odpovědí definitivního učitele Jaroslava Procházky ze dne 21. 11. 1931 a 5. 12. 1932*.

Učitel Procházka na Skleničkovy kroky reagoval o to urputnějším pátráním v jeho minulosti. Upozornil školní orgány na starý novinový článek z časopisu *Jihočech* z roku 1926, z něhož vyplývalo, že Sklenička musel pro disciplinární potíže a nesrovnalosti s úcty nuceně opustit své dřívější místo řídícího učitele v Šindlových Dvorech.¹⁶⁶ Ovšem to nestačilo a situace dospěla k obvinění zatímního správce školy z pytláctví. Procházka tvrdil, že Sklenička coby člen loveckého kroužku v roce 1925 na rybnících u Třebína překročil hranice cizího revíru a neoprávněně tam zastřelil sedm kachen. Zaskočený správce Sklenička se tak musel školním úřadům sáhodlouze zpovídat z toho, že k žádnému pytláctví nedošlo, šlo jen o omyl a při střelbě se zatoulal k sousednímu rybníku, a že s jeho majitelem vše dávno přátelsky urovnal, přičemž uvedl, že podal k soudu žalobu pro urážku na cti.¹⁶⁷

Důsledkem těchto neustálých osobních sporů bylo, že původní vyšetřování násilí na dětech ztratilo pro úřady na důležitosti a ustoupilo do pozadí. Zemská školní rada v Praze nakonec vynesla v listopadu 1932 verdikt. Procházkovu obhajobu de facto akceptovala s tím, že výpovědi dětí slabšího rozumu je třeba brát s rezervou, přičemž mu byl za fyzické tresty uložen pouze formální trest v podobě výstrahy.¹⁶⁸ Trestu neunikl ani Alois Sklenička, který obdržel výstrahu za nekolegiální jednání.¹⁶⁹ Celá věc se zdála být uzavřena tím, že vítězem konkurenčního boje se stal Jaroslav Procházka, který k 1. červenci 1932 vytoužený dekret definitivního správce školy obdržel.¹⁷⁰ Poražený Alois Sklenička tak byl přeložen zpět na I. obecnou školu chlapeckou v Českých Budějovicích jako řadový učitel.¹⁷¹

Tím to však neskončilo a celá situace nabrala nečekaný právní směr. Ponížený Alois Sklenička se totiž se svým kariérním pádem nesmířil a celou věc hnal až k Nejvyššímu správnímu soudu v Praze. Zde uplatnil argument, který už jednou použil, školní úřady podle zákona vůbec nesměly ustanovit do řídící funkce člověka, proti kterému v době jmenování ještě běželo nezastavené disciplinární řízení pro hrubé porušení předpisů, jímž vyšetřování týrání dětí nepochybně bylo.¹⁷² Skleničkova nezlomná houževnatost slavila úspěch a přinesla

¹⁶⁶ Tamtéž, *Opis článku z časopisu Jihočech, roč. XXIX, č. 24 ze dne 25. 3. 1926, s. 2.*

¹⁶⁷ Tamtéž, *Protokol s odpovědí zatímního správce školy Aloise Skleničky ze dne 2. 10. 1931.*

¹⁶⁸ Tamtéž, *Výnos Zemské školní rady v Praze Okresnímu školnímu výboru v Českých Budějovicích ze dne 3. 11. 1932.*

¹⁶⁹ Tamtéž, *Výpis ze zápisu o zasedání Okresního školního výboru v Českých Budějovicích ze dne 21. 4. 1932*

¹⁷⁰ Tamtéž, *Dekret Zemské školní rady v Praze o jmenování J. Procházky, č. II A – 10.951 ze dne 24. 5. 1932.*

¹⁷¹ SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 42, inv. č. 236, *Osobní výkaz Aloise Skleničky.*

¹⁷² SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 9, inv. č. 129, *Korespondence OŠV – soukromé školy (České Budějovice pomocná škola 1930–1936), Odvolání Aloise Skleničky Ministerstvu školství a národní osvěty ze dne 9. 6. 1932.*

v případě definitivní obrát. Dne 15. prosince 1934 vynesl Nejvyšší správní soud průlomový nález číslo 23.504/34, kterým dal Skleničkovi za pravdu a Procházkovu jmenování ředitelem s konečnou platností zrušil pro nezákonnost. Úřady následně Aloise Skleničku zpětně rehabilitovaly. Pro Jaroslava Procházku měl tento rozsudek následky. K 1. červenci 1935 byl potupně zbaven funkce ředitele a degradován na zatímního správce školy.¹⁷³ Závěrečné strany spisu z konce roku 1935 a počátku roku 1936 tak již tvoří pouze odvolání Jaroslava Procházky. Degradace a ztráta původního dekretu se u něj totiž časově sešly s vydáním tehdejších vládních úsporných zákonů, kvůli kterým přišel o značné služební požitky a peníze.¹⁷⁴

Dlouholetý spor tak ve výsledku nepřinesl žádné řešení v původní otázce ochrany dětí, ať už bylo fyzické napadání žáků na škole zinscenované nebo ne. A tak celý primární zájem znevýhodněných žáků, kteří stáli na samém počátku tohoto případu, zcela zapadl pod stohy úředních spisů a stížností dvou ctižádostivých mužů.

¹⁷³ Tamtéž, *Námitka Jaroslava Procházky Okresnímu školnímu výboru v Českých Budějovicích proti ustanovení zatímním správcem školy ze dne 16. 7. 1935.*

¹⁷⁴ Tamtéž, *Námitky a Odvolání Jaroslava Procházky proti výnosu Zemské školní rady, podzim 1935.*

4. Inspektorát státních škol menšinových v Českých Budějovicích

4.1 Archivní vývoj a začlenění písemností inspektorátu menšinových škol do fondu Okresního školního výboru v Českých Budějovicích

Pro pochopení skutečnosti, jakým způsobem se písemnosti českobudějovického inspektorátu státních menšinových škol ocitly v archivním fondu Okresního školního výboru v Českých Budějovicích uloženém ve Státním okresním archivu v Českých Budějovicích, je nezbytné nahlédnout do složitého vývoje regionální školské správy.¹⁷⁵ Když se po vzniku Československé republiky v roce 1918 ukázalo, že starý rakouský systém plně neodpovídá novým demokratickým a národnostním potřebám státu, vydala vláda v listopadu roku 1920 nařízení č. 608/1920 Sb., jímž s konečnou platností zrušila dosavadní okresní školní rady a nahradila je nově koncipovanými okresními školními výbory.¹⁷⁶ Avšak specifickou administrativní linii představovaly nově zřizované menšinové školy. Tyto vzdělávací ústavy nepodléhaly místním ani okresním školním výborům, nýbrž byly spravovány přímo státem prostřednictvím samotného Ministerstva školství a národní osvěty.¹⁷⁷ Pro bezprostřední dohled nad těmito školami se od roku 1919 postupně zřizovaly samostatné inspektoráty menšinových škol.¹⁷⁸ Ačkoliv tedy okresní školní výbory a menšinové inspektoráty představovaly za první republiky dvě oddělené správní linie, působily ve stejném správním obvodu a při zajišťování běžného provozu škol musely úzce spolupracovat.

Zásadní administrativní zlom, který vysvětluje současné archivní uložení dokumentů, přinesly poválečné změny. Vládním nařízením č. 139/1949 Sb. přešla veškerá působnost ve věcech školské správy plně na referáty národních výborů. Tímto krokem bylo završeno úplné zestátnění školství a dřívější OŠV i menšinové inspektoráty fakticky zanikly, čímž se veškerá agenda sloučila pod jeden úřad. Jak dokládají archivní záznamy, samotný fond Okresního

¹⁷⁵ Je nutno podotknout, že výzkum činnosti menšinových inspektorů naráží na omezené množství dochovaných pramenů, které jsou roztrženy mezi Národní archiv (fond Ministerstvo školství Praha) a další státní okresní archivy. Z 29 inspektorátů menšinových škol evidovaných v roce 1935 tak se dochovalo pouze 18 fondů české a jeden fond německé provenience, což nepředstavuje ani polovinu původní agendy. Podrobněji viz ŘEHÁČEK, Karel, *Inspektoráty menšinových škol v meziválečném Československu*, *Historia scholastica* 7, 2021, č. 2, s. 76.

¹⁷⁶ Nařízení č. 608/1920 Sb., o zrušení okresních rad školních a zřízení okresních výborů školních. Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/2189/1/2> (10. února 2026).

¹⁷⁷ Zákon č. 292/1920 Sb., jímž se upravuje správa školství. Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/1873/1/2/zakon-c-292-1920-sb-jimz-se-upravuje-sprava-skolstvi/zakon-c-292-1920-sb-jimz-se-upravuje-sprava-skolstvi> (10. února 2026).

¹⁷⁸ Budování sítě samostatných menšinových inspektorátů započalo ve školním roce 1919/1920 zřízením prvních čtyř úřadů v Liberci, Litoměřicích, Mostě a Plzni. Do poloviny třicátých let se jejich počet znásobil. V roce 1935 jich existovalo celkem 29, z toho jeden polský, dva německé a 26 českých (včetně inspektorátu v Českých Budějovicích). K dalšímu mírnému rozšiřování této sítě pak docházelo až do roku 1938. Podrobněji viz ŘEHÁČEK, K., *Inspektoráty*, s. 79–80.

školního výboru v Českých Budějovicích byl v roce 1949 převezen do spisovny okresního národního výboru. Následně byl v roce 1954 předán do správy tehdejšího Okresního archivu v Českých Budějovicích, odkud byl později dočasně přesunut do Třeboně a v roce 1960 trvale vrácen do Českých Budějovic.¹⁷⁹ Vzhledem k tomu, že agenda menšinového inspektorátu souvisela s budováním české školské sítě v okrese, a s ohledem na poválečné sloučení spisoven pod hlavičkou okresního národního výboru, byly dokumenty menšinového úřadu organicky včleněny do fondu českobudějovického okresního školního výboru. Obě instituce tak v důsledku poválečné likvidace staré školské správy sdílely společný archivní osud.

4.2 Vznik Inspektorátu státních menšinových škol v Českých Budějovicích

Zřízení samostatného inspektorátu pro menšinové školy v jižních Čechách představovalo přímý důsledek snahy nového československého státu zajistit vzdělání v mateřském jazyce pro děti v oblastech s převahou německého obyvatelstva. Klíčovým legislativním rámcem pro tento proces se stal zákon č. 189/1919 Sb., známý též jako *Metelkův zákon*. Ten umožňoval zřízení veřejné menšinové školy v každé obci, kde žilo alespoň 40 dětí školou povinných, pro něž zde nebyla žádná škola s jejich mateřským vyučovacím jazykem. Zřizování a financování těchto ústavů převzal plně stát.¹⁸⁰

Samotná myšlenka zřídit úřad pro státní menšinové školy i na jihu Čech se zformovala v roce 1920. Krajský spolek učitelstva měšťanských škol v Českých Budějovicích tehdy adresoval prezidiu Zemské školní rady v Praze žádost, ve které argumentoval nezbytností nového inspektorátu pro celkové posílení českého vlivu v pohraničí. Tuto iniciativu záhy podpořil i Ústřední výbor Národní jednoty pošumavské a Ústřední matice školská. Tehdejší prezident Zemské školní rady, Jindřich Metelka, se zřízením souhlasil a Ministerstvo školství a národní osvěty následně vydalo 11. října roku 1920 výnos č. 47.587. Tímto dokumentem byl s platností od 1. ledna roku 1921 v Českých Budějovicích oficiálně zřízen samostatný inspektorát pro menšinové mateřské, obecné a měšťanské školy s českým vyučovacím jazykem.¹⁸¹

¹⁷⁹ HAVLOVÁ, K., *Okresní školní výbor České Budějovice. Inventář*, Státní okresní archiv v Českých Budějovicích, České Budějovice 1961, s. 3–4.

¹⁸⁰ ŘEHÁČEK, K., *Inspektoráty*, s. 77–78.

Zákon č. 189/1919 Sb., o školách národních a soukromých ústavech vyučovacích a vychovavacích. Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/1089/1/2/zakon-c-189-1919-sb-o-skolach-narodnich-a-soukromych-ustavech-vyucovacich-a-vychovavacich> (11. února 2026).

¹⁸¹ Emanuel Drobil *inspektor státních škol národních v Českých Budějovicích. Jeho život a dílo*, České Budějovice 1938, s. 36.

Do čela těchto úřadů museli být vybíráni ti nejzkušenější pedagogové. Jestliže totiž učitelé na menšinových školách zásadním způsobem ovlivňovali své žáky, a to jak kvalitou výuky, tak i národním uvědoměním, pak odpovědnost inspektorů, kteří nad nimi dohlíželi, byla ještě významnější a kladly se na ně proto nesrovnatelně přísnější nároky. Museli splňovat vysoká odborná, mravní i národní kritéria a očekávalo se, že budou vystupovat nejen z pozice úřední a profesní autority, ale zastávat též roli rádců, ochránců a spravedlivých prostředníků při řešení lokálních sporů. Do funkce proto ministerstvo vybíralo prověřené a zkušené pedagogy, kteří již měli za sebou léta praxe ve vedení škol, případně prošli speciálními hospitačními stážemi.¹⁸² Někteří z nich pak na svém působišti setrvali po celý profesní život, což byl i případ dlouholetého českobudějovického inspektora Emanuela Drobila.

Nový úřad obdržel do své správy rozsáhlý a velmi členitý obvod. Původní dozorčí oblast zahrnovala politické okresy České Budějovice, Kaplice, Český Krumlov, Prachatice, Třeboň, Jindřichův Hradec a Sušice. K 1. lednu 1921 inspektorát přebíral administrativu celkem 45 menšinových škol. Úkolem úřadu nebylo pouze provádění pedagogického a didaktického dozoru, ale také řešení hospodářské, správní a personální agendy, do kompetence inspektora tohoto úřadu se tedy dostávalo vyhledávání vhodných prostor a zajišťování inventáře škol i složitá vyjednávání s pronajímateli a místními orgány.¹⁸³ Proto aby se inspektoři mohli vůbec soustředit na svou primární činnost v terénu, přiděloval jim stát k ruce pomocný úřední personál, jenž zajišťoval každodenní chod rutinní administrativy.¹⁸⁴

V počátcích své existence se úřadovna inspektorátu potýkala s prostorovými problémy a musela se opakovaně stěhovat. V lednu 1929 inspektorát opustil nevyhovující prostory v budově okresního hejtmánství a přesídlil do soukromého domu č. p. 27 v ulici dr. Augusta Zátky.¹⁸⁵ Úměrně s tím, jak v průběhu let narůstal počet nově zřizovaných menšinových škol, bylo nutné původní obrovské dozorčí obvody reorganizovat a rozdělit. Během těchto administrativních úprav často přecházely celé okresy i jednotlivé školy pod správu nově vzniklých úřadů. Díky tomuto kroku se postupně zmenšoval i původně velmi rozsáhlý obvod českobudějovického inspektorátu menšinových škol.¹⁸⁶

¹⁸² ŘEHÁČEK, K., *Inspektoráty*, s. 80–81.

¹⁸³ Emanuel Drobil inspektor, s. 35–36.

¹⁸⁴ ŘEHÁČEK, K., *Inspektoráty*, s. 82.

¹⁸⁵ Jedná se o dnešní ulici Fráni Šrámka.

¹⁸⁶ Emanuel Drobil inspektor, s. 38–39.

4.3 Agenda a kompetence menšinového inspektorátu

Dochované prameny z fondu Okresního školního výboru České Budějovice poskytují alespoň z části vhled do reálného fungování menšinového inspektorátu. Z těchto materiálů je zřejmé, že úkoly těchto úředníků byly podstatně širší a pestřejší než v případě jejich kolegů dohlížejících na běžné školy. Práce inspektora se neomezovala pouze na metodické vedení učitelstva, ale představovala náročnou kombinaci úřední rutiny, stavebního dozoru a řešení lokálních konfliktů. Zásadním rozdílem oproti běžným inspektorátům bylo především jejich hluboké angažování ve prospěch národnostní menšiny, jejíž zájmy museli v regionu aktivně hájit.¹⁸⁷

V prvních letech existence republiky se menšinové školy potýkaly s kritickým nedostatkem vlastních budov a výuka musela probíhat v provizorních pronajatých prostorech. Zajišťování těchto místností a vyjednávání s pronajímateli představovalo pro inspektory enormní zátěž, která paradoxně vrcholila během letních prázdnin, kdy bylo nutné vše administrativně i fyzicky připravit pro nadcházející školní rok.¹⁸⁸ Inspektorát měl na starosti sjednávání nájemních smluv, což dokládá případ menšinové obecné školy v Haklových Dvorech. Inspektor Emanuel Drobil zde dojednal pronájem prostor u místního hostinského Aloise Beneše, vlastníka domu číslo popisné 49. Smlouva uzavřená na šest let zaručovala pronajímateli roční nájemné ve výši 2 000 Kč, avšak stát si vymíňoval právo provést na vlastní náklady nutné stavební úpravy a umístit na dům státní znak.¹⁸⁹ V praxi tyto smluvní vztahy často generovaly drobné konflikty ohledně úklidu, vytápění či opotřebení majetku.¹⁹⁰

Ideálním a trvalým řešením byla výstavba vlastních státních budov, nad níž inspektorát vykonával přísný technický a úřední dohled. Příkladem je detailní kolaudace novostavby obecné školy ve Vrátně z listopadu 1934. Komise za účasti inspektora Drobila zkoumala kvalitu palubových podlah, teracových dlažeb i železobetonových schodišť. Pečlivě byl kontrolován

¹⁸⁷ ŘEHÁČEK, K., *Inspektoráty menšinových škol*, s. 83.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 85.

¹⁸⁹ SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 10, inv. č. 149, *Korespondence OŠV – obecné školy (Haklovy Dvory 1921–1947), Nájemní smlouva mezi Československým státem a Aloisem Benešem z roku 1932*.

¹⁹⁰ Na poradě učitelského sboru obecné školy v Haklových Dvorech v říjnu roku 1933 žádal tehdejší řídící učitel Jan Pozníček ostatní pedagogy, aby dbali na udržování čistoty v pronajatých prostorech a jakékoli nedostatky ihned hlásili. K tomuto upozornění došlo na základě stížností o nedostatečném úklidu, větrání místností a ničení majetku, které pronajímatelé prostorů posílali nadřízeným školním úřadům. Viz Tamtéž, *Opis protokolu z řádné porady učitelského sboru obecné školy v Haklových Dvorech ze dne 4. 10. 1933*.

stav dvanáctimetrové studny i provizorní řešení odpadů do nepropustné žumpy.¹⁹¹ Stavební náklady na tuto moderní školní budovu tehdy přesáhly částku 475 000 Kč.¹⁹²

Další stěžejní agendu úřadu představovaly samotné školní inspekce. Ty bývaly zpravidla celodenní, probíhaly buď ohlášeně, nebo zcela přepadově, a inspektoři při nich detailně prověřovali úroveň výuky i stav budov. Výrazným specifikem menšinových inspektorů pak byl dohled nad školními kronikami. V této oblasti nezřídka plnili roli cenzorů a neváhali nařídít úpravy zápisů, pokud podle nich neodpovídaly státním či národnostním zájmům.¹⁹³

Mimo jiné inspektorát řešil i personální otázky spjaté s každodenním životem pedagogů a jejich integrací do místní komunity, která mohla mít fatální dopad na samotnou existenci menšinových ústavů. Jakákoli nespokojenost s českým učitelem totiž mohla v tomto křehkém prostředí vést k okamžitému odlivu žáků. To jasně dokládá dopis z října roku 1936, ve kterém se na inspektora Drobila s obavami obrátil Ústřední výbor Národní jednoty pošumavské v Praze. Výbor upozorňoval na vážnou situaci na expozituře v Plané, kde působil definitivní učitel Oldřich Nouza. Podle hlášení byl tento pedagog neustále nemocný a nevrlý a vůči místním občanům i dětem vystupoval nepříliš vlídně. Situace dospěla tak daleko, že rozhořčení rodiče začali vyhrožovat, že své děti raději pošlou do místní německé školy, a Nouzovo chování srovnávali s přístupem jeho předchůdce, jenž si dokázal komunitu naklonit. Inspektorát musel tyto stížnosti zehlíet a řešit jejich pravou příčinu. Jak totiž inspektor poukazoval, selhání učitele Nouzy nepramenilo pouze z jeho povahy či zdraví, ale z hlubšího systémového problému – nedostatku služebních bytů, což souviselo s tím, že většina nově vzniklých menšinových škol neměla vlastní prostory, kde by byly i byty pro školní personál. Učitel tak musel denně dojíždět z Českých Budějovic, což mu bránilo ve splnutí s místním prostředím.¹⁹⁴

Do práce inspektorátu se velmi silně promítalo národnostní napětí v této jazykově smíšené oblasti, přičemž situace postupně gradovala. Úředníci museli menšinové školy

¹⁹¹ SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 11, inv. č. 175, *Korespondence OŠV – obecné školy (Vráto 1932–1940), Protokol o kolaudačním řízení novostavby státní obecné školy ve Vrátě*, 23. 11. 1934.

¹⁹² Tamtéž, *Přehled celkového stavebního nákladu Obecní úřad ve Vrátě Ministerstvu školství a národní osvěty*, 6. 11. 1934.

¹⁹³ ŘEHÁČEK, K., *Inspektoráty menšinových škol*, s. 83–84.

¹⁹⁴ SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 11, inv. č. 153, *Korespondence OŠV – obecné školy (Homole 1937–1947), Zpráva Ústředního výboru Národní jednoty pošumavské inspektorovi Emanueli Drobilovi, 7. října 1936. Tamtéž, Zpráva Ústřednímu výboru Národní jednoty pošumavské, 12. října 1936.*

nezřídka bránit proti vnějším tlakům, jejichž cílem bylo zpochybnit smysl existence těchto ústavů, odlákat z nich žactvo a dosáhnout jejich uzavření.¹⁹⁵ Zatímco v Homolích podával řídící učitel v říjnu 1936 inspektorovi Emilu Drobilovi optimistickou zprávu o bezproblémovém soužití, kdy české a německé děti společně trávily volný čas na hřišti a hrály různé hry,¹⁹⁶ o pár let později úřad řešil vážné incidenty. Například na sklonku roku 1938 musel inspektorát zasahovat v české státní škole v Hodějovicích, kde podle protokolu z listopadu toho roku docházelo k soustavnému zastrašování a fyzickému napadání českých dětí žáky z německé měšťanské školy. Situace vyžadovala asistenci rodičů při doprovodu dětí a oficiální žádost správy školy o zásah okresního úřadu a četnictva.¹⁹⁷

Do kompetencí inspektorátu spadalo i vyšetřování stížností a závažných deliktů dotýkajících se školního prostředí. Příkladem je událost z obce Mladé ze srpna 1932, kdy byl četnictvem zatčen spoluvlastník domu, v němž sídlila česká obecná škola. Vyšetřování prokázalo jeho nepřístojné chování vůči žákyním ve věku devět a deset let, kdy si dívky po školním vyučování bral do svého bytu nebo do truhlářské dílny, což vedlo k podání trestního oznámení.¹⁹⁸

4.4 Osobnost Emanuela Drobila a jeho role v menšinovém školství

Symbolem budování menšinového školství na jihu Čech byl po celou dobu trvání první republiky Emanuel Drobil. Jeho životní a profesní dráha, zachycená v dobových publikacích, úředních výkazech i mnoha školních kronikách, představuje ukázkový příklad obětavého pedagoga a organizátora národního života v regionu.

Emanuel Drobil se narodil 1. ledna 1878 v Hluboké nad Vltavou, ovšem dětství prožil ve Vlastiboři u Soběslavi, kde také získal základy vzdělání. Následně absolvoval měšťanskou školu a státní učitelský ústav v Soběslavi, který úspěšně dokončil v červnu roku 1898. Ve svém vzdělávání pokračoval i nadále a v roce 1910 složil na učitelském ústavu v Příbrami

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 88.

¹⁹⁶ SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 11, inv. č. 153, *Korespondence OŠV – obecné školy (Homole 1937–1947)*, *Zpráva správy státní obecné školy v Homolích*, 23. 10. 1936.

¹⁹⁷ SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 10, inv. č. 151, *Korespondence OŠV – obecné školy (Hodějovice 1937–1947, Protokol sepsaný ve 2. třídě státní obecné školy v Hodějovicích ze dne 29. 11. 1938*. Tamtéž, *Zpráva správy Masarykovy státní obecné a mateřské školy v Hodějovicích*, 29. 11. 1938.

¹⁹⁸ SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 11, inv. č. 160, *Korespondence OŠV – obecné školy (Mladé 1930–1947)*, *Zpráva správy obecné školy v Mladém ze dne 24. 7. 1932*. Tamtéž, *Zpráva inspektorátu Ministerstvu školství a národní osvěty*, 29. 10. 1932.

zkoušku způsobilosti pro výuku na školách měšťanských. V srpnu roku 1905 se oženil a s manželkou Marií měl dvě dcery, Marii a Emilii.¹⁹⁹

Svou pedagogickou dráhu zahájil jako podučitel v roce 1898 na obecné škole v Borovanech. Následně působil v Todni, Římově a v letech 1905 až 1911 zastával funkci správce školy v Třebči. Zlomovým okamžikem v jeho kariéře se stal říjen 1911, kdy přesídlil do Českých Budějovic a nastoupil jako odborný učitel na I. chlapeckou měšťanskou školu.²⁰⁰ A byť byl v roce 1925 oficiálně jmenován ředitelem státní měšťanské školy v Českém Krumlově, tuto funkci s ohledem na své vytížení ve školské správě již nikdy nevykonával.²⁰¹

Dne 1. ledna 1921 se totiž Emanuel Drobil ujal funkce prvního inspektora státních menšinových škol v Českých Budějovicích. Úřad přebíral ve fázi jeho zrodu, navíc v prostředí, jež se vyznačovalo silnou neochotou ze strany místních německých samospráv. Inspektor musel osobně zajišťovat vhodné prostory pro výuku a hledat pedagogy ochotné působit v obtížných národnostně smíšených podmínkách. Za sedmnáct let svého působení v úřadě dokázal Drobil iniciovat zřízení úctyhodných 179 nových obecných, měšťanských a mateřských škol.²⁰²

Současníci oceňovali především jeho vysoce kolegiální a empatický přístup k podřízeným učitelům, jimž byl v těžkých podmínkách oporou. O tom, že se jednalo o neobyčejně oblíbenou a respektovanou osobnost, svědčí zápisy v kronikách jednotlivých menšinových škol. Když na počátku roku 1938 slavil šedesáté narozeniny a chystal se k odchodu do penze, učitelské sbory mu hromadně vyjadřovaly vděčnost. Například do školní kroniky v Suchém Vrbném byl vlepen obsáhlý článek, jenž vyzdvihoval, že inspektor Drobil byl spravedlivou autoritou, která si plně uvědomovala tíhu učitelské práce v národnostně smíšených oblastech, vždy se snažil učitelům pomoci a ti ho měli za jeho přístup velmi rádi.²⁰³ Zásadní podíl na budování školství mu připsala i kronika měšťanské školy v Rožnově, kde se píše, že rozvoj tamní školy by se nikdy neuskutečnil bez obrovské pomoci inspektora Drobila.²⁰⁴ Snad nejvýstižněji pak jeho lidskost shrnul zápis ze školní kroniky ve Čtyřech Dvorech. Ten u příležitosti Drobilova odchodu do výslužby konstatoval, že školství

¹⁹⁹ SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 31, inv. č. 236, *Osobní výkaz Emanuela Drobila*.

²⁰⁰ Tamtéž.

²⁰¹ *Emanuel Drobil inspektor*, s. 7.

²⁰² Tamtéž, 14–36.

²⁰³ SOkA České Budějovice, fond *Střední škola Suché Vrbné 1927–2022*, kniha 1, Kronika školy Suché Vrbné 1927–1963, s. 72–74.

²⁰⁴ SOkA České Budějovice, fond *Střední škola Rožnov 1927–1953 (1958)*, kniha 1, Kronika školy Rožnov 1927–1940, s. 139–142.

opouští nejen výtečný pedagog a vynikající odborník, ale co hlavního: „*odchází náš přítel, člověk zlatého srdce!*“.²⁰⁵ Do výslužby odešel na vlastní žádost na konci ledna 1938,²⁰⁶ přičemž za jeho dlouholetou službu mu bylo uděleno zvláštní poděkování ministra školství a národní osvěty.²⁰⁷

Vedle náročné úřední kariéry se Drobil intenzivně věnoval veřejnému životu, zejména v rámci Sokola a Národní jednoty pošumavské, kde se angažoval již od svých učitelských začátků v Borovanech, přičemž zakládal místní odbory, pořádal veřejné přednášky a zřizoval knihovny. Po příchodu do Českých Budějovic se stal dlouholetým členem výboru a místopředsdou českobudějovického odboru Národní jednoty pošumavské. Významnou stopu zanechal rovněž v sokolském hnutí. Od roku 1912 působil jako jednatel českobudějovického Sokola a po první světové válce se podílel na zakládání nových hraničářských jednot. Vrcholem jeho spolkové dráhy bylo zvolení starostou Sokolské župy Husovy v roce 1925, v této funkci setrval následujících třináct let.²⁰⁸

Emanuel Drobil po sobě zanechal i cenné literární a odborné dílo. Svou první monografii s názvem *Římov, poutní místo v jižních Čechách* publikoval v roce 1903. Ovšem za jeho nejvýznamnější práci je považována rozsáhlá kniha *Jihočeské dítě, črty povahopisné, kulturní a národopisné* z roku 1927, v níž zúročil své bohaté pedagogické zkušenosti a podrobně popsal psychologii, výchovu i každodenní život venkovských dětí. Historiografii regionálního školství obohatil dvěma zásadními studiemi *Národní školství v pohraničních okresech jihočeských, historicko-statistický nástin* (1928) a *Vznik a vývoj škol v soudním okrese českobudějovickém* (1934).²⁰⁹ Těmito pracemi zanechal budoucím badatelům ucelený obraz o stavu vzdělávání v oblasti, již zasvětil celý svůj profesní život.

²⁰⁵ SOkA České Budějovice, fond *Střední škola Čtyři Dvory 1930–1953* (1961), kniha 1, Kronika školy Čtyři Dvory 1930–1961, s. 60–63.

²⁰⁶ Na jeho místo nastoupil 1. února 1938 ředitel státní měšťanské školy v Chomutově Josef Karel. SOkA České Budějovice, fond *Střední škola Suché Vrbné 1927–2022*, kniha 1, Kronika školy Suché Vrbné 1927–1963, s. 74.

²⁰⁷ *Emanuel Drobil inspektor*, s. 11.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 15–21.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 23–26.

5. Národní a menšinové školy v českobudějovickém okrese a přilehlých obvodech (1918–1938)

Pro ucelené pochopení vývoje nižšího školství na Českobudějovicku v éře první Československé republiky je nezbytné nejprve jasně vymezit správní rámec zkoumané oblasti. Správa školství v tomto národnostně smíšeném území vycházela ze dvou odlišných a paralelních linií. Na jedné straně zde fungovaly běžné obecné a měšťanské školy spadající pod Okresní školní výbor v Českých Budějovicích, na straně druhé pak existovaly takzvané školy menšinové, které nespádaly pod pravomoc obcí ani okresního školního výboru, ale byly zřizovány, financovány a spravovány přímo státem, tedy Ministerstvem školství a národní osvěty, prostřednictvím inspektorátu státních menšinových škol. Tento inspektorát navíc svou působností dalece přesahoval hranice českobudějovického politického okresu. Tato správní dualita se plně odráží v rozdělení následující kapitoly.

Ovšem na samém začátku je nutné k pochopení fungování regionální školské správy vymezit její geografický a správní rámec. Vývoj státní správy na Českobudějovicku po zrušení vrchnostenského systému byl poměrně spletitý. V únoru roku 1850 zahájil svou činnost takzvaný podkrajský úřad, jakožto nejnižší a základní územní jednotka. Tento systém byl v roce 1855 nahrazen takzvaným smíšeným okresním úřadem, jehož obvod odpovídal tehdejšímu soudnímu okresu. Zásadní stabilizaci přinesla až reorganizace z roku 1868, jež zavedla instituci okresního hejtmanství. Pro tehdejší administrativu bylo klíčové, že území tohoto českobudějovického politického okresu se fakticky krylo se čtyřmi menšími soudními okresy, tedy se samotnými Českými Budějovicemi, Hlubokou nad Vltavou, Lišovem a Trhovými Svinými. Právě v této podobě pak okres přečkal konec monarchie a jeho hranice vytyčily i územní působnost nového okresního školního výboru za první republiky. V roce 1919 došlo pouze k přejmenování úřadu na okresní správu politickou, avšak v jejím čele nadále zůstával okresní hejtmán. Podoba tohoto rozlehlého územního celku vydržela s drobnými změnami až do roku 1942. Důležitou roli v regionu hrála rovněž okresní samospráva. Její zastupitelstvo však v roce 1919 nahradila okresní správní komise. Po zrušení této komise v roce 1927 přešlo řízení celého okresu výhradně do rukou státní správy v čele s okresním úřadem.²¹⁰

Jádro celého českobudějovického okresu tvořilo samotné krajské město. České Budějovice se v první polovině 20. století rozkládaly na znatelně menší ploše než dnes.

²¹⁰ KOVÁŘ, Daniel, *Okres České Budějovice 1850–2002. Z historie státní správy a územní samosprávy*, České Budějovice 2001, s. 7–11.

K postupnému začleňování okolních samosprávných obcí (Rožnova, Nemanic, Mladého, Kněžských Dvorů či Čtyř Dvorů) do městské aglomerace došlo plně až v roce 1952. V námi sledovaném období se město demograficky a historicky členilo na vnitřní město a tři hlavní předměstí: Linecké, Vídeňské a Pražské. Lokace těchto čtvrtí úzce souvisela se spádovostí a budováním jednotlivých vzdělávacích ústavů. V okolních obcích okresu, které se nacházely v těsné blízkosti města, musely děti často docházet i několik kilometrů do českobudějovických škol, avšak postupem času vznikaly samostatné školy právě i v těchto obcích.²¹¹

5.1 Národní a mateřské školy v působnosti okresního školního výboru

Základním pilířem vzdělávací soustavy v regionu byly obecné a měšťanské školy a předškolní ústavy, jež spadaly pod přímou správu okresního školního výboru. Tento orgán dohlížel na personální, materiální i didaktické zajištění těchto škol.

Nezastupitelnou roli v přípravě dětí na školní docházku plnila předškolní zařízení. Jejich zřizování v českých zemích vycházelo z § 10 říšského zákona č. 62/1869 ř. z., který umožňoval, aby se tyto ústavy zakládaly podle místních potřeb přímo při stávajících obecných školách. Tento rámec následně zpřesnilo organizační nařízení č. 108/1872 ř. z., jež předškolní péči rozdělilo do tří kategorií. Mateřské školy (pro děti od čtyř do šesti let) měly za úkol doplňovat domácí výchovu a systematicky děti připravovat na školu pomocí her, zpěvu a cvičení, ovšem skutečné školské vyučování v nich však bylo přísně zakázáno. Opatrovny (od tří let) plnily naopak primárně sociální funkci, kdy poskytovaly spolehlivý dozor dětem z pracujících vrstev a navykaly je pořádku a čistotě. Nejnižším stupněm pak byly jesle, které na dobročinném základě zajišťovaly ošetřování dětí mladších tří let a podléhaly pouze zdravotním předpisům.²¹²

V Českých Budějovicích fungovala pod dohledem okresního školního výboru a úřadujícího inspektora Roberta Vondrušky poměrně hustá síť těchto ústavů. Dochované inspekční zprávy z roku 1935 poskytují vhled do jejich chodu. Mezi nejvýznamnější českobudějovické předškolní ústavy patřily:

²¹¹ Urbanistický vývoj. In: *Encyklopedie Českých Budějovic*. Dostupné z <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/urbanisticky-vyvoj> (18. února 2026).

²¹² PLACHT, O. – HAVELKA, F., *Příručka*, s. 128–130.

- Městská veřejná mateřská školka v Komenského ulici, kde výuku zajišťovala učitelka Marie Matasová s opatrovnici Annou Pubelovou. V roce 1935 pečovaly o 48 dětí převážně z rodin továrních dělníků.²¹³
- Městská veřejná mateřská školka ve Štítného ulici č. 5, která měla v roce 1935 hojně obsazené oddělení s evidovanými 74 dětmi (40 hochů a 34 dívek) z různých vrstev, ale nejčastěji nemajetných, vedené učitelkou Annou Šejnovou a opatrovnici Růženou Rynešovou.²¹⁴
- Městská veřejná mateřská školka ve Staroměstské ulici 478/23, jedno z největších oddělení vůbec, evidující k roku 1935 89 dětí, o které pečovaly učitelka Marie Šimánková a opatrovnice Karla Šimánková.²¹⁵
- Městská veřejná mateřská školka v Jírovcově ulici, ústav navštěvovaný v roce 1935 podle inspekčních zpráv dětmi z méně majetných rodin, vedený učitelkou Marií Majerovou a opatrovnici Emilií Harlačovou.²¹⁶
- Další veřejné mateřské školky fungovaly například v ulicích Roháče z Dubé, v Pekárenské ulici č. 1159 či v Nové ulici č. 7.²¹⁷ V neposlední řadě byla ve městě školka v Hardtmuthově ulici, u které inspektor Robert Vondruška poznamenal, že si pořídila pěkné loutkové divadélko.²¹⁸

Kromě veřejných v okrese fungovaly i předškolní ústavy soukromé. Specifickým případem byla velká veřejná soukromá opatrovna na schwarzenberském velkostatku v Hluboké nad Vltavou, kde učitelka Tereza Kušničková dozorovala 80 dětí,²¹⁹

²¹³ SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 27, inv. č. 233, *Inspekční zprávy 1935/1936. Zpráva o prohlídce Veřejné městské mateřské školky v Komenského ulici v Českých Budějovicích* konané 12. 10. 1935.

²¹⁴ Tamtéž, *Zpráva o prohlídce Veřejné městské mateřské školky ve Štítného ulici č. 5 v Českých Budějovicích* konané 4. 10. 1935.

²¹⁵ Tamtéž, *Zpráva o prohlídce Veřejné městské mateřské školky ve Staroměstské ulici 478/23 v Českých Budějovicích* konané 18. 11. 1935.

²¹⁶ Tamtéž, *Zpráva o prohlídce Veřejné městské mateřské školky v Jírovcově ulici v Českých Budějovicích* konané 24. 9. 1935.

²¹⁷ Tamtéž, *Zpráva o prohlídce Veřejné městské mateřské školky v Pekárenské ulici č. 1159 v Českých Budějovicích* konané 21. 1. 1936, Tamtéž, *Zpráva o prohlídce Veřejné městské mateřské školky v ulici Nová č. 7 v Českých Budějovicích* konané 24. 9. 1935, Tamtéž, *Zpráva o prohlídce Veřejné městské mateřské školky v ulici Roháče z Dubé v Českých Budějovicích* konané 20. 3. 1936.

²¹⁸ Tamtéž, *Zpráva o prohlídce Veřejné městské mateřské školky v Hardtmuthově ulici v Českých Budějovicích* konané 27. 9. 1935.

²¹⁹ Tamtéž, *Zpráva o prohlídce Soukromé opatrovny velkostatkáře Schwarzenberga v Hluboké nad Vltavou* konané 25. 11. 1935.

či Soukromá klášterní mateřská školka svatého Karla Boromejského v Českých Budějovicích, o kterou měla veřejnost poměrně veliký zájem.²²⁰ Okresní školní výbor rovněž schvaloval vznik nových školek, například v červenci 1933 výbor projednával žádost Kongregace sester Nejsvětější Svátosti o zřízení soukromé mateřské školy v Suchém Vrbném, přičemž plenum se jednohlasně usneslo, že tuto žádost nadřízené zemské školní radě doporučí ke schválení.²²¹ A podle inspekční zprávy bylo na jaře roku 1936 zapsáno celkem 26 dětí, o které pečovala pěstounka Bohumila Kubíčková, které pomáhala opatrovnice Cassiona Pulcová.²²² Zřizovatelské ambice obcí neustávaly ani na samém sklonku třicátých let. Ukázkovým příkladem je schůze z ledna 1939, na které výbor řešil žádost obce Lišov o zřízení hned dvou mateřských škol najednou. Okresní školní inspektor tehdy navrhl, aby byla tato ambiciózní žádost nadřízeným úřadům doporučena k příznivému vyřízení.²²³

Po vzniku Československa zaznamenalo české národní školství na Budějovicku výrazný rozvoj. V samotném krajském městě spravoval výbor rozsáhlou síť veřejných škol (šlo o tři obecné školy chlapecké, tři obecné školy dívčí, jednu obecnou školu smíšenou, dále to byly tři měšťanské školy chlapecké a tři měšťanské školy dívčí, kdy se každá z těchto škol nacházela v jednom z budějovických předměstí). Významnou roli hrály také soukromé církevní školy s právem veřejnosti, šlo především o dívčí měšťanskou školu U sv. Josefa (spravovanou Kongregací školských sester de Notre Dame), ústavy Milosrdných sester sv. Karla Boromejského a měšťanskou dívčí školu sester Nejsvětější Svátosti na Rudolfovské třídě. Ovšem do působnosti českobudějovického okresního školního výboru spadaly i dříve zmíněné ústavy speciálního školství, zastoupené v Českých Budějovicích pomocnou školou pro slabomyslné děti a ústavem pro hluchoněmé.²²⁴

²²⁰ Tamtéž, *Zpráva o prohlídce Soukromá klášterní mateřská školka v Českých Budějovicích U svatého Karla Boromejského konané 9. 10. 1935.*

²²¹ SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 1, inv. č. 86, *Zápis se zasedání Okresního školního výboru v Českých Budějovicích ze dne 31. 7. 1933.*

²²² SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 27, inv. č. 233, *Inspekční zprávy 1935/1936. Zpráva o prohlídce Soukromé klášterní mateřské školky v Suchém Vrbném konané 29. 3. 1936.*

²²³ SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 1, inv. č. 86, *Zápis se zasedání Okresního školního výboru v Českých Budějovicích ze dne 14. 1. 1939.*

²²⁴ Diecézní ústav pro hluchoněmé v Českých Budějovicích založil roku 1871 biskup Jan Valerián Jirsík poté, co bylo zjištěno, že v českobudějovické diecézi žije přes sedmdesát neslyšících dětí schopných školní docházky. Na vzniku této instituce se aktivně podílela městská elita a samotnou budovu starého pedagogia ústavu daroval kapitulní děkan Jan Mareš. Aby mohl ústav dětem poskytnout kvalitní vzdělávání, museli budoucí učitelé, mezi nimiž byly především řádové sestry z kongregace chudých školských sester z Horažďovic, absolvovat náročnou dvouletou odbornou přípravu v pražském ústavu pro hluchoněmé. Teprve po získání této specializované kvalifikace mohl ústav v říjnu 1871 přivítat prvních 14 žáků. Podrobněji SOkA České Budějovice, fond *Speciální škola pro sluchově postižené České Budějovice 1871–2016*, kniha 1, *Pamětní kniha diecézního ústavu*

I ve venkovském prostoru okresu byla síť škol mimořádně hustá. Vyšší stupeň vzdělání zajišťovaly měšťanské školy lokalizované v centrech regionu, tedy v Hluboké nad Vltavou, Lišově, Trhových Svinech a Ledenicích (viz mapa č. 2). Síť obecných škol pak pokrývala prakticky každou větší obec, např. Borovany, Dříteň, Dubné, Křemže, Pištín, Poříčí-Boršov, Římov či Zliv. Pro žactvo z odlehlých samot zřizoval výbor takzvané expozitury neboli pobočky, jež fungovaly například v Jaroslavicích při Kostelci či v Komařicích při Strážovu (viz mapa č. 1).²²⁵

Mapa č. 1 – Obecné školy s československým vyučovacím jazykem v politickém okrese České Budějovice ke dni 31. 10. 1933.

pro hluchoněmé v Č. Budějovicích 1871–1949, s. 1–3. Seznam národních škol a jejich učitelstva v Československé republice podle stavu ze dne 31. října 1933, Praha 1934, s. 55–56.

²²⁵ Tamtéž, s. 56–58.

Mapa č. 2 – Měšťanské školy s československým vyučovacím jazykem v politickém okrese České Budějovice ke dni 31. 10. 1933.

V tomto školním okrese i po roce 1918 fungovala řada německých škol. Avšak v průběhu dvacátých let došlo ke značné redukci tříd a postupnému zavírání některých německých ústavů.²²⁶ Přesto si českobudějovické německé školy, které spadaly pod německý Okresní výbor v Kaplici, udržely v okrese nezanedbatelné postavení. V samotných Českých Budějovicích nadále fungovaly dvě německé školy obecné i škola měšťanská. Ve venkovském prostoru se německé ústavy zachovaly především v tradičně německých obcích nebo v těsném zázemí města.²²⁷ Právě tyto lokality se v následujících letech dostaly do hledáčku státu, který zde začal aktivně budovat síť menšinových škol.

²²⁶ DROBIL, E., *Národní školství v pohraničních okresech*, s. 102–103.

²²⁷ Německé obecné školy se k roku 1933 v českobudějovickém školním okrese nacházely v obcích Haklovy Dvory, Šindlerovy Dvory, Hodějovice, Homole, Lipanovice, Rožnov, Rudolfov a Dobrá Voda. *Seznam národních škol*, s. 213.

5.2 Menšinové školství pod správou Inspektorátu státních menšinových škol

Zatímco okresní školní výbor spravoval školy zřizované a financované obcemi, zcela svébytnou větev tvořily státní školy menšinové. Tyto ústavy vznikaly v oblastech s národnostně smíšeným obyvatelstvem (především v pohraničí a v německých jazykových ostrovech), kde česká menšina nedisponovala dostatečnou politickou silou v obecních zastupitelstvech k založení běžné veřejné školy. Zřizování těchto menšinových škol se opíralo o zákon č. 189/1919 Sb., tedy takzvaný Metelkův zákon, přičemž ústavy byly vyjmuty z působnosti místních samospráv a jejich personální i věcný náklad hradil stát.²²⁸

Nárůst počtu státních ústavů si vyžádal vznik nového dozorčího orgánu, tedy inspektorátu státních škol menšinových, který zahájil v Českých Budějovicích svou činnost počátkem roku 1921 pod vedením inspektora Emanuela Drobila. Působíště nového úřadu bylo zpočátku velmi rozsáhlé a pokrývalo značnou část jižní hranice země, zahrnovalo tedy politické okresy České Budějovice, Kaplice, Český Krumlov, Prachatice, Sušice, Třeboň a Jindřichův Hradec. (viz mapa č. 3). S postupným přibýváním agendy však musel být rajon menšinového inspektora zmenšován. V roce 1924 byl sušický okres přidělen k inspektorátu v Plzni, čímž Drobil přišel o pět obecných škol. O dva roky později, v roce 1926, vznikl nový inspektorát menšinových škol v Sušici, kterému připadly tři měšťanské, osm obecných a dvě mateřské menšinové školy v prachatickém okrese, a v následujícím roce byl připojen jindřichohradecký okres k nově zřízenému inspektorátu ve Slavonicích, čímž mu bylo postoupeno celkem 17 obecných, jedna měšťanská a tři mateřské menšinové školy. V neposlední řadě byl v září roku 1929 třeboňský okres, s pěti školami měšťanskými, 12 obecnými a osmi mateřskými, přidělen k jindřichohradeckému okresu poté, co slavonický inspektorát menšinových škol přesídlil z Jihlavy do Jindřichova Hradce. I po této značné redukci však budějovický inspektorát spravoval ve třicátých letech obvod tvořený třemi okresy – České Budějovice, Kaplice a Český Krumlov – v němž inspektor Emanuel Drobil dozoroval přes 115 ústavů s více než 5 400 dětmi.²²⁹

²²⁸ Emanuel Drobil *inspektor státních škol národních v Českých Budějovicích. Jeho život a dílo*, České Budějovice 1938, s. 35.

²²⁹ Tamtéž, s. 36–39.

Mapa č. 3 – Mapa soudních okresů spadajících pod správu Inspektorátu menšinových škol v Českých Budějovicích mezi léty 1921–1924.

- Politický okres Sušice
- Politický okres Prachatice
- Politický okres Český Krumlov
- Politický okres Kaplice
- Politický okres České Budějovice
- Politický okres Třeboň
- Politický okres Jindřichův Hradec

Politický okres České Budějovice představoval jeden z regionů v rámci jazykově smíšených oblastí, kde se vyvíjelo největší úsilí o posílení českého školství. Ve školním roce 1920/1921 zde existovaly pouze čtyři menšinové obecné školy s celkovým počtem 493 žáků.²³⁰ Během dvacátých a třicátých let však stát tuto školskou síť systematicky budoval. Statistiky o stavu národního školství z poloviny třicátých let prokazují nárůst na 18 obecných a pět měšťanských menšinových škol. Obecné školy tak byly postupně zřizovány i v obcích Adamov, Čtyři Dvory, Hodějovice, Holašovice, Litvínovice, Rudolfov či Vrátu. Zcela stěžejní bylo vybudování sítě vyššího vzdělání. Státní menšinové měšťanské školy vznikly ve Čtyřech

²³⁰ Tyto školy se nacházely v Rožnově, Homolích, Haklových Dvorech a v Českém Vrbném. SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 17, inv. č. 226, *Statistický přehled o stavu národního školství 1920–1939, Statistika o stavu národního školství za rok 1920.*

Dvorech, Rožnově, Rudolfově, Suchém Vrbném a strategicky ve Strýčicích.²³¹ Zřízení české státní školy přímo ve Strýčicích, jež tvořily přirozené centrum tamního německého jazykového ostrova, představovalo pro státní školskou správu významný úspěch v integraci českých menšinových dětí.

Značnou část agendy menšinového inspektorátu ovšem tvořilo i zajišťování školství pro české obyvatelstvo v převážně německém pohraničí v okresech Kaplice a Český Krumlov. V okrese Kaplice evidovaly statistiky v roce 1920/1921 pouhých devět obecných škol s 370 dětmi.²³² Dynamika zakládání nových ústavů zde však byla mimořádně rychlá. K roku 1936 již síť státních škol pokrývala většinu pohraničí, např. Horní Benešov, Vyšší Brod, Dolní Dvořiště, Frymburk, Nové Hradce či Rožmberk. Založeny byly v tomto okrese i tři české měšťanské školy, a to v Kaplici, Nových Hradech a ve Vyšším Brodě.²³³

Obdobná situace panovala v okrese Český Krumlov, kde v roce 1920 fungovalo jen pět obecných menšinových škol a jedna měšťanka v Českém Krumlově.²³⁴ Během dvacátých let se síť rozšířila do obcí jako Hořice na Šumavě, Chvalšiny, Kájov, Přídolí, Větrná či Želna, přičemž jedna měšťanská škola byla zřízena v Jaroníně (viz mapy č. 4 a 5).²³⁵

Nedílnou součástí ústavů, nad kterými dozoroval inspektor menšinových škol, byly mateřské školy. Z celostátního i pedagogického hlediska plnila tato zařízení důležitou roli, měla za úkol podchytit děti z národnostně smíšených oblastí v předškolním věku a plynule je připravit na přechod do české obecné školy. Rozvoj těchto zařízení kopíroval budování škol obecných, protože většinou oddělení mateřských škol vznikala při jednotlivých menšinových obecných školách.²³⁶ Avšak v roce 1921 fungovalo v celém obvodu inspektorátu jen jedno oddělení mateřské školy a tři opatrovny, které navštěvovalo téměř 130 dětí.²³⁷ Zlom přišel až v květnu roku 1926, kdy výnosem Ministerstva školství a národní osvěty č. 15.705 byl menšinový inspektor pověřen výkonem státního dozoru právě i nad školkami,

²³¹ Tamtéž, *Statistický přehled o stavu národního školství 1920–1939, Statistika o stavu národního školství za rok 1936*.

²³² Tamtéž, *Statistika o stavu národního školství za rok 1920*.

²³³ Tamtéž, *Statistický přehled o stavu národního školství 1920–1939, Statistika o stavu národního školství za rok 1936*.

²³⁴ Tamtéž, *Statistika o stavu národního školství za rok 1920*.

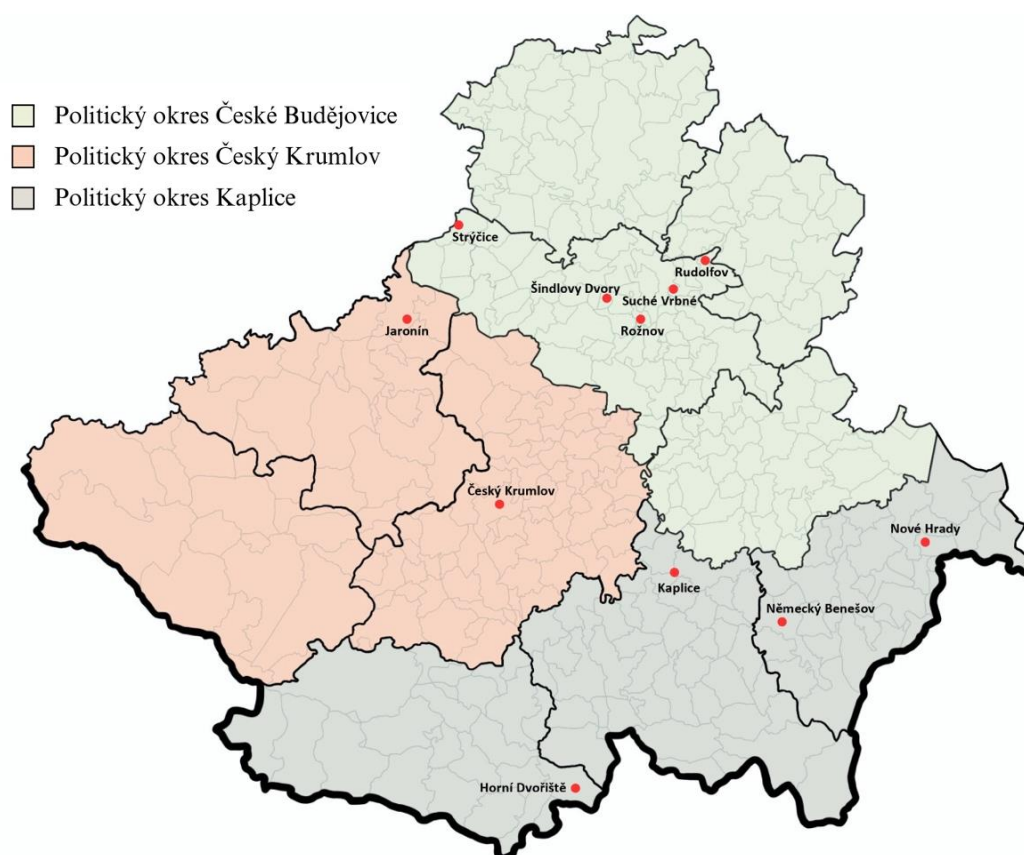
²³⁵ Tamtéž, *Statistický přehled o stavu národního školství 1920–1939, Statistika o stavu národního školství za rok 1936*.

²³⁶ PLACHT, O. – HAVELKA, F., *Příručka*, s. 131.

²³⁷ SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 17, inv. č. 226, *Statistický přehled o stavu národního školství 1920–1939, Statistika o stavu národního školství za rok 1921*.

kteřé byly zřizovány u menšinových škol obecných.²³⁸ Krátce nato se snad u každé národní obecné školy začala otevírat oddělení pro předškolní děti. Jejich počet se ustálil k roku 1930, kdy inspektorát na svém zmenšeném území disponoval 40 odděleními.²³⁹ V roce 1938 fungovalo jen v českobudějovickém politickém okrese 29 oddělení menšinových mateřských škol, a to například ve Čtyřech Dvorech, Rožnově, Litvínovicích, Adamově či na Pohůrce. Kaplický okres disponoval 11 a českokrumlovský 13 odděleními.²⁴⁰

Mapa č. 4 – Měšťanské školy s československým vyučovacím jazykem ve správě Inspektorátu státních škol národních v Českých Budějovicích ke dni 31. 10. 1936.

²³⁸ Emanuel Drobil inspektor, s. 38.

²³⁹ SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 17, inv. č. 226, *Statistický přehled o stavu národního školství 1920–1939, Statistika o stavu národního školství za rok 1930.*

²⁴⁰ Emanuel Drobil inspektor, s. 45.

Mapa č. 5 – Obecné školy s československým vyučovacím jazykem ve správě
Inspektorátu státních škol národních v Českých Budějovicích ke dni 31. 10. 1936.

- 1 České Vrbné
- 2 Haklovy Dvory
- 3 Šindlovy Dvory
- 4 Litvínovice
- 5 Rožnov
- 6 Mladé
- 7 Suché Vrbné
- 8 Vráto
- 9 Rudolfov

- Politický okres České Budějovice
- Politický okres Český Krumlov
- Politický okres Kaplice

6. Učitelstvo obecných a měšťanských škol na Českobudějovicku v období první republiky

Téma školství by nebylo kompletní bez pohledu na ty, kteří jej v praxi utvářeli, tedy na samotné učitele. Podíváme-li se na archivní fond Okresního školního výboru v Českých Budějovicích, zjistíme, že jeho značnou část tvoří právě materiály věnované pedagogickému personálu. Celkem 19 kartonů obsahuje osobní spisy, služební hodnocení a kvalifikační tabulky učitelů, kteří v první polovině 20. století působili v českobudějovickém politickém okrese. Toto mimořádné množství pramenů jasně ukazuje, že učitelstvo nelze v předkládané diplomové práci opomenout, z toho důvodu následující text mapuje jak jejich legislativní a společenské postavení, tak i konkrétní osudy zachycené v těchto spisech.

6.1 Vzdělávání, kvalifikace a postavení učitelů

Zrození samostatné Československé republiky v roce 1918 přineslo do školství velká očekávání. Odborná veřejnost i samotní učitelé doufali, že se konečně vyřeší vleklé problémy, které se v rakousko-uherském systému hromadily celá desetiletí. Snahy se upínaly zejména ke zlepšení finanční situace učitelů, zajištění jejich náboženské svobody, zrušení celibátu učitelek a k zásadní reformě učitelského vzdělávání, jež se stala jedním z hlavních témat pedagogických diskusí celé první republiky.

V meziválečném období totiž panovala značná propast mezi vzděláním a postavením učitelů národních škol, tedy škol obecných a měšťanských, a středoškolských profesorů. Učitelé obecných a měšťanských škol se vzdělávali na čtyřletých učitelských ústavech, které měly úroveň střední školy. Středoškolstí profesoři naopak získávali odborné vzdělání na univerzitách, avšak jejich praktická pedagogická průprava byla často kritizována jako nedostatečná. Museli sice projít pedagogickými semináři a takzvaným zkušebním rokem, ale jak ukázaly dobové ankety, byl brán jen jako formalita. Učitelé z národních škol tak disponovali skvělou praxí a metodikou, ale chybělo jim hlubší akademické vzdělání, zatímco u středoškolských profesorů tomu bylo přesně naopak. V otázce vzdělávání učitelů národních škol postupně vyvstaly různé názory. Například významní pedagogové jako byli Otakar Kádner či Václav Příhoda spolu s učitelskými organizacemi vytrvale usilovali o přesun vzdělávání národních učitelů na čtyřleté univerzitní pedagogické fakulty. Ovšem ačkoliv se v první republice nepodařilo ucelené univerzitní vzdělání pro národní učitele prosadit, byly z iniciativy samotného učitelstva založeny v Praze a v Brně Školy vysokých

studií pedagogických a posléze od roku 1930 státní pedagogické akademie, které absolventům středních škol nabízely teoretické i praktické pedagogické studium.²⁴¹

Přestože diskuse o reformách probíhaly po celé meziválečné období, každodenní život a kariéru učitelů určovaly především platné zákony. Tím nejdůležitějším předpisem, který provázel pedagoga od jeho nástupu až po odchod do penze, bylo *Vládní nařízení č. 162/1928 Sb., o služebním poměru učitelstva obecných a občanských (měšťanských) škol*, známé též jako *Služební pragmatika učitelstva národních škol*.²⁴² Tento stěžejní zákon byl o dva roky později, v červnu roku 1930, upraven a zpřísněn novelou v podobě vládního nařízení č. 91/1930 Sb., která upravila vybrané paragrafy, a to zejména v oblasti postupu do vyšších platových stupňů, přísnějšího propouštění učitelských čekatelů a podmínek pro vymazání záznamů o disciplinárních trestech z osobních výkazů.²⁴³

Učitelský stav podle pragmatiky z roku 1928 tvořil přesně uspořádaný systém, jehož pravidla se vztahovala na celou škálu pedagogických míst, od ředitelů a literárních učitelů měšťanských i obecných škol, zvláštních učitelů náboženství, až po vedlejší učitele pro nepovinné předměty. Ovšem zákon pamatoval i na učitelky ručních prací, označované též jako učitelky domácích nauk nebo učitelky industriální, které učily na výhradně dívčích či smíšených školách, a opatrovatelky ve státních opatrovnách či mateřských školách.²⁴⁴ Skutečnost, že tyto dvě profese byly zahrnuty do státní pragmatiky, pro ně znamenala obrovský posun. Garantovala jim totiž stejná penzijní a platová práva, jaká pobírali ostatní učitelé. Avšak jejich vzdělávání mělo svá vlastní pravidla, učitelky ručních prací i opatrovatelky se připravovaly na zvláštních dvouletých ústavech, jejichž studium bylo završeno zkouškou způsobilosti.²⁴⁵

Z hlediska služebního postavení rozlišoval zákon čtyři základní stupně – učitele výpomocné, zatímní, definitivní a učitelské čekatele.²⁴⁶ K řešení akutního či dočasného

²⁴¹ VESELÁ, Zdenka, *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*, Brno 1992, s. 107–111.

²⁴² Vládní nařízení č. 162/1928 Sb., o služebním poměru učitelstva obecných a občanských škol (*Služební pragmatika učitelstva národních škol*). Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/4685/1/2/vladni-narizeni-c-162-1928-sb-o-sluzebnim-pomeru-ucitelstva-obecných-a-obcanských-skol-sluzebni-pragmatika-ucitelstva-narodnich-skol/vladni-narizeni-c-162-1928-sb-o-sluzebnim-pomeru-ucitelstva-obecných-a-obcanských-skol-sluzebni-pragmatika-ucitelstva-narodnich-skol> (30. března 2026).

²⁴³ Vládní nařízení č. 91/1930 Sb., kterým se mění některá ustanovení služební pragmatiky učitelstva národních škol. Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/5037/1/2/vladni-narizeni-c-91-1930-sb-kterym-se-meni-nektera-ustanoveni-sluzebni-pragmatiky-ucitelstva-narodnich-skol> (30. března 2026).

²⁴⁴ Vládní nařízení č. 162/1928 Sb.

²⁴⁵ PLACHT, O. – HAVELKA, F., *Příručka*, s. 269.

²⁴⁶ Vládní nařízení č. 162/1928 Sb.

nedostatku personálu na konkrétní škole sloužili učitelé výpomocní, kteří byli ustanovováni vždy jen na dobu nezbytné potřeby, nejdéle však do konce školního roku. Učitelé zatímni pak představovali kategorii kantorů jmenovaných provizorně před konečným obsazením učitelského místa. Výpomocní ani zatímni učitelé neskládali státní služební přísahu, ale pouze slib, že budou svědomitě plnit své povinnosti. Základem a cílem každého pedagoga bylo získání takzvané definitivy, tomu ovšem předcházelo období učitelského čekatele, tedy status absolventa čtyřletého učitelského ústavu nebo jednoroční pedagogické akademie, který splnil zkoušku dospělosti a teprve nastoupil do praxe. Aby se z čekatele (či zatímního učitele) mohl stát definitivní učitel, musel projít nejméně dvacetiměsíční praktickou službou na veřejné nebo oprávněné soukromé škole a následně složit státní zkoušku učitelské způsobilosti pro školy obecné. Podmínky pro ustanovení definitivním učitelem na měšťanské škole byly o něco náročnější. Učitel totiž musel splnit odbornou zkoušku učitelské způsobilosti pro měšťanské školy, k té byl ale připuštěn ve chvíli, kdy měl za sebou odsloužené nejméně tři roky na školách obecných.²⁴⁷ Při konečném jmenování do funkce pak definitivní učitelé a čekatelé skládali slavnostní služební přísahu do rukou přednosty úřadu.²⁴⁸

Samotný učitelský sbor měl ve škole přesně rozdělené funkce a specifika. Pomyslnou kostru vyučování tvořili literní učitelé.²⁴⁹ Nad nimi stáli ředitelé a správci škol, kteří zajišťovali administrativu, vykonávali přímý dozor nad podřízenými a primárně o nich vypracovávali každoroční podklady pro kvalifikační hodnocení. Z titulu své náročnější pozice měli ředitelé odlišný režim dovolených. Zatímco řadový učitel mohl o hlavních prázdninách volně opustit své působiště, ředitel směl nastoupit dovolenou až po úplném dokončení všech závěrečných úředních prací a do školy se musel vrátit nejpozději pět dní před začátkem nového školního roku.²⁵⁰ Zcela zvláštní postavení měli učitelé náboženství. V jejich případě stát respektoval pravomoc církve, a proto mohl být učitelem náboženství jmenován jen ten, koho schválil vrchní náboženský úřad. Pokud byli tito katecheti povoláni ke službě výhradně církevními orgány, vztahovala se na ně služební pragmatika pouze omezeně. Stát je například nemohl stíhat plnou škálou disciplinárních trestů, připouštěla se jen důtka, zmenšení platu

²⁴⁷ PLACHT, O. – HAVELKA, F., *Příručka*, s. 264–271.

²⁴⁸ Vládní nařízení č. 162/1928 Sb.

²⁴⁹ Literní učitelé vyučovali na obecných a měšťanských školách standartní teoretické předměty, respektive základy všeobecného vzdělání, jako bylo čtení, psaní či počítání a též základy dějepisu, zeměpisu a přírodopisu (na obecných školách v rámci jednoho předmětu, na měšťanských samostatně).

²⁵⁰ Vládní nařízení č. 162/1928 Sb.

nebo propuštění, a před zahájením případného disciplinárního vyšetřování se musela komise nejprve obrátit na církevní orgán s žádostí o zjednání nápravy či o odvolání provinilce.²⁵¹

Podmínky pro vstup do učitelské profese byly nastaveny velmi přísně. Učitelem mohl být jmenován pouze československý občan starší 18 let, který byl plně svéprávný a vedl prokazatelně čestný život. Stejně tak se učitelem nesměl stát nikdo, kdo byl odsouzen pro čin spáchaný ze ziskuchtivosti či proti veřejné mravnosti. Zájemce navíc nesměl překročit věk 40 let. Samotná služba následně na učitele kladla vysoké morální i odborné nároky.²⁵² Nejdůležitější povinností byla věrnost Československé republice a vlastenecká výchova mládeže. Od pedagoga se očekávalo, že se bude svému povolání věnovat s plným nasazením, bude znát předpisy týkající se jeho služby, bude se řídit učebními osnovami a dodržovat pracovní hodiny, musel rovněž dbát na dobrou spolupráci s rodinou a jeho styk s rodiči se měl vyznačovat vlídností a budit důvěru. Zákon dále učitelům ukládal absolutní mlčenlivost o všech úředních věcech, a to dokonce i poté, co odešli do výslužby nebo ze školství úplně.²⁵³

I osobní život učitele se musel podřídít jeho profesi. Služební pragmatika v paragrafu 23 nařizovala, že se kantor musí chovat důstojně a ukázněně nejen ve škole, ale i mimo ni, aby neohrozil úctu a důvěru, kterou jeho postavení vyžaduje. Toto pravidlo platilo i pro učitele v penzi. Striktně omezena byla také svoboda spolčování, kdy učitelé nesměli vstupovat do spolků, jejichž činnost se přičila jejich povinnostem, měli zakázáno účastnit se stávek a nesměli být členy zahraničních politických organizací. Ovšem pod drobnohledem úřadů byla i jakákoliv vedlejší činnost přinášející zisk. Bez předchozího dovolení učitel nesměl podnikat, zasedat ve správních radách akciových společností, ani si do služebního bytu brát podnájemníky. Velmi citlivou oblastí bylo doučování, kdy pragmatika přísně zakazovala soukromě a za peníze vyučovat vlastní žáky. Samozřejmostí byl naprostý zákaz přijímání jakýchkoliv finančních darů souvisejících s profesí. Přísná pravidla platila i pro cestování – k opuštění bydliště během školního roku potřeboval učitel propustku, a pokud odcestoval o hlavních prázdninách, musel nadřízeným oznámit přesnou adresu pro případ úředního předvolání.²⁵⁴

Navzdory těmto přísným požadavkům poskytoval stát učitelům propracovaný systém materiálního a sociálního zabezpečení. Služební příjmy, takzvané služné, se vyplácely

²⁵¹ Tamtéž.

²⁵² PLACHT, O. – HAVELKA, F., *Příručka*, s. 282.

²⁵³ Vládní nařízení č. 162/1928 Sb.

²⁵⁴ Tamtéž.

spolehlivě v pravidelných měsíčních částkách, a to vždy prvního dne v měsíci dopředu. K platu náleželo také takzvané činovné, o které mohl učitel požádat i čtvrtletně předem. Pokud se pedagog musel z úředního příkazu přestěhovat, měl nárok na proplacení stěhování a případně i na náhradu nájemného za původní byt. Ve výjimečných situacích umožňoval zákon poskytnout učiteli finanční zálohu. A velmi podrobně byly řešeny také otázky výslužného, jež dodávaly učitelskému stavu existenční jistotu. Pokud se učitel bez vlastního zavinění stal neschopným další služby, například oslepl nebo vážně onemocněl, stát mu pro výpočet penze mohl připočítat k odsloužené době až deset let.²⁵⁵ V případě úmrtí učitele při pracovním úrazu dostali pozůstalí zvýšené odškodné a vdovám náleželo úmrtné (pohřebné), pokud s učitelem prokazatelně žily ve společné domácnosti.²⁵⁶

Zásadní vliv na profesní a platový postup měl systém pravidelného hodnocení. O každém učiteli se vedly takzvané kvalifikační tabulky. Ty každoročně vyplňoval školní inspektor a předkládal je kvalifikační komisi, složené z inspektorů, právníků i zástupců učitelů. Při hodnocení se posuzovala široká paleta kritérií, například pedagogické dovednosti, zacházení s dětmi, svědomitost, chování i styk s rodiči. Zohledňovaly se i speciální schopnosti, jako bylo umělecké a literární nadání, znalost jazyků, péče o školní knihovnu nebo veřejná osvětová činnost. Tento systém hodnocení byl zásadní. Pokud učitel obdržel posudek „*méně uspokojivý*“ nebo „*neuspokojivý*“, okamžitě se mu zastavil postup do vyšších platových stupňů a léta strávená s tímto hodnocením se mu pro kariérní vzestup nezapočítávala.²⁵⁷ Novela z roku 1930 tento mechanismus ještě zpřísnila. Stanovila, že pokud se u vyučujícího objeví jakékoliv pochybnosti o jeho práci, platový postup se mu rovnou odloží. Novela pamatovala i na začínající učitele. Pokud učitelský čekatel nezískal dvě léta po sobě kvalifikační hodnocení alespoň „*uspokojivé*“, byl ze služby nekompromisně propuštěn. Proti rozhodnutí komise bylo možné podat stížnost do čtyř týdnů.²⁵⁸

Na dodržování všech povinností dohlížel systém disciplinárních trestů. Kdy se drobnější prohřešky se řešily jen jako porušení pořádku, za které nadřízený udělil výstrahu nebo výtku, aniž by se o tom provedl záznam do osobního spisu. Závažnější provinění,

²⁵⁵ Tamtéž.

²⁵⁶ Ovšem jak dokládá úřední korespondence Zemské školní rady založena v osobním spisu učitelky jedné českobudějovické obecné školy, tento příspěvek mohl být vyplacen i jiným rodinným příslušníkům. Když v září roku 1923 zemřela tehdy 33letá učitelka Berta Knihová, bylo pohřebné v hodnotě 2602 Kč a 50 h přiznáno její matce Marii, a to právě na základě potvrzení o sdílení společné domácnosti a obstarání pohřbu. Viz SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 35, inv. č. 236, *Osobní výkaz Berty Knihové*.

²⁵⁷ Vládní nařízení č. 162/1928 Sb.

²⁵⁸ Vládní nařízení č. 91/1930 Sb.

kteřá poškozovala zájmy státu nebo vážnost školství, už ale naplňovala podstatu služebního přečinu. Tyto případy řešily specializované disciplinární komise, u kterých působil i disciplinární zástupce hájící služební zájmy.²⁵⁹ Škála trestů byla odstupňovaná a poměrně tvrdá. Začínala důtkou, pokračovala vyloučením z platového postupu nejvýše na tři roky a mohla přejít až ve srážku z platu do výše 25 %, rovněž maximálně na tři roky. K nejtěžším postihům patřilo nucené přeložení do penze se zkráceným důchodem, nebo absolutní trest v podobě propuštění ze služby. K tomu však museli hlasovat alespoň čtyři členové komise. V případě propuštění ztrácel pedagog nárok na penzi, ačkoliv mu komise mohla v krajní nouzi ponechat malý příspěvek na výživu.²⁶⁰ Určitou možnost profesní rehabilitace zavedla až výše zmiňovaná novela z roku 1930, která umožňovala výmaz trestu z osobního spisu po třech letech od jeho odpykání, ovšem za předpokladu bezchybné služby.²⁶¹

6.2 Učitelé národních škol pohledem osobních spisů dochovaných v archivním fondu českobudějovického okresního školního výboru

Stěžejní pramenou základnou pro zevrubnou analýzu profesního a sociálního složení učitelstva národních škol na Českobudějovicku v období první Československé republiky se stal fond Okresního školního výboru v Českých Budějovicích. Konkrétně rozsáhlý soubor dochovaných služebních a osobních výkazů i kvalifikačních tabulek, který čítá celkem 19 archivních kantonů. Práce s tímto specifickým úředním materiálem však vyžadovala značnou míru kritického přístupu.

Při bádání bylo primárně nutné prověřit inventář tohoto fondu, který vznikl v roce 1961.²⁶² V tomto původním seznamu bylo evidováno celkem 1 630 učitelů, ke kterým se dochovaly osobní spisy a další dokumenty.²⁶³ Ovšem po detailním a poměrně vyčerpávajícím přezkoumání každého jednotlivého dokumentu ve všech 19 kartonech bylo zjištěno, že inventář obsahuje alarmující množství nepřesností a badatelský vzorek je ve skutečnosti podstatně větší, jelikož jej tvoří dokumenty k 1 745 učitelům, kteří v první

²⁵⁹ Podle zákona se tyto komise zřizovaly k provádění disciplinárního řízení, a to ve dvou stupních. Komise první stolice při zemských školních úřadech nebo Ministerstvu školství a vrchní disciplinární komise přímo při ministerstvu. Na tříleté funkční období do nich byli povoláváni jak úředníci znalí práva, tak zástupci z řad učitelstva.

²⁶⁰ Vládní nařízení č. 162/1928 Sb.

²⁶¹ Vládní nařízení č. 91/1930 Sb.

²⁶² Na začátku roku 1961 provedl vnitřní skartaci a inventarizaci fondu dr. Václav Břečka, avšak inventář přepsala právě Květa Havlová.

²⁶³ Viz HAVLOVÁ, K., *Okresní školní výbor České Budějovice. Inventář*, Státní okresní archiv v Českých Budějovicích, České Budějovice 1961.

polovině 20. století působili na školách, které spadaly pod správu českobudějovického okresního školního výboru či tamního inspektorátu státních škol menšinových.

Tento rozdíl pramení především z nepřesností, k nimž docházelo při zpracování fondu. Značné množství učitelek bylo v inventáři evidováno duplicitně, tedy jednou pod svým rodným svobodným příjmením a podruhé pod jménem vyvdaným, čímž úředně vznikly dvě zdánlivě odlišné osoby. V jednom případě nastal podobný problém i u řeholnice, jež byla zapsána pod občanským jménem a následně znovu pod svým řádovým jménem. Zároveň bylo odhaleno několik případů, kdy byli učitelé se shodným jménem i příjmením sloučeni do jedné složky, ačkoliv se prokazatelně jednalo o dvě různé osoby. V neposlední řadě se stávalo, že spisy některých učitelů byly fyzicky založeny ve složkách jiných kolegů, a u dvou kartonů chybělo ve jmenném seznamu v inventáři fondu dokonce více než dvacet učitelů úplně.

Informační hodnota samotných spisů je napříč všemi kartony navíc velmi kolísavá a dokumenty často nejsou kompletní. U mnoha pedagogů se dochovaly pouze základní kvalifikační tabulky s nadepsaným jménem, služebním místem a velmi stručným hodnocením za různé školní roky. Jiní učitelé mají ve složce kvalifikační popis s obsáhlým slovním ohodnocením, který ale mnohdy obsahuje stejné minimum informací jako kvalifikační tabulky. Naopak u jiných učitelů se dochovaly nejpodrobnější služební a osobní výkazy, jež mapují vše od data narození, původu a rodiny, přes kompletní vzdělání až po vojenskou službu a seznam pochval či trestů. Složky nezdědka skrývají i unikátní dobové dokumenty, jako jsou korespondence, služební lístky a žádosti o místo. Velmi ojediněle lze narazit na kmenové listy z rakousko-uherské armády,²⁶⁴ avšak objevují se i temná svědectví z období protektorátu v podobě podepsaných slibů věrnosti Adolfu Hitlerovi, dokladů o árijském původu či vyplněných dotazníků o činnosti za okupace.²⁶⁵ Na značné neúplnosti těchto pramenů se rovněž podepsala tehdejší úřední praxe – pokud byl učitel přeložen do jiného okresu, jeho kompletní spisy často putovaly za ním, tedy do rukou tamního okresního školního výboru, a naopak.²⁶⁶

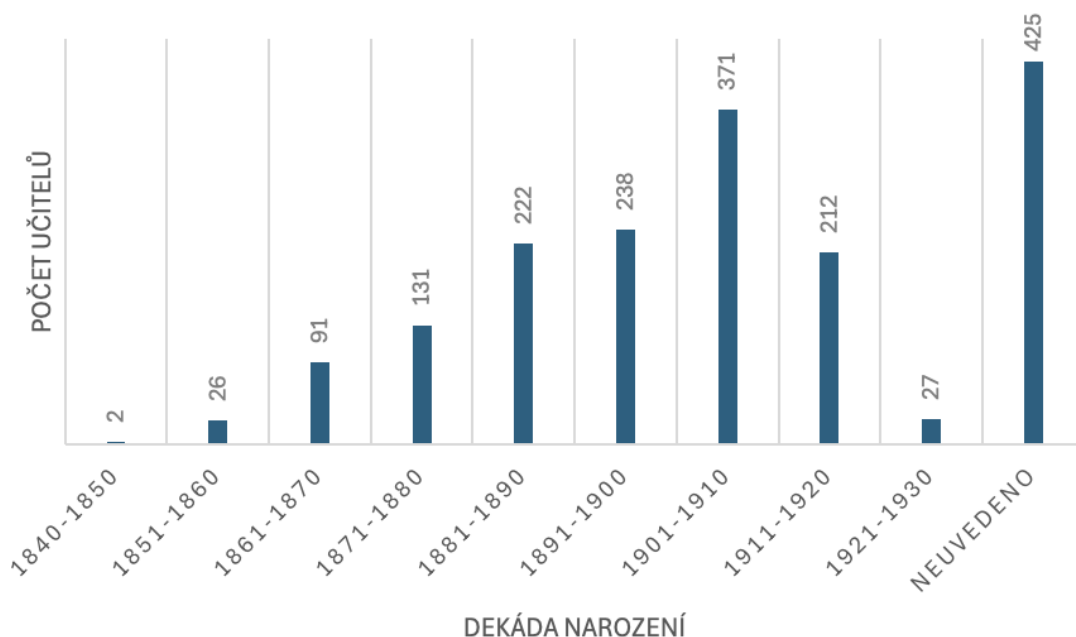
²⁶⁴ Kmenový list lze najít například ve spisu učitele Jaroslava Melichara. Viz SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 38, inv. č. 236, *Osobní výkaz Jaroslav Melichar*.

²⁶⁵ Okresnímu školnímu výboru psala v říjnu roku 1940 i učitelka jedné z českobudějovických mateřských škol, Marie Mayerová, kde na svou čest a svědomí přísahala, že je po obou rodičích čisté árijské rasy. Dále se v jejím spisu nachází i slib Adolfu Hitlerovi. Tamtéž, *Osobní výkaz Marie Mayerové*.

²⁶⁶ Viz SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 37, inv. č. 236, *Osobní výkaz Ludmily Liškové*.

Mnoho nám o tehdejším učitelstvu prozradí jeho věková struktura. Jak ukazují záznamy o narození,²⁶⁷ nejsilněji zastoupenou generaci tvořili učitelé a učitelky narození v letech 1901–1910 (viz graf č. 1). Věk hrál pochopitelně roli i v úředních záznamech, například u starších ročníků učitelů se objevují poznámky o odchodu do trvalé penze, avšak záznamy o úmrtí se ve spisech objevují napříč všemi věkovými kategoriemi.

Graf č. 1 – Vývoj věkové struktury učitelů působících na Českobudějovicku.

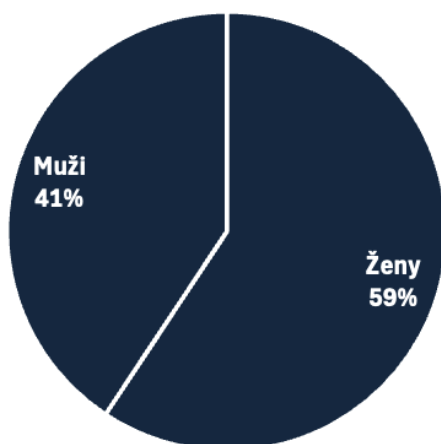
Drtivý dopad na učitelský sbor, obzvláště na generace mužů narozených mezi lety 1880–1900, měla první světová válka. Do osobních spisů se nesmazatelně propisovaly fyzické i duševní následky válečných útrap. Učitelé vracející se z fronty byli často poznamenáni zraněními, přičemž je u řady z nich v kolonce vojenské služby výslovně zaznamenána částečná či trvalá invalidita. Mnohdy tyto stručné záznamy ukazují zajímavé příběhy. Například učitel Emanuel Ambrož, který na začátku války narukoval do 91. pěšího pluku, prošel srbským zajetím a stal se legionářem, byl nakonec rakouskými úřady v nepřítomnosti suspendován pro podezření z velezrady.²⁶⁸

²⁶⁷ Data narození bohužel nešla vyčíst u všech učitelů. Na základě dochovaných dokumentů bylo možné tuto informaci zjistit u 1 320 učitelů. SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 29–47, inv. č. 236.

²⁶⁸ SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 29, inv. č. 236, *Osobní výkaz Emanuela Ambrože*.

Zatímco osobní spisy mužů často poznamenala právě vojenská služba, při celkovém pohledu na tehdejší učitelstvo vystupuje do popředí jiný fenomén. Na souboru 1 745 prostudovaných spisů lze jasně doložit postupující převahu žen ve školství. V analyzovaném vzorku ztelně dominují právě učitelky, jichž zde v první polovině 20. století působilo 1 035 (tedy téměř 60 %), oproti 710 mužům.

Graf č. 2 – Zastoupení mužů a žen v národním školství ve sledované oblasti.

Mimořádně zajímavé historické závěry nabízí pohled na rodinný stav vyučujících. Ačkoliv byl zákonný celibát učitelek v Československu zrušen již v roce 1919, obrovské procento pedagogů zůstávalo ve svobodném stavu. Z učitelů, u nichž bylo možné rodinný stav spolehlivě zjistit, tvořilo 580 osob skupinu svobodných a 550 žilo v manželském svazku. Jen nepatrný zlomek čítající několik desítek osob spadl do kategorie rozvedených nebo ovdovělých. To odráží nejen nejistotu čekatelů před získáním definitivy, ale i postupné dožívání celibátu u starších generací učitelek. Je ovšem nezbytné reflektovat omezenou vypovídací hodnotu pramenů u nejmladší generace učitelek, tedy těch narozených po roce 1920. Z jejich složek mnohdy nelze s jistotou určit případný pozdější sňatek, jelikož chronologický rozsah těchto spisů končí dříve, než u nich k této změně stavu došlo.²⁶⁹

Školní prostředí však bylo i prostorem pro vznik silných rodinných vazeb. Z dokumentů vyplývá existence mnoha učitelských párů, jež se seznámily přímo na pracovišti a následně uzavřely sňatek. Běžným fenoménem byly rovněž velké rodiny učitelů s mnoha dětmi, z nichž většina následovala povolání svého otce. Krásným příkladem je učitel z Velešína,

²⁶⁹ SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 29–47, inv. č. 236.

Josef Kohout, který měl se svou manželkou Josefou sedm dětí, z nichž se dvě dcery, Marie a Ctislava, rozhodly pro dráhu učitelek ženských ručních prací a jeden ze synů, Oskar Kohout, se stal literním učitelem.²⁷⁰

Drtivou většinu pedagogického sboru tvořili dle dochovaných dokumentů literní a odborní učitelé (přes 1 390 osob), kteří zajišťovali všeobecnou výuku na obecných a měšťanských školách. Mimořádný význam pro chod školství však měly i úzce profilované ženské profese. Bylo zaznamenáno 107 industriálních učitelek, které vyučovaly šití, vaření či hospodaření, a 101 pěstunek a učitelek, jež se staraly o předškolní děti v mateřských školách a opatrovnách.²⁷¹

Významnou kapitolou jihočeského vzdělávání byla činnost církevních řádů. V archivech se dochovalo 34 spisů řeholnic, jež vyučovaly zejména na soukromých církevních školách (například na školách u sv. Josefa či u sv. Karla Boromejského v Českých Budějovicích, případně i na tamním ústavu pro hluchoněmé). Tyto sestry byly z pedagogického hlediska vysoce kvalifikované. Například řeholnice Marie Terezie Krčková disponovala zkouškami způsobilosti pro výuku německého, francouzského i anglického jazyka.²⁷² Sestra Kateřina Cherubína Kojanová zase složila v Praze v roce 1924 náročnou speciální zkoušku pro vyučování slepých dětí.²⁷³ Řeholnice Josefa Evženie Kořínková dlouho zastávala pozici ředitelky smíšené školy u sv. Karla Boromejského, a to od roku 1929 až do roku 1942, kdy byly tyto církevní školy nacistickým režimem nekompromisně uzavřeny.²⁷⁴ Je nutno podotknout, že u řádových sester na soukromých školách se často uplatňovala finanční specifika, kupříkladu sestra Realina Bohatá, jež byla jinak plně způsobilá k výuce klavíru, zpěvu i houslí, nebyla jakožto členka kongregace chudých školských sester vůbec zařazena do státních hodnostních tříd a nepobírala za svou výuku osobní plat.²⁷⁵

Z pohledu místa původu se naprostá většina učitelů působících v okrese zde buď přímo narodila, nebo pocházela z blízkého jihočeského okolí (okresy Písek, Třeboň, Tábor, Jindřichův Hradec či Týn nad Vltavou). Ovšem nebylo neobvyklé, že v tomto kraji působili učitelé z druhého konce země. Z těchto oblastí nejvíce mezi rodišti dominovaly střední a východní Čechy, Plzeňsko či Praha, a jen naprosté minimum učitelů se narodilo za hranicemi Čech

²⁷⁰ Tamtéž, kart. 36, inv. č. 236, *Osobní výkaz Josefa Kohouta*.

²⁷¹ Tamtéž, kart. 29–47, inv. č. 236.

²⁷² Tamtéž, kart. 36, inv. č. 236, *Osobní výkaz Marie Terezie Krčkové*.

²⁷³ Tamtéž, kart. 36, inv. č. 236, *Osobní výkaz Kateřiny Cherubíny Kojanové*.

²⁷⁴ Tamtéž, kart. 36, inv. č. 236, *Osobní výkaz Josefíny Evženie Kořínkové*.

²⁷⁵ Tamtéž, kart. 30, inv. č. 236, *Osobní výkaz Realiny Bohaté*.

(viz tabulka č. 1). Zcela běžné však bylo i to, že mladí učitelé vyraželi na zkušenou za hranice okresu – výkazy dokládají případy, kdy českobudějovičtí rodáci odešli studovat na učitelský ústav až na Podkarpatské Rusi, kde následně nastoupili i do svých prvních učitelských působišť, než se s praxí vrátili zpět na jih Čech. Takovým příkladem je i učitel Jan Stanislav Fejtek, který se vydal studovat na učitelský ústav do Užhorodu a následně několik let učil v obci Německá Mokrá.²⁷⁶

Tabulka č. 1 – Rodiště učitelů působících na Českobudějovicku.

Rodiště		
Jižní Čechy	Politický okres České Budějovice	560
	Politický okres Kaplice	11
	Politický okres Třeboň	65
	Politický okres Český Krumlov	35
	Politický okres Týn nad Vltavou	41
	Politický okres Písek	82
	Politický okres Prachatice	58
	Politický okres Tábor	60
	Politický okres Jindřichův Hradec	17
	Politický okres Strakonice	26
	Politický okres Pelhřimov	14
Praha		36
Pardubicko		37
Plzeňsko		43
Střední Čechy		104
Jiné ²⁷⁷		33
Zahraničí ²⁷⁸		45
Neuvedeno		478
Celkem		1745

²⁷⁶ Tamtéž, kart. 32, inv. č. 236, *Osobní výkaz Jana Stanislava Fejtky*.

²⁷⁷ Zde jsou zahrnuty oblasti jako je například Brno, Jihlava či Karlovy Vary, které se vyskytovaly v řádech jednotek.

²⁷⁸ Jedná se o země za hranicemi Čech a Moravy. Nejčastěji se objevovalo Německo či Rakousko, dále Itálie, Polsko či Jugoslávie.

Co se týče náboženského vyznání, z dochovaných záznamů jasně vyplývá, že u českobudějovického učitelstva zcela dominovalo římskokatolické vyznání, ke kterému se hlásila většina pedagogů. Menšinou, avšak po roce 1920 progresivně rostoucí skupinu tvořili příslušníci nově vzniklé Církve československé. Učitelé bez vyznání se v pramenech objevují spíše zřídka (viz tabulka č. 2).²⁷⁹

Tabulka č. 2 – Náboženské vyznání učitelů působících na Českobudějovicku.

Náboženství	
Římskokatolické	779
Československé	85
Židovské	1
Bez vyznání	105
Jiné	2
Neuvedeno	773
Celkem	1745

V praxi se dominující římskokatolické vyznání projevovalo silnou pozicí katechetů římskokatolického náboženství.²⁸⁰ Například František Hůrský získal od biskupského ordinariátu četná pochvalná uznání a byl dokonce jmenován čestným konsistoriálním radou, přičemž obdobných poct se dostalo i Janu Farkovi.²⁸¹ Svůj prostor si však v regionu aktivně budovala i nová Církev československá. Jeden ze tří zaznamenaných učitelů československého náboženství, působících na Českobudějovicku, Karel Salfický, byl například roku 1931 vyznamenán za příkladné budování náboženské obce a proslul i jako autor příručky *Vznik a vývoj náboženství*.²⁸² Samotnou náboženskou rozmanitost škol v okrese pak navzdory nízkým

²⁷⁹ Tamtéž, kart. 29–47, inv. č. 236.

²⁸⁰ Dle dokumentů k jednotlivým učitelům v českobudějovickém okrese ve sledovaném období působilo 21 učitelů římskokatolického náboženství. SOKA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 29–47, inv. č. 236.

²⁸¹ Tamtéž, kart. 32, inv. č. 236, *Osobní výkaz Jana Farky*. A Tamtéž, kart. 34, inv. č. 236, *Osobní výkaz Františka Hůrského*.

²⁸² Tamtéž, kart. 4,2 inv. č. 236, *Osobní výkaz Karla Salfického*.

číslem dokládá přítomnost rabína Rudolfa Ferdy v roli učitele izraelitského náboženství ve dvacátých letech.²⁸³

Archivní prameny poskytují fascinující vhled do vzdělání pedagogů (viz tabulka č. 3). Nejpřirozenější a nejčastější cestou k učitelskému povolání bylo studium na učitelských ústavech, přičemž absolutně dominovaly ústavy v Českých Budějovicích, které vystudovalo přes 550 zkoumaných osob (ovšem je třeba brát v potaz, že z celkového počtu 1 745 učitelů nebylo z těchto dokumentů možné u 917 případů zjistit, jaké vzdělání absolvovali). Zajímavostí, která z pramenů vyplývá, je značná studijní mobilita. Budoucí učitelé často přicházeli na českobudějovické učitelské ústavy i ze vzdálenějších regionů, a naopak řada místních studentů odcházela za vzděláním do Plzně či do Soběslavi, přestože měli možnost studovat přímo v Českých Budějovicích. Běžnou praxí navíc bylo, že se místo absolutoria nemuselo shodovat s místem vykonání dalších zkoušek způsobilosti. Absolvent soběslavského ústavu tak mohl své zkoušky způsobilosti pro obecné a měšťanské školy, včetně zkoušek způsobilosti nejrozličnějších specializací, skládat na jiných ústavech, například v Příbrami či v Praze. Přestože mnoha učitelům stačila k výkonu profese jen způsobilost pro obecné školy, z archivů je zřetelně vidět, že více než 500 zjištěných pedagogů si své vzdělání dále prohloubilo a doplnilo si zkoušky způsobilosti pro školy měšťanské.²⁸⁴

Výraznou skupinu tvořili jedinci, kteří neprošli učitelským ústavem od počátku. Mnozí nastoupili po úspěšném absolvování obecné školy na gymnázium či reálku a teprve v nižších ročnících přešli na učitelský ústav. Jiní vystudovali klasické lyceum či gymnázium až do maturity a učitelskou způsobilost si dodělávali externě. Poměrně malou skupinu pak tvořili učitelé s vysokoškolským diplomem, kteří si alespoň na krátkou chvíli našli cestu na měšťanské školy, než se profesně posunuli dál. Patřila k nim například dr. Tatjana Husáková, absolventka reálného gymnázia v Budějovicích a pedagogiky na Karlově univerzitě,²⁸⁵ nebo RNDr. Terezie Kateřina Hubrová, která po budějovickém ústavu vystudovala přírodovědeckou fakultu Univerzity Karlovy, přičemž byla způsobilá vyučovat chemii a přírodovědu na středních školách, působila na českobudějovické měšťanské škole

²⁸³ V tomto případě je dochována pouze kvalifikační tabulka, která je špatně nadepsána jako Rudolf Herda. Tamtéž, kart. 33, inv. č. 236, *Osobní výkaz Rudolfa Ferdy*.

²⁸⁴ Tamtéž, kart. 29–47, inv. č. 236.

²⁸⁵ Tamtéž, kart. 34, inv. č. 236, *Osobní výkaz Tatjány Husákové*.

Kongregace Sester Nejsvětější Svátosti.²⁸⁶ Výjimkou nebyli ani právníci, jako učitel římskokatolického náboženství JUDr. Jaroslav Hrubeš.²⁸⁷

Tabulka č. 3 – Vzdělání učitelů působících na Českobudějovicku.

Vzdělání	
Obecná škola – měšťanská škola – učitelský ústav	523
Obecná škola – střední škola – učitelský ústav ²⁸⁸	209
Obecná škola – střední škola – učitelská dospělost externě	112
Obecná škola – měšťanská škola – učitelský ústav pro učitelky domácích nauk	48
Obecná škola – střední škola – vysoká škola	20
Obecná škola – střední škola – biskupský seminář/studium teologie	6
Obecná škola – měšťanská škola – ústav pro vzdělání pěstounek	3
Obecná škola – soukromé studium	7
Obecná škola – střední škola – pedagogická akademie	13
Neuvedeno	804
Celkem	1745

Získáním základní kvalifikace na učitelském ústavu a splněním zkoušek způsobilosti vyučování na obecných či měšťanských školách však profesní růst mnoha učitelů nekončil. Značná část učitelstva se v průběhu let dále vzdělávala a aktivně si rozšiřovala své vědomosti prostřednictvím rozmanitých doplňkových kurzů. V osobních spisech tak běžně narážíme na absolventy kurzů tělovýchovných, výtvarných, jazykových, matematických či kurzů zaměřených na ruční práce, hraní na hudební nástroje či psaní na stroji. Výjimečně se objevují i učitelé a učitelky, kteří jsou způsobilí vyučovat slepé či hluchoněmé děti.²⁸⁹ Zářným příkladem takové mimořádné touhy po sebevzdělávání je učitel Antonín Veselý. Ten si rozšířil obzory studiem na odborné keramické škole v Bechyni a absolvováním kurzů mikroskopicko-chemického výzkumu v Jindřichově Hradci. O jeho obrovském zápalu svědčí i fakt,

²⁸⁶ Tamtéž, *Osobní výkaz Terezie Kateřiny Hubrové*.

²⁸⁷ Tamtéž, *Osobní výkaz Jaroslava Hrubeše*.

²⁸⁸ Výraz „střední škola“, který se v tabulce objevuje, zahrnuje gymnázia, reálná gymnázia i lycea. V osobních výkazech učitelů konkrétní typ střední školy rozlišován nebyl. Pouze u některých učitelů byl dopsán jako poznámka.

²⁸⁹ Zkoušku způsobilosti učit hluchoněmé splnila roku 1933 například řeholnice Anežka Ferebauerová, která ve třicátých letech působila jako učitelka na českobudějovickém ústavu pro hluchoněmé. Tamtéž, kart. 32, inv. č. 236, *Osobní výkaz Anežky Ferebauerové*.

že již v roce 1899 získal stříbrnou medaili za sbírku hornin a herbář na hospodářské výstavě ve Strakonících.²⁹⁰

Kvalifikační popisy a osobní složky zachycují i různé ctnosti a selhání učitelů. Úřady sledovaly morální i profesní přešlapy vyučujících. Disciplinární systém služební pragmatiky, popsany v předchozí podkapitole, fungoval v praxi velmi spolehlivě. Například učitelé Bohuslav Ambler a Karel Hajlingr byli ve dvacátých a třicátých letech potrestáni výtkami za nedovolené používání tělesných trestů na žácích.²⁹¹ Zemská školní rada udělila roku 1922 písemnou domluvu Josefu Havelskému pro blíže nespecifikované chování, „jež poškodilo vážnost učitelského stavu a činnost vychovatelskou“.²⁹² A velmi kritické hodnocení obdržela v roce 1935 Marie Bečvářová Davidová, které okresní školní inspektor do výkazu nekompromisně zapsal, že „přijímá návštěvy svobodného učitele i večer a líbá se s ním i před dětmi“. Učitel Karel Hrubeš si vysloužil hodnocení „méně uspokojivý“ za to, že se opíjel, a František Jakoubek byl dokonce disciplinárně vyšetřován pro podezření z neslušného dotýkání se žákyň.²⁹³

Naprostá většina učitelů však úřední nároky naplňovala beze zbytku a byla oporou komunit. Úřady často udělovaly pochvalná uznání za kulturní a osvětovou činnost, tak jako v případě Václava Kršky, jenž byl vyznamenán za dlouholetou práci v Národní jednotě pošumavské, činnost pro české pohraničí a za podporu organizace České srdce za války.²⁹⁴ Vynikající pověst měl i Antonín Balaš, jenž vedl českou kolonii, pořádal divadelní představení a fungoval jako vzdělavatel Sokola.²⁹⁵ Mnozí z těchto pedagogů obětovali profesi celý život, o čemž svědčí spis Jana Žlábků, jenž za třicet let blahodárného působení, zřizování nových škol a výborný prospěch ve výuce nasbíral řadu nejvyšších vyznamenání přímo od Ministerstva školství.²⁹⁶

²⁹⁰ Tamtéž, kart. 46, inv. č. 236, *Osobní výkaz Antonína Veselého*.

²⁹¹ Tamtéž, kart. 29, inv. č. 236, *Osobní výkaz Bohuslava Amblera*. A Tamtéž, kart. 33, inv. č. 236, *Osobní výkaz Karla Hajlingra*.

²⁹² Tamtéž, kart. 29, inv. č. 236, *Osobní výkaz Marie Bečvářové Davidové*.

²⁹³ Tamtéž, kart. 34, inv. č. 236, *Osobní výkaz Karla Hrubeše*. A Tamtéž, kart. 35, inv. č. 236, *Osobní výkaz Františka Koubka*.

²⁹⁴ Tamtéž, kart. 36, inv. č. 236, *Osobní výkaz Václava Kršky*.

²⁹⁵ Tamtéž, kart. 29, inv. č. 236, *Osobní výkaz Antonína Balaše*.

²⁹⁶ Tamtéž, kart. 47, inv. č. 236, *Osobní výkaz Jana Žlábků*.

6.3 Významné osobnosti regionu z řad učitelů

Náplň práce učitelů za první republiky přesahoval rámec běžné školní výuky. Dochované prameny jasně dokládají, že se pedagogové na svých působištích běžně věnovali veřejnému dění a představovali pevnou součást místního života i spolkové činnosti. Na Českobudějovicku působila celá řada takových učitelů, přičemž právě jejich osobní spisy a hodnocení od školních inspektorů, dochované ve fondu Okresního školního výboru v Českých Budějovicích, vydávají cenné svědectví o jejich neobyčejné pracovitosti. V archivních kartonech se skrývají materiály stovek osobností, které dokládají, že tehdejší učitelstvo se nad rámec svých běžných školských povinností aktivně věnovalo například lidovýchovné činnosti, vedení nejrůznějších spolků, psaní kronik či bádání v regionální historii.²⁹⁷

Zmapovat a detailně popsat všechny tyto aktivní postavy českobudějovického školství by dalece přesahovalo možnosti a stanovený rozsah jedné diplomové práce. Jen namátkou lze z široké škály tamních pedagogů zmínit několik jmen, která skvěle ukazují, jak rozmanité osudy a zájmy učitelé v první polovině 20. století měli. Příkladem kantora, jehož životní dráhu vedle školství zásadně formovaly dějinné události první světové války, byl Jan Čížkovský. Tento pedagog se narodil v říjnu roku 1892 v Habří nedaleko Českých Budějovic, kde také vystudoval vyšší reálku, na které počátkem července roku 1910 složil zkoušku dospělosti s vyznamenáním. Po dvou semestrech na vysoké škole technické se rozhodl pro pedagogickou dráhu a v červnu roku 1912 úspěšně složil učitelskou zkoušku v pražském ústavu pro vzdělávání učitelů. Svou kariéru zahájil jako výpomocný učitel v Rudolfově a následně působil na školách v Ledenicích a Horních Slověnicích.²⁹⁸

Velmi slibný začátek jeho kariéry však přerušila první světová válka. V červnu 1915 narukoval k 6. zeměbranceckému pluku, avšak po nasazení na haličské frontě přeběhl v létě roku 1916 do ruského zajetí a záhy jako dobrovolník vstoupil do československého vojska. Mezi ostatními legionáři si získal nesmírnou oblibu pro svou kulturní a osvětovou činnost, když například v provizorních podmínkách železničních vagonů organizoval hudební a pěvecké produkce, rozepisoval notové party a svými kresbami se podílel na výtvarné výzdobě legionářských „těplušek“.²⁹⁹ Angažoval se rovněž v politice, kdy byl zvolen poslancem

²⁹⁷ Takovým příkladem je Josef Vobořil (1877–1948) působící desítky let jako řídící učitel na obecné škole v Třebotovicích. Díky svému zájmu o minulost se do paměti regionu se zapsal nejen jako pedagog, ale rovněž jako publikačně činný jihočeský historik a genealog. Viz SOKA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 46, inv. č. 236, *Osobní výkaz Josefa Vobořila*.

²⁹⁸ Tamtéž, kart. 31, inv. č. 236, *Osobní výkaz Jana Čížkovského*.

²⁹⁹ Jedná se o vagóny, které legionářům v Rusku složily jako ubytovny.

za 10. střelecký pluk Jana Sladkého Koziny do Sněmu československého vojska na Rusi, působil například jako delegát na mimořádném sjezdu československého vojska v Jekatěrinburgu a spolupodílel se na tvorbě memoranda sibiřských legionářů.

Po návratu do vlasti v únoru roku 1920 se Čížkovský vrátil ke svému původnímu učitelskému povolání a o dva roky později byl jmenován definitivním učitelem na nově zřízené měšťanské škole v Ledenicích. Zde působil až do října roku 1941, kdy byl jakožto bývalý legionář tehdejší německou okupační správou donucen k předčasnému odchodu do penze. Ihned po osvobození republiky se přihlásil zpět do aktivní služby a v únoru roku 1946 byl dokonce jmenován ředitelem ledenické měšťanské školy, na níž dříve učil. Zemřel náhle v dubnu roku 1950.³⁰⁰

Ukázkou dlouhé, postupně budované a mimořádně úspěšné učitelské kariéry z fondu OŠV je pak osobnost Aloise Řežába, který se narodil v červnu roku 1872 v italském městě Brentonico, kde v té době jeho otec velel četnické stanici. Své odborné vzdělání získal na učitelském ústavu v Soběslavi a následně složil zkoušky způsobilosti pro obecné i měšťanské školy. Během své bohaté kariéry prošel řadou působišť, učil na obecné škole v Netřebicích a posléze byl v letech 1903 až 1907 správcem české jednotřídky v nedalekých Mirkovicích, o jejíž zřízení se sám aktivně zasloužil. Alois Řežáb se také výrazně angažoval v podpoře českého menšinového školství, podpořil například stavbu české školy ve Věžovaté Pláni, a inicioval založení několika odborů Národní jednoty pošumavské.³⁰¹ V roce 1907 přesídlil do Českých Budějovic, kam nastoupil jako učitel I. měšťanské školy chlapecké, kde působil dlouhých 20 let. Poté, než byl v roce 1932 penzionován, zastával prestižní funkci ředitele českbudějovické III. měšťanské školy chlapecké. Řežáb byl mužem ohromného rozhledu a činným osvětovým pracovníkem. Pořádal četné veřejné přednášky a aktivně pracoval jako funkcionář v několika pedagogických i humanitárních spolcích. Okresní školní inspektor Robert Vondruška jej v kvalifikačních popisech ze školního roku 1927/28 hodnotil jako velmi snaživého, svědomitého a spravedlivého pedagoga, u něhož v kolonce se zvláštními schopnostmi a výkony výslovně vyzdvihovali právě jeho „*bohatou činnost národní, osvětovou a lidovýchovnou*“. V průběhu let získal i mnoho pochvalných uznání, tím posledním bylo roku 1927 pochvalné uznání od Zemské školní rady v Praze za „*horlivou snahu udržeti na svěřené škole pořádek, jakož i za velmi dobré vyučování zeměpisu, dějepisu a občanské*

³⁰⁰ CTIBOROVÁ, Miroslava, *Za naši samostatnost. Českoslovenští legionáři – rodáci a občané okresu České Budějovice*, České Budějovice 2000, s. 59–60.

³⁰¹ KOVÁŘ, D., *Budějovické hřbitovy. Malý kulturně-historický průvodce*, České Budějovice 2001, s. 72.

nauky“.³⁰² Po odchodu do trvalého odpočinku se věnoval psaní a v Českých Budějovicích působil jako kulturní pracovník až do své smrti v roce 1952. Středobodem jeho penze se stala literární činnost, v letech 1937 až 1939 totiž vydal tři díly vlastních pamětí.³⁰³

Výše zmínění muži představují pouze úzký vzorek z obrovského množství učitelů i učitelek, kteří v regionu zanechali svou nezpochybnitelnou stopu. I když by bylo spravedlivé věnovat prostor všem těmto čínorodým kantorům, z důvodu omezeného rozsahu jsem nakonec musela vybrat pouze čtyři z nich. Nevybrala jsem je náhodou. Cílem následujících medailonků je totiž ukázat, že ve všech těch spisech a kvalifikačních tabulkách, které jsou ve fondu českobudějovického Okresního školního výboru uloženy, se skrývali výjimeční lidé. Lidé, kteří se často nebáli obětovat pro druhé a svou profesi vykonávali s obrovským nasazením. Nahlédneme tak do jejich profesního i osobního života a opomenuty nezůstanou ani jejich osudy po roce 1938.

6.3.1 Jan Rafael Schuster

Mezi nejvýraznější osobnosti českobudějovického meziválečného školství patřil bezesporu Jan Rafael Schuster, muž, v jehož osobě se protнула dráha svědomitého pedagoga a nesmírně plodného regionálního výtvarníka. Jan Rafael Schuster se narodil v říjnu roku 1888 v Březnici, v rodině c. k. vrchního oficiála krajského soudu Václava Schustera. Již v roce 1892, když byly Janovi čtyři roky, se rodina natrvalo přestěhovala do Českých Budějovic, s nimiž mladý Schuster spojil drtivou většinu svého osobního i profesního života.

Už od prvních školních let prokazoval mimořádné studijní předpoklady. Základní vzdělání získal na českobudějovické měšťanské škole a následně v letech 1900 až 1907 studoval na místní české reálce, kterou zakončil maturitou s vyznamenáním. Již během středoškolských studií se u něj naplno projevilo obrovské výtvarné nadání, první dochované obrazy pochází z doby, kdy mu bylo pouhých 15 let, jež rozvíjel v malířské a kreslířské škole při Městském muzeu.³⁰⁴ Místo čistě umělecké dráhy však zvolil dráhu kantorskou. V letech 1907–1908 absolvoval studium na učitelském ústavu v Praze,

³⁰² SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 41, inv. č. 236, *Osobní výkaz Aloise Řežába*.

³⁰³ KOVÁŘ, D., *Budějovické hřbitovy*, s. 72.

³⁰⁴ CIGLBAUER, Jan, *Jednadvadesátníci. Skutečný příběh dobrých vojáků 91. regimentu*, České Budějovice 2018, s. 462.

kde v červnu 1908 s vyznamenáním získal vysvědčení dospělosti a zkoušku učitelské způsobilosti.³⁰⁵

Svou profesní dráhu zahájil jako dvacetiletý mladík v září 1908, kdy nastoupil jako výpomocný učitel na dvoutrídni obecné škole v Úsilném (dříve Voselno). Zdejší začátky ukázkově ilustrují dobovou realitu venkovského školství. Schuster vyučoval ve druhé třídě, do které bylo zapsáno téměř sto dětí. Sám v krátkém článku pro *Jihočeskou pravdu* vzpomínal, že když do školy 1. listopadu nastoupili i starší žáci ve věku 12 až 14 let, kteří měli do té doby od úřadů povolenou takzvanou úlevu pro výpomoc s podzimními pracemi v zemědělství, nebylo ve třídě takřka k hnutí. Mladý učitel docházel do Úsilného denně pěšky z Českých Budějovic, přičemž na něj děti často s úctou čekaly na cestě, aby jej mohly doprovodit do školy, a Schuster jim rozdával cukrovinky, aby chudším dětem aspoň trochu osladil život.³⁰⁶ Po téměř čtyřech letech v Úsilném byl na jaře roku 1912 přeložen do Zlivi a následně do Lišova. Své vzdělání si neustále doplňoval, v roce 1910 složil zkoušky způsobilosti pro obecné školy, načež přidal teoretické zkoušky způsobilosti pro měšťanské školy z technického a přírodovědecko-matematického oboru.³⁰⁷

Slibně se rozvíjející kariéru však přetřela první světová válka, která se pro Schustera stala zcela zásadní životní zkouškou, přičemž celé toto období prošel v uniformě rakousko-uherské armády. V červnu roku 1915 byl odveden k českobudějovickému pěšímu pluku číslo 91 do dolnorakouského města Bruck an der Leitha. Díky úspěšně absolvované střední škole se Schusterovi otevřela možnost nastoupit do školy pro jednoroční dobrovolníky, čehož také využil. Ovšem jeho válečné dobrodružství bylo nesmírně kruté a poznamenané opakovanými zdravotními problémy. Hned na podzim roku 1915 onemocněl malárií, s níž se léčil ve Vídni a Brucku, přičemž se mu tato nemoc v těžkých formách vracela i v následujících letech. Přesto kariérně postupoval, na konci ledna roku 1916 byl povýšen na desátníka a o pár měsíců později dokonce na četaře. Již na konci března roku 1916 bojoval v krvavých střetech na sočské frontě v Itálii jako velitel čety 5. polní setniny IR91. V únoru následujícího roku získal důstojnickou hodnost poručíka a na jaře byl jako velitel 1. pochodové setniny 89. pěšího pluku nasazen na východní frontu.

³⁰⁵ SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 42, inv. č. 236, *Osobní výkaz Jana Rafaela Schustera*.

³⁰⁶ *Jihočeská Pravda*, 23.03.1978, roč. 34, č. 70, s. 4.

³⁰⁷ SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 42, inv. č. 236, *Osobní výkaz Jana Rafaela Schustera*.

Schuster se v armádě stal specialistou na tehdejší nejničivější zbraň – po absolvování speciálních kurzů v Cholmu a Opčině byl jmenován důstojníkem ochranných prostředků proti bojovým plynům pro celý pluk, do kterého byl tehdy přeložen. Sám se stal obětí této zbraně, když byl v srpnu roku 1917, při bojích v 11. bitvě na Soči, přiotráven bojovým plynem a musel se léčit v Olomouci a domovských Českých Budějovicích. Po zotavení bojoval opět v Haliči, odkud byl počátkem roku 1918 převelen do Dalmácie a následně působil jako výzvědný důstojník 4. praporu polních myslivců v Albánii. Válku pro něj definitivně ukončil další těžký záchvat malárie na konci září roku 1918, po kterém byl léčen v nemocnici v městečku Porto Re nedaleko Rijeky a začátkem roku 1919 byl převezen zpět do Českých Budějovic.³⁰⁸ Útrapy spojené s nasazením na frontě pomáhalo Schusterovi překonávat jeho malířské nadání. Svůj talent zúročil nejen při zachycování vojenských výjevů, ale také při tvorbě portrétů svých spolubojovníků a nadřízených důstojníků, čímž si u nich získával značnou oblibu. Z této doby se dochovalo více než šedesát válečných kreseb a spolu s úctyhodným počtem více než 230 dopisů a dopisnic z let 1915–1918, které posílal svým rodičům, představuje tato sbírka zcela jedinečný pramenný materiál, jenž podává autentické svědectví o každodenní realitě vojáků ve Velké válce.³⁰⁹

Z války, která se mu v osobním výkazu započítala do odsloužených let, se vrátil se zdravotními následky a v roce 1920 byl z vojenské služby pro invaliditu superarbitrován. Od školního roku 1920/1921 natrvalo zakotvil v Českých Budějovicích jako učitel na I. měšťanské škole chlapecké. V roce 1921 se oženil a vedle toho se poctivě účastnil různých metodických kurzů, například kurzu obchodních nauk, kurzu ručních prací, univerzitního filosofického kurzu či kurzu dějin českého umění. V březnu následujícího roku mu bylo českobudějovickým okresním školním výborem uděleno pochvalné uznání „*pro velmi dobrou a svědomitou práci ve škole*“.³¹⁰

Jan Rafael Schuster se mimo jiné stal nepřehlédnutelnou postavou jihočeského výtvarného umění. Od roku 1929 začal svá díla, tvořená především technikou olejového pastelu, olejem a rudkou, pravidelně vystavovat. Jako jednatel Sdružení jihočeských výtvarníků a člen Klubu Za staré Budějovice zachytil na svých plátnech a skicách nespočet jihočeských a budějovických zákoutí, z nichž mnohá dnes již neexistují, čímž jeho odhadovaných 3 000

³⁰⁸ CIGLBAUER, J., *Jednadvadesátníci*, s. 462.

³⁰⁹ Dopisy, které jsou uloženy ve Státním okresním archivu České Budějovice edičně zpracoval Vlastimil Kolda. KOLDA, V. (ed.), *Jan Rafael Schuster*, s. 7–8.

³¹⁰ SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 42, inv. č. 236, *Osobní výkaz Jana Rafaela Schustera*.

obrazů získalo nevyčíslitelnou dokumentární a historickou hodnotu.³¹¹ Čtyřicet dva svých děl věnoval městu Lišovu, které mu jako výraz vděku udělilo k jeho devadesátinám v roce 1978 čestné občanství. Jan Rafael Schuster zemřel v úctyhodném věku 28. ledna 1981 v Českých Budějovicích.³¹²

6.3.2 Josef Bartuška

Další zcela výjimečnou osobností, v níž se na Českobudějovicku protнула dráha kantora s dráhou mezinárodně uznávaného tvůrce, byl Josef Bartuška. Narodil se 28. května 1898 v Rozovské myslivně nedaleko Týna nad Vltavou.³¹³ Své základní vzdělání získal na obecné škole v Úsilném, kde jeho otec, Josef Bartuška, působil jako řídící učitel a jeho třídní učitel byl výše zmiňovaný významný malíř Jan Rafael Schuster.³¹⁴ Následně Bartuška nastoupil na státní reálku v Českých Budějovicích, avšak brzy se rozhodl následovat svého otce. Z kvarty proto v roce 1913 přestoupil na státní učitelský ústav, na němž svá studia v roce 1917 úspěšně završil splněním učitelské dospělosti.

Své první učitelské zkušenosti sbíral na různých školách v regionu, vyučoval například v Českých Budějovicích, Borovanech, Chotýčanech a Libníči. Velmi důležitou etapou jeho rané kariéry byl návrat do Úsilného, kde působil v letech 1922–1924. Zde se naplno projevila jeho neobyčejná tvůrčí a organizační energie, kde se s dětmi i v rámci místního ochotnického spolku Čechoslovák věnoval divadlu a inicioval vydávání místního časopisu *Jitřenka*. V něm začal publikovat své první básně, prózu i linoryty. Bartuška již tehdy kladl mimořádný důraz na výtvarnou výchovu a na konci školního roku 1924 uspořádal pro veřejnost průlomovou výstavu žákovských prací všech tříd. V září roku 1924 byl z Úsilného přeložen na menšinovou školu do Českých Velenic, kde setrval šest let, než v roce 1930 přešel na obecnou školu ve Vrátně.³¹⁵

Vedle své učitelské profese se Josef Bartuška vyprofiloval jako avantgardní umělec s obrovským přesahem. Působil jako básník, malíř, grafik, fotograf i publicista. Vydal řadu

³¹¹ KOVÁŘ, D., *Schuster Jan Rafael*. In: Encyklopedie Českých Budějovic. Dostupné z <https://www.encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/schuster-jan-rafael> (4. dubna 2026).

³¹² CIGLBAUER, J., *Jednadesátníci*, s. 462–463.

³¹³ NOVOTNÝ, Vladimír, *Josef Bartuška*. In: Encyklopedie Českých Budějovic. Dostupné z <https://www.encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/bartuska-josef> (5. dubna 2026).

³¹⁴ *Jihočeská Pravda*, 23.03.1978, roč. 34, č. 70, s. 4.

³¹⁵ SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 29, inv. č. 236, *Osobní výkaz Josefa Bartušky*. A *Josef Bartuška*. In: Obec Úsilné. Dostupné z <https://www.usilne.cz/historicke-osobnosti/josef-bartuska> (5. dubna 2026).

básnických sbírek, například *Vitorazsko*, dále sbírky *Kornout* či *Infinitivy*, které napsal společně s českobudějovickým básníkem Oldřichem Nouzou.³¹⁶ Dále experimentoval s kolážemi a v oblasti fotografie se stal průkopníkem zachycování hmotných textur a abstraktních struktur, čímž předznamenal poválečný umělecký vývoj. Právě s Oldřichem Nouzou se Bartuška sblížili roku 1927 v Českých Velenicích, což je díky společné touze po novém uměleckém vyjádření brzy vedlo k založení uměleckého sdružení Kontakt. Tato skupina však ztroskotala. Přestože její členové měli velké plány, chyběl jim dostatek finančních prostředků k jejich realizaci. Po profesním přesunu obou umělců do Českých Budějovic se však jádro Kontaktu scházelo dál a díky finančnímu zajištění od výtvarníka Emila Pittera se z něj roku 1931 zrodila nová skupina Linie. Byla to meziválečná avantgardní skupina, jejímž cílem, podpořeným vydáváním vlastního časopisu, bylo oživit nadšení a soudržnost umělecké avantgardy dvacátých let. Tato umělecká skupina fungovala až do roku 1938.³¹⁷

Vrcholem Bartuškovy učitelské dráhy se stal Rudolfov, kam nastoupil v roce 1942 jako řídící učitel a setrval zde až do svého odchodu do důchodu v roce 1959. Na této škole mohl naplno rozvinout své unikátní a mimořádně inovativní pedagogické metody. Jeho cílem bylo primárně děti motivovat a ukázat jim krásy výtvarného umění. Samotnému malování proto pravidelně předcházely motivační procházky přírodou či poslech rádia, jež měly dětem nabídnout inspiraci. Bartuška v hodinách hojně vycházel z lidového umění či starých tradic a zvyků, které využíval jako náměty do svých hodin výtvarné výchovy, a nebál se odvážných experimentů. Zavedl malbu krycími barvami na sklo a jeho vlastním pedagogickým vynálezem byla snadno smývatelná kresba mýdlem přímo na školní okenice. Své bohaté zkušenosti si navíc nenechával pro sebe, za války přispíval do časopisu *Kreslíme*, který vycházel mezi léty 1939–1942, a po osvobození působil jako školitel odborných kurzů výtvarné výchovy Krajského pedagogického ústavu. Pro dětské čtenáře se angažoval i literárně, vydal pro ně dvě básnické sbírky *Dětský rok* a *Šlěpěje krásy*.

Pedagogické úspěchy rudolfovského řídícího učitele brzy přesáhly hranice kraje i republiky. Práce jeho žáků sklízely obdiv na světové soutěži v Indii i na mezinárodní výstavě v Guatemale. Ani na domácí půdě nezůstávaly děti pozadu, vyhrály například soutěž o návrh poštovní známky, podílely se na scénickém návrhu pro hru Jihočeského národního divadla

³¹⁶ NOVOTNÝ, V., *Josef Bartuška*. In: Encyklopedie Českých Budějovic. Dostupné z <https://www.encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/bartuska-josef> (5. dubna 2026).

³¹⁷ HLAVÁČOVÁ, Zuzana, *Skupina Linie a tvůrčí osobnost Josefa Bartušky*, Brno 2010, s. 7. (Bakalářská práce, Ústav hudební vědy, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity).

a podnik Koh-i-noor je dokonce pozval do Prahy, aby na vzorkovém veletrhu propagovaly jeho výrobky. Zásadní událostí se pak stala výstava jejich prací, kterou uspořádal divadelník E. F. Burian ve svém pražském divadle D 48. A svou knihu *Říkání o řemeslech* z roku 1950 nechal dokonce kompletně ilustrovat vlastními žákyněmi.³¹⁸

Zdaleka nejvýznamnější kapitolou Bartušкова působení na rudolfovské škole se však stal nápad, který nakonec obletěl celý svět. Po druhé světové válce dostávaly československé děti v rámci mezinárodní pomoci ve školách potraviny. Bartuška se tehdy rozhodl, že za tuto podporu organizaci UNICEF, tedy Dětskému fondu OSN, poděkuje právě prostřednictvím žákovských výtvarných prací. Z těchto prací byla vybrána malůvka jeho sedmileté žákyně Jitky Samkové, jež znázorňovala děti tančící pod staročeskou májkou. Obrázek nakonec putoval na pražskou centrálu UNICEF, odkud se přes Vídeň dostal až do hlavního sídla organizace v New Yorku. V říjnu roku 1949 se pak právě malůvka rudolfovské školačky stala motivem pro historicky vůbec první charitativní pohlednici UNICEF.³¹⁹

Josef Bartuška, muž, který svůj profesní život zasvětil nejen výtvarné tvorbě, ale i svým žákům, zemřel 9. října 1963 v Rudolfově.³²⁰

6.3.3 Václav Tutter

Třetí osobností je Václav Tutter. Jeho životní příběh představuje vzor učitele první republiky, který se nespokojil pouze s výukou ve třídě, ale stal se doslova ústředním motorem hospodářského, spolkového i politického života ve svém působišti. Václav Tutter se narodil 19. září 1880 v Bednárci nedaleko Jindřichova Hradce do rodiny hospodáře a někdejšího obecního radního Hynka Tuttera a jeho manželky Marie. Po dokončení obecné školy nastoupil do zimní hospodářské školy v Jindřichově Hradci, zde ovšem úspěšně dokončil první rok a následně přestoupil na jindřichohradeckou měšťanskou školu. Po jejím úspěšném absolvování se rozhodl pro pedagogickou dráhu, nastoupil proto na učitelský ústav v Plzni, kde v roce 1901 získal vysvědčení učitelské dospělosti.

Po krátkém učitelském začátku na obecné škole ve Zborově nedaleko Českých Budějovic nastoupil v listopadu roku 1902 na obecnou školu do Kamenného Újezdu. S touto obcí následně spojil bezmála 37 let svého profesního života. Ve škole si počínal velmi

³¹⁸ Tamtéž, s. 23–24.

³¹⁹ *První pohlednice UNICEF pochází z jižních Čech*, in: UNICEF ČR. Dostupné z <https://www.unicef.cz/prvni-pohlednice-unicef-pochazi-z-jiznich-cech/> (5. dubna 2026).

³²⁰ HLAVÁČOVÁ, Z., *Skupina*, s. 21.

inovativně, kladl velký důraz na to, aby si děti osvojily praktické dovednosti, zřídil například polévkový ústav, který chudým žákům poskytoval stravu zdarma, anebo takzvanou střádalnu podporující spořivost dětí. Jeho organizační schopnosti se brzy odrazily i v jeho kariérním postupu. V roce 1924 byl jmenován prozatímním správcem školy a k 1. srpnu 1926 se stal definitivním řídícím učitelem.³²¹

Vynikající obraz o jeho pedagogických kvalitách nám podávají dochované kvalifikační tabulky z fondu českobudějovického okresního školního výboru. Například v hodnocení za školní rok 1930/1931 mu tehdejší okresní školní inspektor Robert Vondruška, který byl shodou okolností od roku 1906 Tutterovým švagrem, neboť si Tutter vzal za ženu jeho sestru Josefínu,³²² udělil nejvyšší možnou kvalifikaci „*velmi dobrý*“. V detailním posudku inspektor vyzdvihl, že Tutter plní své povinnosti „*pilně a svědomitě*“, chová se „*bezúhonně*“ a ve vztahu k žákům vykazuje „*velmi dobré úspěchy*“. Pro pozici vedoucího školy byl posouzen jako „*velmi dobře způsobilý pro správu školy*“, přičemž byl inspektorem výslovně charakterizován jako člověk „*energický, obratný v jednání a iniciativní*“. V rubrice zvláštních okolností významných pro kvalifikaci je pak úředně zapsáno, že byl jmenován čestným občanem obce Kamenný Újezd. Tuto vynikající celkovou známku si Tutter podle dochovaných výkazů stabilně udržoval i ve všech následujících letech.³²³

Hned po svém příchodu do Kamenného Újezdu se vrhl do spolkového života – vystřídal funkce místostarosty i starosty místního Sokola a vedl sokolskou kapelu, stal se jednatelem a knihovníkem místního odboru Národní jednoty pošumavské a předsedou okrašlovacího spolku, který se staral o zlepšení vzhledu prostranství obce. Nejsilnější stopu však zanechal v oblasti venkovského družstevnictví. Již v roce 1901 založil v Kamenném Újezdě spořitelni a záložní spolek, tedy takzvanou kampeličku, která se pod jeho vedením vypracovala na jednu z nejlepších v jižních Čechách. Z úvěrů této kampeličky byla v obci financována například elektrifikace, kanalizace i stavba měšťanské školy. Na přelomu let 1930 a 1931 inicioval stavbu honosné reprezentativní budovy kampeličky, které se mezi místními začalo říkat „Tutterův dům“. Paralelně s tím se angažoval i v záchraně a provozu družstevního mlýna v nedalekém Poříčí, jehož se stal v roce 1922 ředitelem, a byl aktivním politikem agrární

³²¹ CUKR, J., *Václav Tutter*, s. 102–104.

³²² Tamtéž.

³²³ SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 47, inv. č. 236, *Osobní výkaz Václava Tuttera*.

strany, za niž pár let zasedal i v dozorčí radě celorepublikové nejvyšší družstevní centrály Centrokooperativu.³²⁴

Tato neuvěřitelně činorodá životní dráha skončila nesmírně tragicky v období německé okupace. Dne 2. července 1942 vtrhlo do Tutterova bytu českobudějovické gestapo a jej zatklo. Ještě téhož večera byl v Táboře zastřelen, čímž se stal jednou ze 156 obětí, které zde nacisté za pouhý měsíc popravili. Ačkoliv mu úřady formálně připsaly vinu za schvalování atentátu na Reinharda Heydricha, ve skutečnosti se stal obětí předem připraveného plánu. Cílem gestapa bylo totiž zlikvidovat českou inteligenci, veřejné funkcionáře a hospodářské odborníky. Jeho celoživotní osvětová práce pro region je dnes připomínána několika pamětními deskami.³²⁵

6.3.4 Zdeňka Bezděková Vondrušková

Aby byl výčet vybraných osobností ze spisů okresního školství komplexní, nesmí v našem výběru chybět významná učitelka, vysokoškolská profesorka a spisovatelka Zdeňka Bezděková. Narodila se v dubnu roku 1907 v Českých Budějovicích a pocházela z intelektuálního prostředí, její otec, Robert Vondruška, působil jako středoškolský profesor a později zastával váženou funkci okresního školního inspektora.

Její vzdělávací dráha byla na tehdejší poměry u žen poměrně nadstandardní. Po dokončení obecné školy vystudovala dívčí reálné gymnázium v rodných Českých Budějovicích, na němž v roce 1926 úspěšně odmaturovala. Následně se přesunula na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze, kde studovala češtinu a francouzštinu, přičemž absolvovala i krátký studijní pobyt v Paříži. Svá vysokoškolská studia završila v roce 1931 obhajobou doktorské práce na téma *Žena v životě a literatuře 15. a 16. století*, za což jí byl udělen titul PhDr. Ve svém osobním životě prošla určitým bouřlivým obdobím, roku 1929 se v Praze provdala za gymnaziálního profesora Františka Bezděka, avšak manželství bylo již v roce 1930 rozvedeno a o dva roky později úředně rozloučeno. Později se provdala podruhé a přijala jméno Pavlíková.³²⁶

Svoji velmi pestrá učitelskou dráhu zahájila v roce 1933. Čtyři měsíce působila jako výpomocná učitelka na I. měšťanské dívčí škole v Českých Budějovicích, ale brzy přešla

³²⁴ CUKR, J., *Václav Tutter*, s. 102–104.

³²⁵ Tamtéž, s. 118–119.

³²⁶ VLADYKOVÁ, Věra, *Zdeňka Bezděková*. In: *Slovník české literatury po roce 1945*. Dostupné z [https://www.slovníkceskeliteratury.cz/index.php/BEZD%C4%9AKOV%C3%81_Zde%C5%88ka_-1907\(SL45,aut\)](https://www.slovníkceskeliteratury.cz/index.php/BEZD%C4%9AKOV%C3%81_Zde%C5%88ka_-1907(SL45,aut)) (9. dubna 2026).

na tamní gymnázium.³²⁷ V letech 1936 až 1941 navíc vyučovala český jazyk na českobudějovickém učitelském ústavu, čímž se přímo podílela na formování nové generace národních učitelů.³²⁸ Po skončení druhé světové války vyučovala krátce v Sušici a v Praze, ovšem její stěžejní akademický přínos se datuje od roku 1949. Tehdy začala přednášet českou a slovenskou literaturu, a posléze i literaturu pro mládež, na Pedagogické fakultě v Českých Budějovicích. Zde se vypracovala až na pozici vedoucí katedry filologie. Své vysokoškolské pedagogické působení, které ukončila odchodem do důchodu v roce 1962, doplnila i o psaní odborných vysokoškolských skript pro studenty.

Do širšího celospolečenského povědomí se však Zdeňka Bezděková zapsala především jako mimořádně plodná a oblíbená spisovatelka. Ve třicátých letech přispívala do *Jihočeských listů* a následně své fejetony a články publikovala pod šiframi Bd. či Z. B. v řadě dobových periodik, například v *Jihočeské pravdě*, *Květech*, *Literárních novinách* či *Mladé frontě*.³²⁹ Ve své tvorbě pro dospělé se postupně vyvíjela. Odrazila se v ní mimo jiné protektorátní historie Českých Budějovic, například její román *Bezbranný vítěz*, vydaný roku 1947, částečně popisuje těžké bombardování města na jaře roku 1945. Následovaly politicky pojaté obrazy jihočeského poválečného maloměsta v díle z roku 1952 *Já, město Mokroves* či společenský román o mladých manželstvích z počátku sedmdesátých let *Lásky nedočkavé*. Neopominutelnou součástí jejího díla je i volná trilogie historických románů, tedy *Bílá paní*, *Bludný kámen* a *Orlík, hrad na skále*, která ukazuje velmi barvitý obraz jižních Čech v druhé polovině 15. století. Své vlastní osobní zážitky pak autorka zpracovala v memoárové knize *Můj život s knihou*, která byla vydána roku 1995.³³⁰

Absolutním vrcholem její spisovatelské dráhy se ovšem stala tvorba pro mládež. Nejčastěji vydávaným a do několika cizích jazyků překládaným titulem byl její román *Říkali mi Leni*. Původně vznikl roku 1948 pro dospělé, ale v roce 1959 byl úspěšně přepracován pro mládež.³³¹ Kniha zpracovává nesmírně silné téma válečného zavlčení na převýchovu.

³²⁷ SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 29, inv. č. 236, *Osobní výkaz Zdeňky Bezděkové Vondruškové*.

³²⁸ NOVOTNÝ, M. a kol., *Dějiny vyššího školství a vzdělanosti na jihu Čech od středověkých počátků do současnosti*, České Budějovice 2006, s. 161.

³²⁹ NOVOTNÝ, V., *Bezděková Zdeňka*. In: Encyklopedie Českých Budějovic. Dostupné z <http://www.encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/bezdekova-zdenka> (9. dubna 2026).

³³⁰ VLADYKOVÁ, V., *Zdeňka Bezděková*. In: Slovník české literatury po roce 1945. Dostupné z [https://www.slovníkceskeliteratury.cz/index.php/BEZD%C4%9AKOV%C3%81_Zde%C5%88ka_-_1907\(SL45,aut\)](https://www.slovníkceskeliteratury.cz/index.php/BEZD%C4%9AKOV%C3%81_Zde%C5%88ka_-_1907(SL45,aut)) (9. dubna 2026).

³³¹ MALÁ, Lenka, *Říkali mi Leni, Střepiny v trávě – porovnání textů*, Plzeň 2014, s. 6–7. (Bakalářská práce, Katedra českého jazyka a literatury, Pedagogická fakulta Západočeské univerzity v Plzni).

Hlavní hrdinkou je desetiletá Leni, jež žije v poválečném západním Německu s chladnou pěstounkou Rosou Freiwaldovou, zapálenou fašistkou, a zažívá ústrky od svého adoptivního bratra Raula. Jedinou oporou jsou jí kamarádka Toni a stará babička Matylđa. Leni, jíž se vrací matné sny o vlastním laskavém tatínkovi a mamince, postupně nachází indicie, včetně tajně schovaného kufříku na půdě, jež vedou k odhalení hroživé pravdy. Zjišťuje, že není Němka, ale ve skutečnosti Alena Sýkorová, odcizená dcera českého učitele, kterého popravili nacisté. S pomocí místního německého učitele Bauma a amerických vojáků se jí nakonec podaří vrátit do Československa ke své skutečné matce.³³²

Na popularitu *Leni* navázala Zdeňka Bezděková řadou dalších úspěšných próz pro mládež – vyšly jí například romány *Štěstí přijde zítra*, který je pokračováním příběhu Leni, *Prázdniny v Tanapu* či *Marta věří na zázrak*. Pro nejmenší čtenáře vytvořila poetické příběhy s autobiografickým přesahem, jakými byly *Děvčátko Zdena a moudrý pes* a *Zpěvák z Voňavé meze*. Její literární záběr rozšiřovala i četná překladatelská činnost, cesty do tehdejší Jugoslávie ji inspirovaly k překladům ze slovinštiny. Přeložila tak díla autorů, jako byli Anton Ingolič, Tone Seliškar či Miško Kranjec.

Tato neobyčejně vzdělaná a pro dějiny jihočeské pedagogiky i literatury významná žena zemřela ve svém rodném městě, v Českých Budějovicích, dne 12. srpna 1999 ve věku úctyhodných 92 let.³³³

³³² Viz BEZDĚKOVÁ, Zdeňka, *Říkali mi Leni*, Praha 2026.

³³³ VLADYKOVÁ, V., *Zdeňka Bezděková*. In: Slovník české literatury po roce 1945. Dostupné z [https://www.slovníkceskeliteratury.cz/index.php/BEZD%C4%9AKOV%C3%81_Zde%C5%88ka_-1907\(SL45,aut\)](https://www.slovníkceskeliteratury.cz/index.php/BEZD%C4%9AKOV%C3%81_Zde%C5%88ka_-1907(SL45,aut)) (9. dubna 2026).

7. Závěr

Předkládaná diplomová práce si kladla za hlavní cíl zmapovat, popsat a kriticky zhodnotit vývoj školství a regionální školské správy v politickém okrese České Budějovice v období první Československé republiky, tedy v letech 1918–1938. Jak jednoznačně vyplynulo z úvodních kapitol, přechod od rakousko-uherského vzdělávacího aparátu, silně zatíženého byrokracií a konfesijními vlivy, k novému, modernímu a demokratickému československému systému nebyl zdaleka tak jednoduchý, jak by se mohlo zdát. Zatímco nová legislativa postupně nastiňovala ideální podobu sjednoceného národního školství anebo odstraňovala přežitky v podobě celibátu učitelek, realita vyžadovala velkou míru kompromisů. Navrhovaný systém župního zřízení v českých zemích narazil na různé komplikace, a státní moc tak musela navázat na dřívější zemské uspořádání a vytvořit funkční síť okresních školních výborů a dalších úřadů školské správy.

Detailní pohled na agendu Okresního školního výboru v Českých Budějovicích, uloženou ve Státním okresním archivu v Českých Budějovicích, potvrdil, že nepředstavoval pouze úřad plnící příkazy příslušného ministerstva. Stal se naopak místem, kde se v každodenní praxi prolínaly zájmy státu, na což dohlížel okresní školní inspektor, místních samospráv i samotných učitelů. Jak ukázal rozbor úředních spisů a korespondence, výbor spravoval neobyčejně široké množství dokumentů. Vedle běžného vybírání nejvhodnějších kandidátů na uvolněná učitelská místa vedl výbor například jednání o zřizování újezdních měšťanských škol, řešil problémy s nedoplatky školních paušálů ze strany obcí a kontroloval rozpočty. Zároveň ovšem musel vyšetřovat citlivé personální spory uvnitř učitelských sborů, což naprosto ukázkově ukázala osobní řevnivostí protkaná kauza fyzického týrání dětí na českobudějovické pomocné škole.

Výzkum rovněž poukázal na rozdvojení tehdejší školské správy v národnostně smíšených oblastech. Vedle okresního školního výboru totiž působil v regionu inspektorát státních škol menšinových, který představoval klíčový nástroj státu k posílení české kulturní i mocenské pozice v jazykově smíšeném pohraničí a v německých jazykových ostrovech. Zcela překvapivým zjištěním při studiu pramenů bylo, že dokumenty tohoto menšinového inspektorátu se objevily přímo uvnitř obrovského archivního souboru samotného českobudějovického okresního školního výboru. Jak dokládají prameny, pod vedením inspektora Emanuela Drobila se podařilo takřka z nuly vybudovat rozsáhlou síť státních menšinových obecných, měšťanských a mateřských škol. V praxi se tento úřad potýkal

s nejružnějšími překážkami, z nichž tou vůbec nejzásadnější bylo získávání vhodných prostor pro nové školy a nutnost dlouhodobě fungovat v provizorních pronájmech.

Hlavním badatelským přínosem diplomové práce je rekonstrukce profesního a sociálního profilu tehdejšího učitelstva národních škol v českobudějovickém okrese. Kritická revize archivního inventáře z šedesátých let a následná analýza dat dochovaných osobních spisů a kvalifikačních výkazů více než 1 700 učitelů ukázala, že původní seznam v inventáři fondu obsahoval řadu chyb, opomenutí a duplicit. Práce s tímto objemným materiálem však zároveň odhalila značné limity samotné pramenné základny. Navzdory ohromnému množství dokumentů jsou osobní složky vyučujících velmi neucelené. Zatímco o řadě pedagogů poskytují prameny naprosto vyčerpávající informace zahrnující jejich původ, vzdělávací dráhu či další zkoušky, o srovnatelném počtu jiných učitelů se nedochovalo takřka nic.

Přesto ze zpracovaných dat zřetelně vyplynula postupující feminizace nižšího školství, probíhající od samého začátku 20. století, kdy ženy tvořily již téměř 60 % místního učitelstva. Prameny rovněž vydaly silné svědectví o tragických dopadech první světové války na tehdejší mladou generaci mužů, do jejichž úředních spisů se trvale propsaly válečné invalidity, těžké nemoci i jejich legionářské minulosti. Dále se ukázalo, že děti učitelů se mnohdy vydaly stejnou cestou jako jejich rodiče a zvolily si pedagogickou dráhu. Výzkum rovněž doložil snahu mnoha pedagogů o další odborný růst, například skládáním zkoušek pro výuku na měšťanských školách.

Historický a demografický obraz regionálního učitelstva nakonec dotvořily podrobné životopisné medailonky vybraných pedagogů. Na pohnutých osudech výtvarníka a frontového vojáka Jana Rafaela Schustera, avantgardního umělce a pedagoga Josefa Bartušky, výrazného organizátora lokálního spolkového života Václava Tuttera i na úspěšné kariéře spisovatelky a emancipované vysokoškolské profesorky Zdeňky Bezděkové Vondruškové se jednoznačně potvrdilo, že práce prvorepublikového kantora jen málokdy končila za dveřmi třídy. Tito lidé dalece přesahovali své úřední školské povinnosti a stávali se nezastupitelnými kulturními, hospodářskými a společenskými aktéry svých obcí.

Přestože předložená práce nabízí velmi zevrubný pohled na českobudějovické školství za první republiky z perspektivy okresní a státní správy, zdaleka nevyčerpává celý badatelský potenciál, který archivy k tomuto širokému tématu nabízejí. Jedním z velmi podnětných směrů budoucího výzkumu by mohla být komparace fondů jiných okresních školních výborů.

Srovnání dochované agendy napříč různými politickými okresy by mohlo přinést mimořádně cenné poznatky o tom, jak místní poměry ovlivňovaly každodenní praxi školských úřadů. Dalším logickým pokračováním by mohl být rozbor dochovaných dokumentů místních školních rad obcí, které do českobudějovického okresu spadaly. Ve Státním okresním archivu v Českých Budějovicích je uloženo mnoho takových, i když poměrně malých, archivních souborů. Zatímco okresní školní výbor představoval širší regionální správu, prozkoumání písemností místních školních rad v různých městech a obcích by umožnilo nahlédnout mnohem hlouběji. Zároveň je nutné upozornit na to, že i samotný fond Okresního školního výboru České Budějovice obsahuje stále neprobádané množství zajímavých dokumentů, které svým chronologickým záběrem dalece přesahují zkoumané meziválečné období, a mohly by tak představit další mimořádně cenný příspěvek k poznání moderních českých dějin. Takový výzkum by přirozeně a hluboce navázal na zde předložené poznatky a dotvořil by celkový obraz o tom, jak se školská správa i samotní učitelé museli vyrovnávat s politickými zvraty a totalitními režimy 20. století.

8. Seznam map, grafů a tabulek

Mapa č. 1 – *Obecné školy s československým vyučovacím jazykem v politickém okrese České Budějovice ke dni 31. 10. 1933* (s. 68).

Mapa č. 2 – *Měšťanské školy s československým vyučovacím jazykem v politickém okrese České Budějovice ke dni 31. 10. 1933* (s. 69).

Mapa č. 3 – *Mapa soudních okresů spadajících pod správu Inspektorátu menšinových škol v Českých Budějovicích mezi léty 1921–1924* (s. 71).

Mapa č. 4 – *Měšťanské školy s československým vyučovacím jazykem ve správě Inspektorátu státních škol národních v Českých Budějovicích ke dni 31. 10. 1936* (s. 73).

Mapa č. 5 – *Obecné školy s československým vyučovacím jazykem ve správě Inspektorátu státních škol národních v Českých Budějovicích ke dni 31. 10. 1936* (s. 74).

Graf č. 1 – *Vývoj věkové struktury učitelů působících na Českobudějovicku* (s. 82).

Graf č. 2 – *Zastoupení mužů a žen v regionálním školství* (s. 83).

Tabulka č. 1 – *Rodiště učitelů působících na Českobudějovicku* (s. 85).

Tabulka č. 2 – *Náboženské vyznání učitelů působících na Českobudějovicku* (s. 86).

Tabulka č. 3 – *Vzdělání učitelů působících na Českobudějovicku* (s. 88).

9. Použité prameny a literatura

Prameny nevydané

Státní okresní archiv České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice.

- Inv. č. 86, kart. 1, *Protokoly o schůzích okresního školního výboru 1921–1939*.
- Inv. č. 117, kart. 8, *Korespondence OŠV – měšťanské školy (České Budějovice III. dívčí 1936–1942)*.
- Inv. č. 129, kart. 9, *Korespondence OŠV – soukromé školy (České Budějovice pomocná škola 1930–1936)*.
- Inv. č. 149, kart. 10, *Korespondence OŠV – obecné školy (Haklovy Dvory 1921–1947)*.
- Inv. č. 151, kart. 10, *Korespondence OŠV – obecné školy (Hodějovice 1937–1947)*.
- Inv. č. 153, kart. 11, *Korespondence OŠV – obecné školy (Homole 1937–1947)*.
- Inv. č. 160, kart. 11, *Korespondence OŠV – obecné školy (Mladé 1930–1947)*.
- Inv. č. 175, kart. 11, *Korespondence OŠV – obecné školy (Vráto 1932–1940)*.
- Inv. č. 226, kart. 17, *Statistický přehled o stavu národního školství 1920–1939*.
- Inv. č. 233, kart. 27, *Inspekční zprávy 1935/1936*.
- Inv. č. 236, kart. 29–47, *Služební (osobní) výkazy a kvalifikační tabulky*.
- Inv. č. 239, kniha č. 87, *Hlavní kniha školného 1914–1940*.

Státní okresní archiv České Budějovice, fond Mateřská škola, Základní škola a Praktická škola Štítného 3 České Budějovice, 1913–2008, *Kronika pomocné školy v Českých Budějovicích, kniha II. (1929–1936)*.

Státní okresní archiv České Budějovice, fond Mateřská škola, Základní škola a Praktická škola Štítného 3 České Budějovice, 1913–2008, *Kronika pomocné školy v Českých Budějovicích, kniha I. (1919–1929)*.

Státní okresní archiv České Budějovice, fond Mateřská škola, Základní škola a Praktická škola Štítného 3 České Budějovice, 1913–2008, *Pomocné školy v Českých Budějovicích 1935–1936 (fotoalbum)*.

Státní okresní archiv České Budějovice, fond Speciální škola pro sluchově postižené České Budějovice 1871–2016, kniha 1, *Pamětní kniha diecézního ústavu pro hluchoněmé v Č. Budějovicích 1871–1949*.

Státní okresní archiv České Budějovice, fond Střední škola Čtyři Dvory 1930–1953 (1961), kniha 1, *Kronika školy Čtyři Dvory 1930–1961*.

Státní okresní archiv České Budějovice, fond Národní škola Mladé, 1930–1953, *Školní kronika 1930–1979*.

Státní okresní archiv České Budějovice, fond Základní devítiletá škola 1.–5. ročník Pohůrka 1928–1963, inv. č. 41, *Kronika školy Pohůrka 1929–1963*.

Státní okresní archiv České Budějovice, fond Střední škola Suché Vrbné 1927–2022, kniha 1, *Kronika školy Suché Vrbné 1927–1963*.

Státní okresní archiv České Budějovice, fond Střední škola Rožnov 1927–1953 (1958), kniha 1, *Kronika školy Rožnov 1927–1940*.

Prameny vydané

ČELAKOVSKÝ, Jaromír, *Zákony a nařízení u věcech obecného a pokračovacího školství, na ten čas platné v království Českém*, Praha 1886.

KOLDA, Vlastimil (ed.), *Jan Rafael Schuster ve světové válce aneb Dopisy a kresby budějovického malíře z let 1915 až 1918*, České Budějovice 2020.

Noviny

Jihočeská Pravda, 23.03.1978, roč. 34, č. 70, s. 4.

Literatura

BARTOŠOVÁ, Jana – ŠIMEK, Jan – ŠUSTOVÁ, Magdaléna, *Od školdozorce k inspektorovi*, Praha 2019.

BEZDĚKOVÁ, Zdeňka, *Říkali mi Leni*, Praha 2026.

BOROVÍČKA, Michael – KAŠE, Jiří – KUČERA, Jan P. – Bělina, Pavel, *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek XII. a 1860–1890*, Praha – Litomyšl 2012.

BĚLINA, Pavel (ed.), *Dějiny zemí koruny české II. Od nástupu osvícenství po naši dobu*, Praha 2021.

CIGLBAUER, Jan, *Jednadvadesátníci. Skutečný příběh dobrých vojáků 91. regimentu*, České Budějovice 2018.

CTIBOROVÁ, Miroslava, *Za naši samostatnost. Českoslovenští legionáři – rodáci a občané okresu České Budějovice*, České Budějovice 2000.

CUKR, Jiří, Václav Tutter (1880–1942). *Príspevek k dějinám zemědělského družstevnictví na jihu Čech*, Jihočeský sborník historický 91, 2022, s. 102–130.

DROBIL, Emanuel, *Národní školství v pohraničních okresech jihočeských. Historicko-statistický nástin*, České Budějovice 1928.

HAVLOVÁ, Květa, *Okresní školní výbor České Budějovice. Inventář*, Státní okresní archiv v Českých Budějovicích, České Budějovice 1961.

HLAVÁČOVÁ, Zuzana, *Skupina Linie a tvůrčí osobnost Josefa Bartušky*, Brno 2010. (Bakalářská práce, Ústav hudební vědy, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity).

JANÁK, Jan – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – DOBEŠ, Jan, *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*, Praha 2005.

JAROŠOVÁ, Stanislava, *Dětský časopis Kohoutek. K tradici naší socialistické literatury pro mládež*, Česká literatura 2, 1954, č. 1, s. 58–67.

KÁDNER, Otakar, *Vývoj a dnešní soustava školství. Díl 1.*, Praha 1929.

KASPER, Tomáš – KASPEROVÁ, Dana – PÁNKOVÁ, Markéta (eds.), *Národní školství za první Československé republiky*, Praha 2018.

KOVÁŘ, Daniel, *Budějovické hřbitovy. Malý kulturně-historický průvodce*, České Budějovice 2001.

KOVÁŘ, Daniel, *Okres České Budějovice 1850–2002. Z historie státní správy a územní samosprávy*, České Budějovice 2001.

KUPR, Tomáš, *Vývoj české školské správy na našem území*, Praha 2015. (Bakalářská práce, Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy).

MALÁ, Lenka, *Říkali mi Leni, Střepiny v trávě – porovnání textů*, Plzeň 2014. (Bakalářská práce, Katedra českého jazyka a literatury, Pedagogická fakulta Západočeské univerzity v Plzni).

NOVOTNÝ, Miroslav a kol., *Dějiny vyššího školství a vzdělanosti na jihu Čech od středověkých počátků do současnosti*, České Budějovice 2006.

NOVOTNÝ, Miroslav (ed.), *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada sv. VII. Školství a vzdělanost*, Praha 2020.

PLACHT, Otto – HAVELKA, František, *Příručka školské a osvětové správy*, Praha 1934.

ŘEHÁČEK, Karel, *Inspektoráty menšinových škol v meziválečném Československu*, *Historia scholastica* 7, 2021, č. 2, s. 75–92.

ŘEZNÍČKOVÁ, Kateřina, *Študáci a kantoři za starého Rakouska. České střední školy v letech 1867–1918*, Praha 2007.

ŠENFELDROVÁ, Anna, *Josef Zeman (1867–1961). Osobnost české speciální pedagogiky*, Pardubice 2020. (Diplomová práce, Katedra věd o výchově, Filozofická fakulta Univerzity Pardubice).

ŠAFRÁNEK, Jan, *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů, 2. díl*. Praha 1918.

ŠAFRÁNEK, Jan, *Vývoj soustavy obecného školství v království Českém od roku 1769–1895. Příspěvek k dějinám českého vyučování*, Praha 1897.

ŠIMÁNĚ, Michal, *České menšinové školství v Československé republice. Ke každodennosti obecných škol v politickém okrese Ústí nad Labem*, Brno 2019.

VESELÁ, Zdenka, *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*, Brno 1992.

VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla, *Rákoska v dílně lidskosti*, Praha 2016.

Emanuel Drobil inspektor státních škol národních v Českých Budějovicích. Jeho život a dílo, České Budějovice 1938.

Seznam národních škol a jejich učitelstva v Československé republice podle stavu ze dne 31. října 1933, Praha 1934.

Internetové zdroje

Sr. K.K. Majestät Ferdinand des Ersten politische Gesetze und Verordnungen für sämtliche Provinzen des Österreichischen Kaiserstaates mit Ausnahme von Siebenbürgen. 76. 1848 (1851). Ferdinand I. Dostupné z <https://digitale-sammlungen.de/view/bsb10543606?page=74%2C75> (29. prosince 2025).

Zákon č. 189/1919 Sb., o školách národních a soukromých ústavech vyučovacích a vychovavacích. Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/1089/1/2/zakon-c-189-1919-sb-o-skolach-narodnich-a-soukromych-ustavech-vyučovacich-a-vychovavacich> (4. ledna 2026).

Zákon č. 205/1919 Sb., jímž se mění §48 říšského zákona o školách obecných. Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/1105/1/2> (4. ledna 2026).

Zákon č. 176/1937 Sb., kterým se mění zákon ze 13. července 1922 č. 226 Sb. z. a n., o školách obecných a měšťanských. Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/6946/1/2/zakon-c-176-1937-sb-kterym-se-meni-zakon-ze-dne-13-cervence-1922-c-226-sb-z-a-n-o-skolach-obecných-a-mestanských> (4. ledna 2026).

Zákon č. 226/1922 Sb., jímž se mění a doplňují zákony o školách obecných a měšťanských. Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/3020/1/2/zakon-c-226-1922-sb-jimz-se-meni-a-doplnuji-zakony-o-skolach-obecných-a-obcanských/zakon-c-226-1922-sb-jimz-se-meni-a-doplnuji-zakony-o-skolach-obecných-a-obcanských> (4. ledna 2026).

Zákon č. 233/1935 Sb., kterým se mění a doplňují zákony o zřizování a vydržování měšťanských škol, o docházce do nich a o jejich správě. Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/6371/1/2/zakon-c-233-1935-sb-kterym-se-meni-a-doplnuji-zakony-o-zrizovani-a-vydrzovani-verejnych-mestanských-skol-o-dochazce-do-nich-a-o-jejich-sprave> (4. ledna 2026).

Vládní nařízení č. 153/1937 Sb., o újezdních školních radách. Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/6923/1/2/vladni-narizeni-c-153-1937-sb-o-ujezdnich-skolnich-radach/vladni-narizeni-c-153-1937-sb-o-ujezdnich-skolnich-radach> (4. ledna 2026).

Zákon č. 251/1922 Sb., jímž se mění některé zákony o služebních poměrech učitelstva veřejných škol obecných a občanských. Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/3045/1/2/zakon-c-251-1922-sb-jimz-se-meni-nektere-zakony-o-sluzebnich-pomerech-ucitelstva-verejnych-skol-obecných-a-obcanských> (4. ledna 2026).

Zákon č. 72/1936 Sb., o zproštění povinnosti chodit do veřejné školy obecné nebo měšťanské. Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/6492/1/2> (4. ledna 2026).

Zákon č. 126/1920 Sb., o zřízení župních a okresních úřadů v republice Československé.
Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/1707/1/2> (5. ledna 2026).

Vládní nařízení č. 25/1925 Sb., o výkonu nejvyšší správy vychovávání a vyučování, jakož i dozoru k němu a o působnosti Ministerstva školství a národní osvěty ve věcech škol průmyslových, odborných a pokračovacích škol živnostenských (škol učňovských). Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/3825/1/2> (5. ledna 2026).

Zákon č. 292/1920 Sb., jímž se upravuje správa školství.
Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/1873/1/2/zakon-c-292-1920-sb-jimz-se-upravuje-sprava-skolstvi/zakon-c-292-1920-sb-jimz-se-upravuje-sprava-skolstvi>
(5. ledna 2026).

Nářízení č. 608/1920 Sb., o zrušení okresních rad školních a zřízení okresních výborů školních. Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/2189/1/2> (5. ledna 2026).

Vládní nařízení č. 91/1930 Sb., kterým se mění některá ustanovení služební pragmatiky učitelstva národních škol.
Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/5037/1/2/vladni-narizeni-c-91-1930-sb-kterym-se-meni-nektera-ustanoveni-sluzebni-pragmatiky-ucitelstva-narodnich-skol>
(30. března 2026).

Vládní nařízení č. 162/1928 Sb., o služebním poměru učitelstva obecných a občanských škol (Služební pragmatika učitelstva národních škol).
Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/4685/1/2/vladni-narizeni-c-162-1928-sb-o-sluzebnim-pomeru-ucitelstva-obecnych-a-obcanskych-skol-sluzebni-pragmatika-ucitelstva-narodnich-skol/vladni-narizeni-c-162-1928-sb-o-sluzebnim-pomeru-ucitelstva-obecnych-a-obcanskych-skol-sluzebni-pragmatika-ucitelstva-narodnich-skol>
(30. března 2026).

Nářízení č. 605/1920 Sb., o místních radách školních a o místních výborech školních (pro školy menšinové). Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/2186/1/2>
(5. ledna 2026).

Zákon č. 462/1919 Sb., o propůjčování míst legionářům.
Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/1363/158/2/zakon-c-462-1919-sb-o-propujcovani-mist-legionarum/zakon-c-462-1919-sb-o-propujcovani-mist-legionarum>
(26. ledna 2026).

Zákon č. 286/1929 Sb., o pomocných školách (třídách). Dostupné z <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/4838/1/2/zakon-c-86-1929-sb-o-pomocnych-skolach-tridach/zakon-c-86-1929-sb-o-pomocnych-skolach-tridach> (4. února 2026).

Josef Bartuška. In: *Obec Úsilné.* Dostupné z <https://www.usilne.cz/historicke-osobnosti/josef-bartuska> (5. dubna 2026).

Pamětní deska Josefa Bartušky v Rudolfově. In: *Drobné památky.* Dostupné z <https://www.drobnepamatky.cz/node/58399> (23. dubna 2026).

První pohlednice UNICEF pochází z jižních Čech. In: *UNICEF ČR.* Dostupné z <https://www.unicef.cz/prvni-pohlednice-unicef-pochazi-z-jiznich-cech/> (5. dubna 2026).

Urbanistický vývoj. In: *Encyklopedie Českých Budějovic.* Dostupné z <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/urbanisticky-vyvoj> (18. února 2026).

KOVÁŘ, Daniel, *Schuster Jan Rafael.* In: *Encyklopedie Českých Budějovic.* Dostupné z <https://www.encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/schuster-jan-rafael> (4. dubna 2026).

NOVOTNÝ, Miroslav, *Školství.* In: *Encyklopedie Českých Budějovic.* Dostupné z <https://www.encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/skolstvi> (23. dubna 2026).

NOVOTNÝ, Vladimír, *Josef Bartuška.* In: *Encyklopedie Českých Budějovic.* Dostupné z <https://www.encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/bartuska-josef> (5. dubna 2026).

NOVOTNÝ, Vladimír, *Zdeňka Bezděková.* In: *Encyklopedie Českých Budějovic.* Dostupné z <http://www.encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/bezdekova-zdenka> (9. dubna 2026).

VLADYKOVÁ, Věra, *Zdeňka Bezděková.* In: *Slovník české literatury po roce 1945.* Dostupné z [https://www.slovníkceskeliteratury.cz/index.php/BEZD%C4%9AKOV%C3%81_Zde%C5%88ka_-1907\(SL45,aut\)](https://www.slovníkceskeliteratury.cz/index.php/BEZD%C4%9AKOV%C3%81_Zde%C5%88ka_-1907(SL45,aut)) (9. dubna 2026).

10. Obrazová příloha

Seznam vyobrazení:

1. Okresní školní inspektor Robert Vondruška.
2. Inspektor státních menšinových škol Emanuel Drobil.
3. Projev inspektora státních menšinových škol Emanuela Drobila při otevření školy ve Čtyřech Dvorech.
4. Učitelský sbor českobudějovické pomocné školy v roce 1936.
5. Fotografie I. třídy Obecné školy v Mladém v roce 1936.
6. Fotografie třídy Mateřské školy ve Staré Pohůrce v roce 1929.
7. Fotografie Jana Rafaela Schustera v ateliéru.
8. Pamětní deska Josefa Bartušky v Rudolfově.
9. Ukázka úvodního listu Zprávy o prohlídce na I. měšťanské škole chlapecké v Českých Budějovicích v letech 1935–1936.
10. Ukázka Zápisu o zasedání Okresního školního výboru v Českých Budějovicích ze dne 5. srpna 1937.
11. Dopis českobudějovické pomocné školy OŠV ČB se stížností na učitele Jaroslava Procházku ze dne 26. května 1931.
12. Ukázka žádosti založené v dokumentech k učitelce Marii Holé ve fondu Okresního školního výboru v Českých Budějovicích.
13. Ukázka kvalifikačního popisu učitele Jaroslava Šulisty.
14. Ukázka kvalifikační tabulky učitelky Anny Buškové.
15. Ukázka úvodní strany osobního spisu učitele Bohdana Haška.

1. Okresní školní inspektor Robert Vondruška.³³⁴

³³⁴ NOVOTNÝ, M., *Školství*. In: *Encyklopedie Českých Budějovic*. Dostupné z <https://www.encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/skolstvi> (23. dubna 2026).

2. Inspektor státních menšinových škol Emanuel Drobil.³³⁵

³³⁵ SOKA České Budějovice, fond Střední škola Čtyři Dvory 1930–1953 (1961), kniha 1, *Kronika školy Čtyři Dvory 1930–1961*.

3. Projev inspektora státních menšinových škol Emanuela Drobila při otevření školy ve Čtyřech Dvorech.³³⁶

4. Učitelský sbor českobudějovické pomocné školy v roce 1936.³³⁷

³³⁶ Tamtéž.

³³⁷ SOkA České Budějovice, fond Mateřská škola, Základní škola a Praktická škola Štítného 3 České Budějovice, 1913–2008, *Pomocné školy v Českých Budějovicích 1935–1936 (fotoalbum)*.

5. Fotografie I. třídy Obecné školy v Mladém v roce 1936.³³⁸

6. Fotografie třídy Mateřské školy ve Staré Pohůrce v roce 1929.³³⁹

³³⁸ SOkA České Budějovice, fond Národní škola Mladá, 1930–1953, *Školní kronika 1930–1979*.

³³⁹ SOkA České Budějovice, fond Základní devítiletá škola 1.–5. ročník Pohůrka 1928–1963, inv. č. 41, *Kronika školy Pohůrka 1929–1963*.

7. Fotografie Jana Rafaela Schustera v ateliéru.³⁴⁰

8. Pamětní deska Josefa Bartušky v Rudolfově.³⁴¹

³⁴⁰ KOVÁŘ, Daniel, Schuster Jan Rafael. In: *Encyklopedie Českých Budějovic*. Dostupné z <https://www.encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/schuster-jan-rafael> (23. dubna 2026).

³⁴¹ Pamětní deska Josefa Bartušky v Rudolfově. In: *Drobné památky*. Dostupné z <https://www.drobnepamatky.cz/node/58399> (23. dubna 2026).

9. Ukázka úvodního listu Zprávy o prohlídce na I. měšťanské škole chlapecké v Českých Budějovicích v letech 1935–1936.³⁴²

Školní okres Česko-budějovický

I. Veřejná soukromá 3 třídní škola smíšená 3 chlapecká s 3 pobočkami a s muž. kusem
 obecná měšťanská a pobočkou v Č. Budějovicích
 a pobočkou

ZPRÁVA O PROHLÍDCE,

konané dne 5/11, 19/11 1935,
28/11, 9/12, 16/12, 23/12 1936.

1. Zevnější stav školy¹⁾: uspokojivý - v tebeřině fle opravena podlaha.

2. Kabinet, pomůcky, čeho se nedostává: 14 20 kusů v kabinetech, z nichž některé jsou
byť utn. řádových pomůcek na škole není.

3. Školní potřeby žákovské, učebnice žákům půjčené: uspokojivý. Učiva se přebírá a
přímou pro příslušný.

4. Knihovna učitelská, kolik spisů, jak se jí užívá: 477 k., mnoho knih starých;
Knihovny se užívá průměrně.

5. Knihovna žákovská²⁾: 843 k., některé z nich jsou přeloženy, ve třídách
je přibližně 6 přeložených čtenářů dětských. - z toho 1 je přeložen 14
přeložených knih.

6. Školní docházka³⁾: fle při inspekci plní doba v P. B., v ostatních třídách
doba. V jinou fle návštěva plní přibližně 1. et (80-90%) a v P. B.
88-90% pro přímou a čtení.

¹⁾ Přihlíží se k budově celkem, k dvoru, hřišti, cvičišti, zahradě, k pitné vodě, záchodům, k chodbám, dílně, školní kuchyni, k učebnám a jich čistotě a výzdobě (je-li v třídě obraz prezidenta republiky, je-li škola opatřena státní vlajkou) a j.

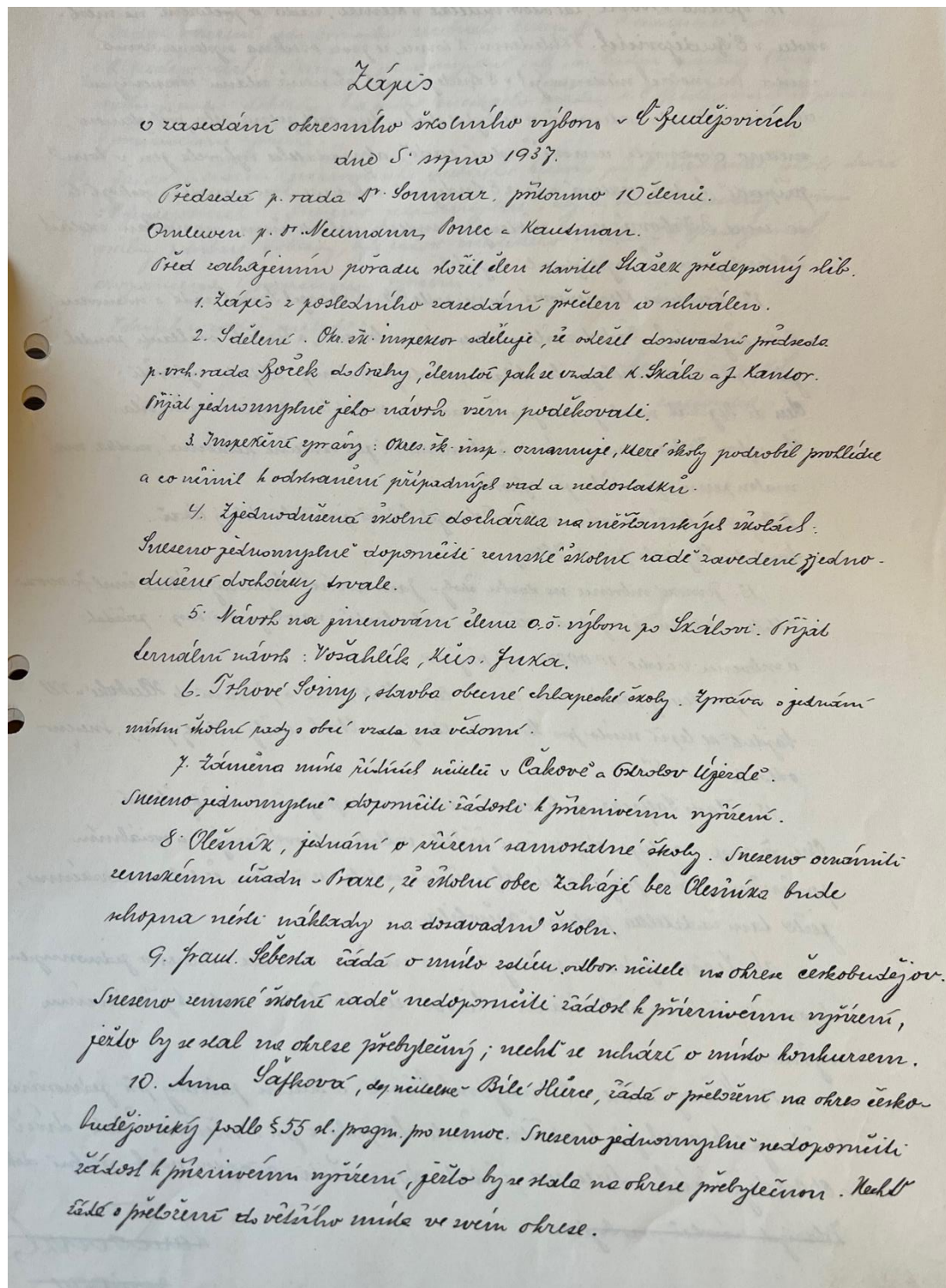
²⁾ Kolik spisů, jaké hodnoty, kolik výpůjček průměrně na dítě, v jakém stavu inventář. Případně dětské časopisy a čítárna.

³⁾ % nezameškaných půldnů, příčiny špatné docházky, kolik dětí přespolních, kolik dojíždí vlakem. Jak se pečuje o zvelebení školní docházky.

 Č. 1647 T. 1935. — 2/282.

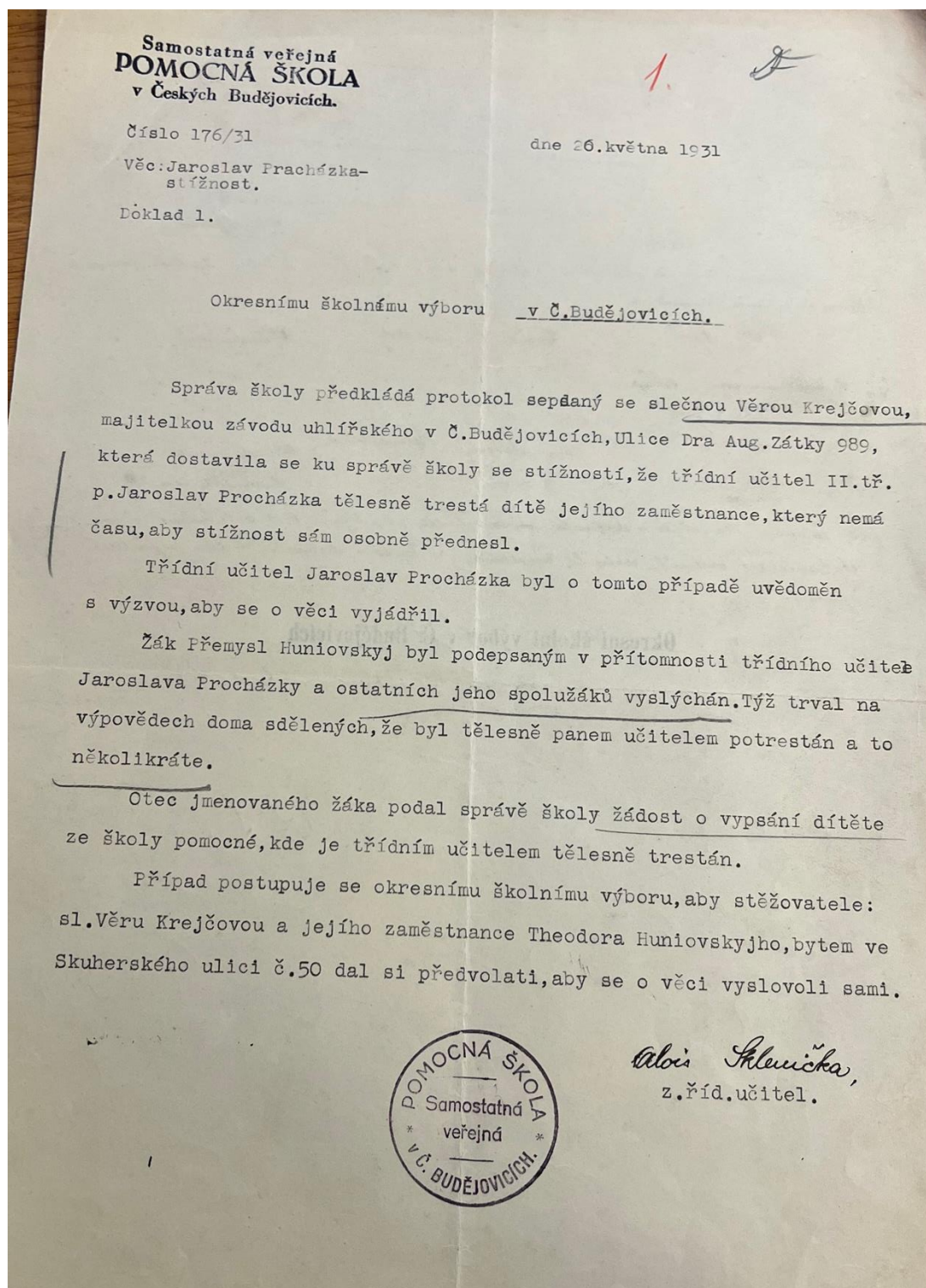
³⁴² SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 27, inv. č. 233, *Inspekční zprávy 1936/1935. Zpráva o prohlídce I. měšťanské škole chlapecké v Českých Budějovicích konané v letech 1935–1936.*

10. Ukázka Zápisu o zasedání Okresního školního výboru v Českých Budějovicích ze dne 5. srpna 1937.³⁴³

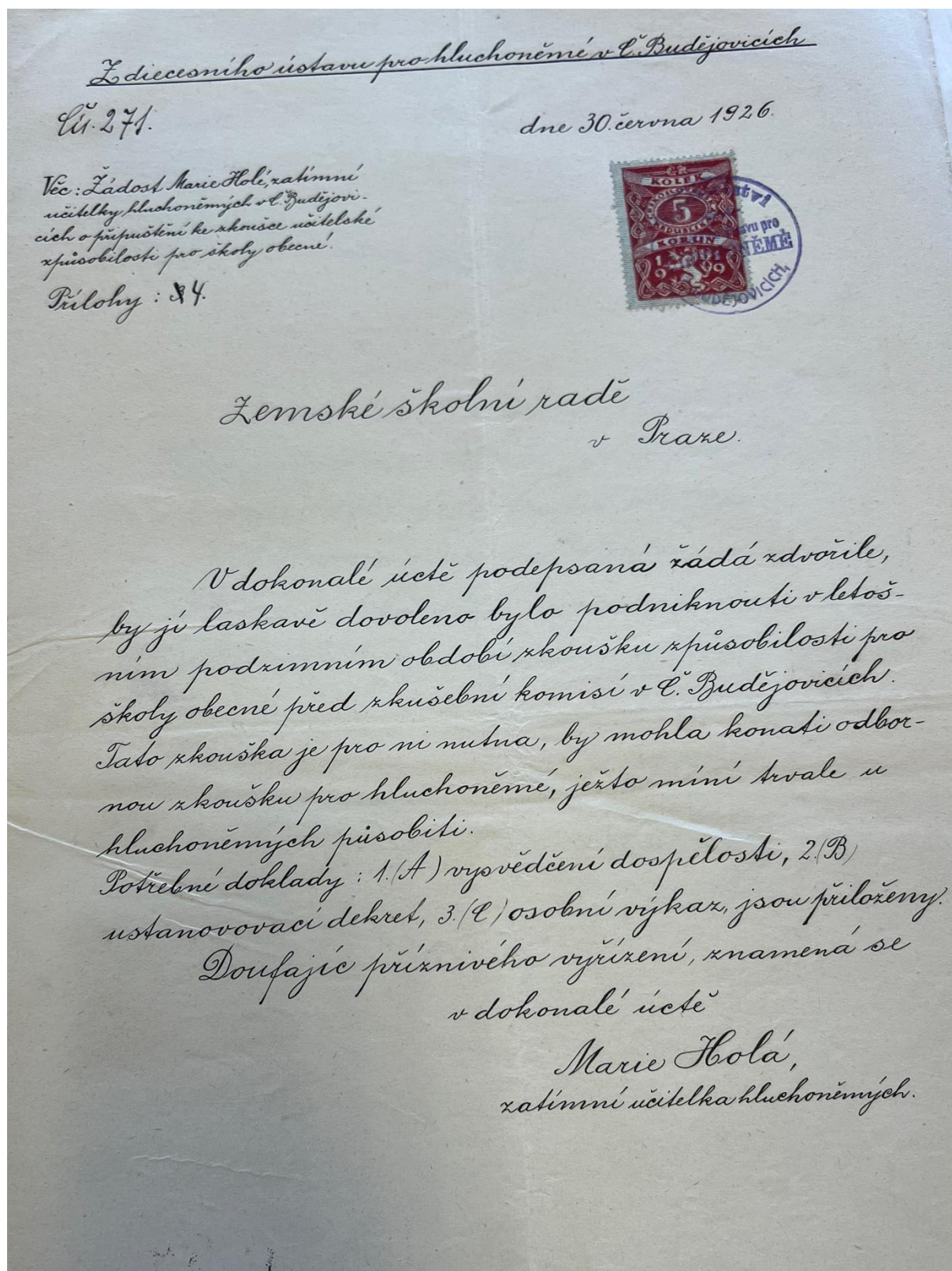
³⁴³ SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 1, inv. č. 86, Zápis se zasedání Okresního školního výboru v Českých Budějovicích ze dne 5. 8. 1936.

11. Dopis českobudějovické pomocné školy OŠV ČB se stížností na učitele Jaroslava Procházku ze dne 26. května 1931.³⁴⁴

³⁴⁴ SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 9, inv. č. 129, Korespondence OŠV – soukromé školy (České Budějovice pomocná škola 1930–1936), Dopis českobudějovické pomocné školy OŠV ČB se stížností na učitele Jaroslava Procházku u ze dne 26. 5. 1931.

12. Ukázka žádosti založené v dokumentech k učitelce Marii Holé ve fondu Okresního školního výboru v Českých Budějovicích.³⁴⁵

³⁴⁵ SOKA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 34, inv. č. 236, Spis Marie Holé.

13. Ukázka kvalifikačního popisu učitele Jaroslava Šulisty.³⁴⁶

Kvalifikační popis

Jméno: Jaroslav Šulista

Služební postavení: školní učitel

Škola: okresní

Služební místo: Velké Štábliny

Škol. rok 1935/36.			Výsledky vzhledem k výkonu (dozorčího orgánu)	Rozhodnutí
Rozhodnutí	Kvalifikační zpráva	Kvalif. popis a odvodnění (§ 16 st. pr. uč. šk.)	Výsledky vzhledem k výkonu (dozorčího orgánu)	Rozhodnutí
1.	a) Pedagogická a odborná výchova a obohacení učiva; b) Znalost učebních předmětů	3	3	3
2.	a) Znalost a schopnost vyučovat podle pedagogické metody; b) Služební etika, vztahy k žákům a ke kolektivu	2	2	2
3.	Pila a svědomitost	2	2	2
4.	Uspěšnost ve výkonu a vzhled	2	2	2
5.	Charakter	1	1	1
6.	U učitelů, kteří jsou na vedoucích místech, musí být taková míra odbornosti, aby na takové místo mohli být povoláni, uplatnění pro ně.	2	2	2
7.	Zvláštní ovládnutí, vzhled, pro kvalifikaci (§ 16 odst. 2 st. pr. uč. šk.);	2	2	2
8.	Čekový posudek	2	2	2
9.	Podpis (razítko kvalifikační komise):	<i>Šulista</i>	10. X. 1936	atř

³⁴⁶ SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 44, inv. č. 236, Kvalifikační popis Jaroslava Šulisty.

Školní okres: Břežanovsko

Týn nad Vltavou

Kvalifikační tabulka

(podle výnosu ministerstva školství a národní osvěty ze dne 31. prosince 1920, čís. 40 897,
vydaného k provedení článku IV. zákona o právních svazcích učitelstva ze dne 9. dubna 1920,
čís. 303 Sb. zák. a nar.).

Jméno a příjmení: Alois Buchová,
děť vlivem bývanosti matky
v Týně
Přízvisko - Bělá Hůrka
Dobrá škola - velmi dobře.
Den, měsíc a rok narození: 25. srpna 1902,
Rodště (obec, okres, země):
Rodinný stav:

Stupnice známek: 1. velmi dobře, 2. dobře, 3. uspokojivě, 4. méně uspokojivě, 5. neuspokojivé.
Kvalifikační posudky buďtež nejstručnější odůvodněny.

K žádostí do cizího okresu:

Služební stáři pro výsledné započítání:

roky	měsíce
skutečná školní služba	6 10½
válečná léta	" "
válečná pololetí	" "
legionářská léta	" "
jiná služba (doba)	" "
Celkem . . . roky	6 měsíce

Nová stupnice známek:

1. výtečně
2. velmi dobře
3. dobře
4. méně uspokojivé.
5. neuspokojivé.

[illegible]

³⁴⁷ SOKA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 30, inv. č. 236, *Kvalifikační tabulka Anny Buškové*.

15. Ukázka úvodní strany osobního spisu učitele Bohdana Haška.³⁴⁸

II. Měšťanská škola v Č. Budějovicích.
slapecká

Osobní výkaz.

I. Rodopis.

1. Jméno a příjmení: *Bohdan V. Hašek*

2. Den, měsíc, rok narození: *13. června 1860*

3. Rodiště (obec, okres, země): *Volyně, pol. okr. Strakonice, Čechy*

4. Domovská příslušnost (obec, okres, země): *Čes. Budějovice*

5. Náboženské vyznání: *římsko-katolické (lat. ritu)*

6. Rodinný stav (svoboden, ženat, vdovec): *ženatý*

Členové do- mácnosti	Číslo řadové	J m é n o	a) Datum sňatku		Datum smrti kdy přestal zřetel ke členu rodiny ze služebního poměru	Poznámka
			b) Datum na- rození	c) Poměr při- buzenský		
a) Manželka (druhá žena)	1	<i>Marie, rodem Pfefferová</i>	<i>16. února 1895</i>		<i>5. XI. 1922.</i>	
	2	<i>Marie, rodem Vinná</i>	<i>23. I. 1924.</i>			
	3					
b) Děti nebo chovanci	1	<i>Bohdan, syn</i>	<i>18. března 1898</i>		<i>1. dubna 1925</i>	
	2	<i>Antonín, syn</i>	<i>29. srpna 1898</i>			<i>Obdržel místo řádného uč.</i>
	3					
	4					
	5					
	6					
	7					
	8					
c) Příslušníci	1					
	2					
	3					

F 207/1 1927.

II. Předběžné vzdělání.

Číslo řadové	Škola	Místo školy	Od kdy do kdy	Kolik tříd (ročníků)	Poznámka
1	obecná	<i>U Vlachova Březí</i>	<i>1. 1866 - 1. 1873</i>	<i>4</i>	
2	měšťanská	—	—	—	
3	střední	<i>Čes. Budějovice</i>	<i>1. 1873 - 4. 1880</i>	<i>7</i>	<i>Vyšší reálka (atm.), maturita, 1880</i>
4	ústav učitelský	—	—	—	
5	jiná příprava	<i>Praha</i>	<i>1. 1880 - 1. 1882</i>	<i>3 semestry</i>	<i>Čes. vysoká škola tech. a umělecká (odst. tech. chemie)</i>

Č. 153 pro okr. šk. v. — Státní nakladatelství v Praze. — 72-333-21.

³⁴⁸ SOkA České Budějovice, fond Okresní školní výbor České Budějovice, kart. 33, inv. č. 236, Osobní výkaz Bohdana Haška.